

Міністерство освіти і науки України
Азербайджанська державна морська академія (Азербайджан)
Варненський вільний університет Чорноризця Храбра (Болгарія)
Державний університет м. Піза (Італія)
Казахський національний педагогічний університет імені Абая (Казахстан)
Люблінський католицький університет Іоанна Павла II (Польща)
Північний національний університет м. Інчуань, провінція Нінся (КНР)
Полоцький державний університет (Білорусь)
Природничо-гуманітарний університет імені Яна Длугоша (Польща)
Сілезький університет (Польща)
Слов'янський університет (Таджикистан)
Термезький державний університет імені Ойбека (Узбекистан)
Туркменський державний педагогічний
університет імені Сейітназара Сейді (Туркменістан)
Університет Бейкент (Турецька Республіка)
Університет м. Ніш (Сербія)
Університет Сельчук (Турецька Республіка)
Цюнтайський педагогічний інститут (КНР)
Школа професійної освіти Університету Еге (Турецька Республіка)
Академія Державної пенітенціарної служби (Україна)
Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Україна)
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра права та методики викладання правознавства

РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

*Матеріали
IV Міжнародної науково-практичної конференції
28 травня 2021 р.*

Суми - 2021

УДК 340.12:316.42 (477)

Р 38

*Рекомендовано до друку вченою радою
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка
(протокол № 11 від 26 квітня 2021 р.)*

Редакційна колегія:

Іваній Олена Миколаївна – завідувач кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кандидат педагогічних наук, доцент

Кучук Андрій Миколайович – доцент кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, доктор юридичних наук, доцент

Р 38 Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 28 травня 2021 р.) Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2021. 219 с.
ISBN 978-966-698-311-7

У збірнику викладено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Збірник буде корисним для науково-педагогічних працівників, які цікавляться питаннями права, а також для здобувачів вищої освіти при підготовці до навчальних занять з правничих дисциплін і їх поглибленого вивчення.

Матеріали подано в редакції авторів тез. Оргкомітет не несе відповідальності за їх зміст та автентичність

УДК 340.12:316.42 (477)

ISBN 978-966-698-311-7

© СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2021
© Автори, 2021

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.

**ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ДЕРЖАВИ І ПРАВА**

11

Апаров А.М.

Нариси юридичної природи спортивного права України 11

Білозьоров Є.В.

Діяльнісний підхід в правознавстві: напрями інтерпретації 14

Глюхіна К.О.

Правові норми військової служби жінок на українських землях першої
половини ХХ ст.: історичний аспект 16

Кіпренко Ю.В.

Концепт правової держави 19

Кучук А.М.

Методологія правознавства як актуальна проблематика 21

Легка О.В.

Право на забуття та захист персональних даних: постмодерністський дискурс.. 23

Мінченко О.В.

Юридична лінгвістика як складова сучасного правознавства 25

Моцак С.І.

Правове регулювання шкільної суспільствознавчої освіти в УСРР в середині
30-х-80-ті рр. ХХ століття 27

Оверчук М.М.

Свобода особи як пріоритет в процесі розвитку соціально-правової держави. 30

Пильгун Н.В., Савченко О.О.

Правова культура особи у суспільстві 34

СЕКЦІЯ 2.

СТАНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

37

Zavhorodnia Yu. S.

The Rights of the Child Implementation as Positive and Negative Obligations of the
State 37

Буснюк В.В.

Особливості становлення українського конституціоналізму 39

Ветошко К.В.

Вибірчі системи та українські реалії 41

Дяченко Н.С.

Становлення українського конституціоналізму за часів Російської імперії у
XIX – на початку ХХ ст..... 43

Мамалига В.В.

Вибори депутатів в контексті виборчих систем 46

Сігалова Ю.О.

Змішана виборча система як найоптимальніша для України 48

Чалабієва М.Р.

Перспективи реалізації концепції електронного управління:
конституційно-правовий аспект 50

СЕКЦІЯ 3.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОГО ПРАВА ТА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 53

Курова А.А.

Дистанційна (надомна) робота: особливості трудових відносин 53

Футала О.А.

До питання правового регулювання випробування при прийнятті на роботу 55

СЕКЦІЯ 4.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ 59

Озерський І.В.

Процедурні аспекти забезпечення поліцейським прав водія при розгляді справи про адміністративне правопорушення 59

Чернадчук О.В.

Окремі питання допустимості доказів під час розгляду справ про адміністративні правопорушення 61

Черненко Б.Ю.

Проблематика притягнення водіїв до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху в контексті європейської інтеграції України 63

СЕКЦІЯ 5.

ЮРИДИЧНІ ІННОВАЦІЇ В ПРАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО 65

Іваній О.М.

Цифровізація в юридичній професії: виклик часу чи кон'юнктурний фейк? 65

Степаненко Ю.С.

Роль юридичних інновацій у правничій діяльності 67

Щербак С.В.

Діджиталізація стягнення боргів у виконавчому процесі 69

СЕКЦІЯ 6.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО 72

Гусаров К.В.

Проблемні питання поновлення строку на апеляційне оскарження у цивільному процесі 72

Іваній В.І.

Місце цивільного договору у законодавстві 75

Іванова С.Б., Столяр Ю.М.

Юридичні особливості передачі права власності на сайт 77

Кот В.В.

Особливості правового регулювання договору про емфітевзис 79

Михайлюта Д.С.

Проблеми захисту права інтелектуальної власності на твори в мережі Інтернет 82

Цувіна Т.А.	
Встановлення міжнародною судовою установою порушення Україною міжнародних зобов'язань як підстава перегляду судових рішень за виключними обставинами	86
СЕКЦІЯ 7.	
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ В СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ	89
Єрмак О.В.	
До питання про мету застосування запобіжних заходів в кримінальному провадженні та інших заходів кримінально-правового характеру.....	89
Заговайло О.О.	
Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства в світлі європейських стандартів	91
Іванова С.Б., Іваненко Г.В.	
Основні засади кримінального провадження: презумпція невинуватості	94
Кирячок А.С.	
Булінг як різновид катувань серед неповнолітніх	96
Литвин О.О., Мельниченко Б.К., Діщенко Д.В.	
Спеціальні прийоми боротьби: прийом задушення в стійці та задушення зверху	99
Мирославський С.В.	
Криміналізація домашнього насильства: проблеми правозастосування	102
Митрофанов І.І.	
Підстава кримінальної відповідальності в проєкті Кримінального кодексу України	104
Нінічук В.Р.	
Окремі аспекти запобігання злочинності неповнолітніх	107
Придибайло О.М.	
Відображення засади презумпції невинуватості в рішеннях Європейського суду з прав людини, що стосуються України	109
Свиридов А.Д.	
Домашнє насильство за кримінальним правом України	113
Скусинець А.В.	
Евтаназія. Чи має людина право на смерть?.....	115
Черненко Б.Ю.	
Проблеми визначення ознак складу кримінального правопорушення	117
Шестопалов Р.М.	
Повернення прокурору судом обвинувального акта як деструктивний елемент кримінального процесу	119
СЕКЦІЯ 8.	
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ	122
Аніщенко В.О.	
Інноваційність підготовки фахівців-пенітенціаристів як фактор забезпечення сталого розвитку Державної кримінально-виконавчої системи України	122

Мельниченко І.П.

Практика Європейського суду з прав людини як механізм забезпечення прав засуджених до довічного позбавлення волі 125

Музика В.В.

Розвиток системи виконання покарання у виді позбавлення волі у середньовічній Європі 128

Пузирьов М.С.

Загальна характеристика пенітенціарної системи Сполучених Штатів Америки 132

СЕКЦІЯ 9.

КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ 134

Вініченко В.В.

Проблемні питання визначення розміру матеріального збитку завданого власнику колісного транспортного засобу в результаті його пошкодження 134

Гуржій О.Б.

Судова експертиза волокнистих матеріалів і виробів з них 137

Кладієнко М.О.

Особливості дослідження замків зі слідами зламу 140

Мірошніченко Ю.В., Демуженко І.В.

Щодо особливості визначення ринкової вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення 143

Лимарь М.В.

Судово-криміналістичне дослідження ідентифікаційних номерів та рельєфних знаків 145

Лугова А.К.

Особливості експертного дослідження результатів інвентаризації пально-мастильних матеріалів військової частини 149

Піскун Д.А.

Проблеми інновацій у криміналістичній техніці в Україні 152

Парфенюк К.М.

Вагомі докази в суді щодо порушення вимог земельного законодавства при відведенні (передачі) земельних ділянок в межах прибережних захисних смуг 153

Петрущенко В.С.

Нормативні вимоги до конструкції гладкоствольної мисливської вогнепальної зброї в умовах відсутності відповідного закону 155

Писарцова Ю.І.

Проблематика виявлення слідів рук в ході проведення ОМП 158

Симоненко Є.І.

Методологічні засади криміналістики 161

Словінський В.К.

Встановлення ознак осередку при виникненні пожежі всередині обладнання чи меблів 163

Стасюк В.М.

Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності 165

Тарасенко Є.В.	
Проблемні питання при виконанні експертиз пов'язаних з шкідливим програмним забезпеченням (ШПЗ)	168
Ткачов І.А.	
Встановлення факту відмикання замків із циліндровими механізмами з циліндричними штифтами сторонніми предметами	170
Туренко В.А.	
Деякі аспекти виявлення номерів на металевих поверхнях	173
СЕКЦІЯ 10.	
СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ: ПРІОРИТЕТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	177
Барікова А.А.	
Зміст дискреційних відносин у застосуванні норм фінансового права	177
Мартиненко В.О.	
До питання державної підтримки готельно-ресторанного бізнесу в умовах пандемії Covid-19.....	180
Свищук О.В.,	
Проблема вирубки лісів в Карпатах: правове регулювання	182
Шпаковская В.В.	
«Позитивные возможности общественного и экономического развития в период пандемии»	184
СЕКЦІЯ 11.	
ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТІ ТА НАУЦІ	189
Гаркавенко Ю.П.	
Проблеми інтеграції осіб з особливими освітніми потребами	189
Мачуліна І.І.	
Дистанційне навчання в умовах пандемії covid-19: огляд основних бар'єрів та ризиків	192
Радченко Ю.О.	
Правовий статус учасників освітніх відносин в умовах дистанційного навчання	195
Сребняк Д.В.	
Організація та контроль освітнього процесу в умовах дистанційного навчання	198
Стаценко О.О.	
Вища освіта як пріоритетний напрямок державної політики	200
Тараненко В.	
Адаптація до європейських освітніх критеріїв у контексті загальноцивілізаційних трансформацій	201

СЕКЦІЯ 12.

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В
КРАЇНАХ СВІТУ**

205

Жильнікова Н.Д.

Парламентська форма правління: сутність та особливості 205

Макаренко О.В.

Проблема будівництва панамського каналу в зовнішній політиці США на
початку XX століття 208

Орлова О.О.

Право на свободу вираження поглядів: правова регламентація та критерії
обмеження 211

Реньов Є.В.

Консолідована демократія: світовий досвід і українські реалії 213

Самодай В.П.

Трансформація функцій держави в умовах глобалізації 216

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

*ректора Сумського державного педагогічного університету
імені А.С. Макаренка, доктора педагогічних наук, професора*

Ю.О. ЛЯННОГО

Шановні учасники міжнародної конференції!

Проведення сьогоднішнього заходу, присвяченого проблематиці розбудови правової держави, співпало з Всеукраїнським днем краєзнавства, що є знаковим, ураховуючи проголошення України Основним законом саме як правової держави.

Імплементация конституційних приписів про людину як основну соціальну цінність, про верховенство права як принцип національної системи права можлива лише в умовах правової держави.

На сьогодні українським суспільством уже зроблено значні кроки на шляху до реалізації обраного вектору подальшого розвитку – розбудови демократичної, соціальної, правової держави. Однак, процес досягнення цієї мети є доволі тривалим та потребує наукового підходу до його осмислення. У сучасному суспільстві ефективними можуть бути тільки ті державні реформи, що ґрунтуються на науково обґрунтованих ідеях, положеннях. Саме тому важливим є проведення наукових конференцій, присвячених означеній проблематиці.

Не можна не відзначити, що теорія правової держави є надбанням західної правової культури і, зокрема, Німеччини. Тому важливим є вивчення міжнародного досвіду втілення у державне будівництво принципів правової держави.

Відтак, хочу подякувати учасникам за прагнення долучитися до наукового осмислення проблематики розбудови України як правової держави, обґрунтувати власні ідеї щодо покращення суспільних відносин у означеній сфері та зробити свій внесок у загальносуспільну справу, завдяки чому і можлива розбудова нашої держави як правової.

Бажаю Вам плідної роботи та подальших творчих звершень у Вашій науково-дослідній роботі!

СЕКЦІЯ 1.

**ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ
РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ І ПРАВА**

Апаров Андрій Миколайович,
*професор кафедри права та методики
викладання правознавства
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка,
доктор юридичних наук, професор,
м. Суми, Україна*

**НАРИСИ ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ СПОРТИВНОГО ПРАВА
УКРАЇНИ**

Наслідком процесів інтенсивного різногалузевого розвитку правової системи нашої держави постало формування на території України складних правових механізмів регулювання різноманітних сфер суспільної реальності та розробка багаторівневого пласту галузевих нормативно-правових актів. У цьому зв'язку становлення та подальший розвиток спортивного права та спортивного законодавства стали об'єктивною необхідністю у світлі становлення й розвитку держави Україна.

Разом з тим, як і будь-якій сфері суспільних відносин, що підлягає регулятивній дії права та закону, для сфери спортивного регулювання різнорідних видів спортивних відносин характерною є наявність низки теоретичних та практичних проблем правового характеру: починаючи з проблеми сприйняття правовою доктриною нової галузі правових знань з найменуванням «спортивне право» та завершуючи сучасними проблемами регулювання конкретних видів спортивних відносин в розрізі диференціальної класифікації спорту на різні види спортивної активності та спортивної змагальності.

У той же час, розвиток правової самобутності України разом з бурхливим розвитком національних наук, культури та спорту, створили достатнє підґрунтя для початку спеціальних видів правових досліджень у галузі спортивного правового регулювання соціальної активності та розробки спеціальних видів правових знань про механізми т.з. «спортивно-правового регулювання», що є результатом цілком достатніх попередніх доктринальних досліджень та напрацювань автора. Відповідним чином, питання правової природи спортивного права не є питанням порядку денного правової науки. Останній наразі більш пов'язаний з розробкою доктринальних розумінь природи, рівно як і шляхів розвитку, існуючих сучасних й новітніх правових механізмів регулювання відносин, пов'язаних з конкретними функціональними видами спорту, що об'єктивно виникли й розвиваються в українському суспільстві у зв'язку зі зміною ідеології та світогляду української нації.

Підсумовуючи наведені тези, згадаймо про основні ключові грані спортивно-правової галузі знань, що іменується «спортивне право».

Як напрямок розвитку правової думки, спортивне право України – це достатньо новий вектор в українській юриспруденції, що охоплює суспільні відносини, які виникають у сфері фізкультурно-оздоровчої діяльності та спорту. Сформувалася вона в якості однієї з перших спроб донести до представників юриспруденції та інших верств населення (без виключення) узагальнені правові положення, що відносяться до такого складного і специфічного суспільного явища, як спорт та фізична культура. Окрім того, безспірним є й те, що в сьогоденних умовах розвитку соціальних систем уся складність багатоманітності суспільних відносин обумовлює потребу в підготовці висококваліфікованих фахівців-правознавців з фундаментальними знаннями матерії права та закону, що спрямовуються на регулювання спортивних відносин, що виникли й розвиваються об'єктивно, у т.ч. у зв'язку з міжнародно-правовою імплементацією правових порядків до сучасної правової системи України.

Наразі в рамках напрацювань у галузі досліджень спортивно-правових механізмів регулювання знаходять своє відзеркалення різноманітні погляди авторів на окремі питання історичних тенденцій становлення, сучасного стану та перспектив розвитку відповідної галузі правової реальності, втім основна питома вага відводиться класичному інструментарію та методології правової доктрини. Основою для утвердження зазначеного та інших вказаних в даній роботі тез слугує багаторічний досвід правничо-прикладної та викладацької діяльності автора, а також – досить об'ємні масиви попередніх напрацювань, низка з яких знайшли свої публікаційні форми закріплення (тези конференцій; статті у правничих виданнях, у т.ч. ВАК; навчальний посібник з дисципліни «Спортивне право України», результати досліджень спортивно-правового регулювання в рамках правових досліджень процесів адаптації української та інших правових систем сучасного світу, у т.ч. ЄС тощо).

Отже, станом на сьогодні права система України, будучи складним комплексом правових елементів передбачає внутрішню будову на самостійні галузі права на основі т.з. концепції застосування двох критеріїв – предмету і методу правового регулювання, а також додаткових: категорія правового режиму, принципи галузі права тощо. Так і спортивне право, як правове явище, за своєю юридичною природою є комплексною галуззю права, яка перебуває на стадії свого становлення та розвитку, а відтак, відносно самостійною галуззю правової системи, що наділена власними системо-утворюючими факторами.

Як певна сукупність правових норм, спортивне право регулює суспільні відносини, що виникають та розвиваються у сфері спорту, а тому, тісно взаємопов'язані з такими категоріями як спорт, фізкультурно-оздоровча і спортивна діяльність, а також спортивні змагання, які (категорії) під дією юридичних норм набули серед іншого форми правових. При цьому наголошено, що правові дослідження есенції (сутності) та правові дефініції таких

понять як спорт, фізкультурно-оздоровча і спортивна діяльність, а також спортивні змагання є ключовим для спортивного права та закону.

Будучи досить складною за різними параметрами, сфера спортивних суспільних відносин є певною «соціальною реальністю», що виступаючи предметом регулювання спортивного права та спортивного законодавства, становить складну й багатоаспектну правову категорію, до структури якої входять різні елементи, зокрема: суб'єктний склад (суб'єкти); різного роду об'єкти (у т.ч. блага); зміст, до складу якого серед іншого входять юридичні та інші елементи (права, обов'язки, дії, вчинки, поведінка суб'єктів тощо).

В якості визначення зазначимо, що предметом спортивного права виступає певна відносно однорідна сукупність суспільних відносин, які виникають у зв'язку з реалізацією певних організаційних, соціальних, економічних та інших аспектів діяльності у сфері спорту та фізичної культури, а також суспільні відносини, що виникають при створенні умов для розвитку спорту та фізичної культури та, крім того, пов'язані з ними господарські (економічні/підприємницькі), майнові, цивільні, трудові та фінансові суспільні відносини, що виникають у зв'язку з організацією та проведенням цілеспрямованих заходів спортивного характеру та розгортаються не за правилами природи а тому, виникла об'єктивна необхідність у їх врегулюванні та впорядкуванні з боку різних соціальних інституцій, у т.ч. шляхом правового регулювання. Щодо останніх, то маються на увазі випадки впливу факторів природного навколишнього середовища у конкретних видах спорту і спортивних змагань, як-от: показники температури повітря, швидкості переміщення повітряних мас (вітру) тощо, які за певних умов можуть справляти вагомий вплив на особливості проведення спортивних змагань та інших заходів спортивного характеру чи взагалі зумовлювати можливість чи неможливість їх проведення тощо.

Отже, спеціальними ознаками спортивних правовідносин є наступні:

- суб'єкт спортивних правовідносин, тобто особа (фізична чи юридична), яка бере участь у фізкультурно-оздоровчій та спортивній діяльності;
- об'єкт спортивних правовідносин з приводу якого виникає та здійснюється діяльність його суб'єктів;
- зміст спортивних правовідносин як сукупність суб'єктивних прав і обов'язків, повноважень, відповідальності суб'єктів.

Разом із тим, спортивне право в частині стосується і певних інших видів суспільних відносин (цивільних, адміністративних, трудових, господарських тощо), з огляду на що в його системі присутні норми інших галузей права. Зазначене є підставою для констатації тієї обставини, що спортивне право є комплексною галуззю права, а його характеристика повинна ґрунтуватися, серед іншого, і на специфіці норм права, що визначають його предмет та належать до основних (базових) галузей права.

Як висновок підсумуємо, що спортивне право є відносно самостійною та комплексною галуззю правової системи, оскільки у спортивному праві ін-

тегруються норми, які за своєю природою досить ефективно та з об'єктивною необхідністю регулюють специфічні спортивні відносини, що не підпадають під сферу впливу інших основних галузей права, а також в частині включають норми інших галузей права, що зумовлено складністю та комплексністю предмета спортивного права, який у зв'язку з цим інтегрує не лише суто спортивні відносини, а й іншогогалузеві види суспільних відносин, що з ними пов'язані (адміністративні, трудові, цивільні, господарські тощо).

Що стосується методу правового регулювання спортивного права, то ця галузь правової системи застосовує як імперативний (метод обов'язкових приписів), так і диспозитивний (метод узгодження) методи регулювання суспільних відносин. У цьому ж зв'язку відзначимо, що розвиток правового інструментарію механізмів регулювання спортивного права призвів до формування особливого правового режиму регулювання суспільних спортивних відносин. Зокрема, у спортивному праві України правовий режим регулювання набуває форми правового режиму фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, для якого характерним є поєднання приватно-правових та публічно-правових механізмів регулювання, що зумовлюється складністю характеру самої фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, яка у зв'язку з цим включає низку публічних та приватних інтересів, що підлягають збалансуванню між собою. Відповідно, спортивне право України – це комплексна галузь права, що характеризується поєднанням приватних і публічних механізмів правового регулювання та особливим правовим режимом, який слугує одним із системоутворюючих факторів цієї галузі права.

Білозьоров Євген Вікторович,
*заступник директора Навчально-наукового інституту №2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,
м. Київ, Україна*

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД В ПРАВОЗНАВСТВІ: НАПРЯМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Однією з важливих проблем сучасної правничої науки є проблема методології. Саме методологія є тим фактором, що визначає об'єктивність, всебічність та повноту наукового пізнання. Однак, на сьогодні вказана сфера наукового пізнання залишається недослідженою. Більш того, існує свого роду методологічний еkleктизм. На початку становлення української державності в 90-х роках ХХ століття цілком слушно науковці відзначали, що „загальний стан розробки методологічних проблем українського правознавства відстає від сучасних потреб, хвибує відчутними недоліками. Поширення набули методологічна невизначеність, еkleктизм, некритичне запозичення певних методів та методичних засобів інших наук поза межами їх можливого використання у дослідженнях соціально-правових проблем. Мають місце непо-

одинокі прояви абстрактного соціально-беззмістовного визначення державно-правових явищ, нерозбірливого застосування концепцій та норм, що належать до різних, нерідко протилежних зарубіжних правових систем, недооцінки правових принципів...” [1, с. 151].

Наголосимо також, що і до сьогодні методологічна парадигма правознавства багато у чому перебуває в межах юридичного позитивізму, не дивлячись на те, що навіть у національному законодавстві закріплені концепти західної правової культури, які відповідають природно-правовому розумінню права.

Саме у цьому контексті варто відзначити пріоритет формальних підходів і методів дослідження правової дійсності, точніше, правових приписів, що закріплені у нормативно-правових актах. Для української правничої науки не властиве застосування діяльнісного підходу, який переносить акцент з тексту на поведінку учасників суспільних відносин, спрямовує увагу дослідника на поведінкову складову, на необхідність сприйняття права як діяльності суб'єктів права і, зокрема, правників, які й «створюють» правову реальність, «відшуковують» право.

При цьому діяльнісний підхід є складовою гносеології різних гуманітарних наук, зокрема, психології, соціології, політології та ін. як правильно відзначив С. Гусарев, «нині діяльнісний підхід широко використовується у різних галузях знань про суспільство, дозволяючи виявляти тенденції, загальні закономірності або особливості здійснення певного виду соціальної діяльності, охарактеризувати детермінанти соціального розвитку, поставити першочергові дослідницькі завдання. Однак, слід звернути увагу і на той факт, що у всіх випадках використання даної методики перед дослідником постають завдання її методичного пристосування відповідно до сфери життєдіяльності суспільства та особливостей предмета.» [2, с. 30].

Загалом, на нашу думку, діяльнісний підхід має бінарну природу, що включає наступні його інтерпретації:

- діяльнісний підхід як елемент методології сучасного правознавства, як окремий методологічний підхід. У цьому контексті він використовується, наприклад, на одному рівні з діалектичним, системним, історичним чи іншим методологічним підходом;

- діяльнісний підхід як складова теорій розуміння права. У цьому контексті він використовується, наприклад, на одному рівні з економічною теорією права, юридико-лінгвістичною теорією права та ін. Цей аспект його сприйняття багато у чому відображає комунікативна теорія права та соціологічна природа розуміння права.

Таким чином, застосування діяльнісного підходу в сучасному правознавстві може мати два основні напрями: перший – використання його потенційних можливостей як окремого методологічного підходу (вузький напрям) та другий – сприйняття діяльнісного підходу як окремої теорії розуміння права.

Список використаних джерел:

1. Рекомендації міжнародної науково-теоретичної конференції „Проблеми методології сучасного правознавства”. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 1.
2. Гусарев С.Д. Діяльнісний підхід у структурі методології сучасного правознавства. *Альманах права*. 2011. Вип. 2. С. 29-33.

Ілюхіна Катерина Олексіївна

магістр історії,

Київський національний університет

ім. Тараса Шевченка, м.Київ, Україна

ПРАВОВІ НОРМИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЖІНОК НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Під час воєнних конфліктів в умовах необхідності оптимізації організації оборони держави, постає завдання вдосконалення національного законодавства у сфері безпеки і оборони, зокрема щодо забезпечення проходження військової служби з урахуванням гендерного аспекту. На сьогоднішній день у період реалізації законодавства відповідно до критеріїв гендерної політики Північноатлантичного альянсу, практичного значення набуває попередній досвід участі у бойових діях жінок, що ставало вимогою часу, зокрема в часи становлення української державності. Конституційні акти, проекти, нариси до законів часів УНР та законодавчі акти радянської доби надають змогу реконструювати історичні традиції становлення нормативно-правового забезпечення військової служби жінок на українських землях.

Питання гендерної рівності, закріплене в більшості законодавчих актів поч. ХХст., в тому числі в тексті «Основного Закону Самостійної України» 1905 р., створеного групою членів Української Народної Партії, в основу якого покладено принцип повної самостійності України. Таким чином у «Конституції Міхновського» поряд з відсутністю постійного війська у Всеукраїнської Спілки народу українського, вказано про рівні права як чоловіцтва, так і жіноцтва у виконанні «офіційних обов'язків на Україні», що могло передбачати захист жінками інтересів українського народу військовим шляхом [1, с.76,82].

Не дивлячись на відносно несприятливе становище для реалізації всіх засад, викладених у Конституції Української Народної Республіки 1918 р., у зазначеному документі були викладені принципи, що могли встановити стабільну, авторитетну виконавчу та незалежну судову владу та забезпечення прав людини на українських землях. Зокрема вказано, що «ріжниця в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає» та про неможливість притягнення громадян до «обов'язкової військової або міліційної служби інакше, як постановою Всенародніх Зборів України» [1, с.106,109].

Участь у боротьбі за незалежність надавала можливість жінкам, які виконували обов'язки не тільки медичного персоналу, але безпосередньо брати участь в бойових діях, змінити уявлення про становище жінки у суспільстві, проте ставила нові завдання, вирішення яких стало питанням часу.

Під впливом патріотичного світогляду не тільки про «набір громадян для народної суспільної служби» на добровільних засадах, але й про обов'язкову «громадянську службу для добра Українського Народу в державних лічницях і приютах.» вказано у Начерку проекту Державного законодавства для «Української Трудової Республіки» 1919 р., створеного у Холодному Яру, що був центром повстанського руху [2].

В період національно-визвольних змагань, зокрема, на Західній Україні, спостерігався великий обсяг задіяних у військовій справі жінок, які записувались до легіонів УСС, що складались з чоловіків, так і до окремо створеної жіночої чоти. Хоча найбільше жінки були залучені до медико-санітарного забезпечення, проте в залежності від поточних завдань, коло обов'язків жіноцтва було досить широким. Про забезпечення рівних прав чоловіків і жінок вказано і у проекті Конституції ЗУНР Станіслава Дністрянського 1920 р., і в Основному Державному Законі Української Народної Республіки (обидва -1920р.) . В останньому документі у статтях 50 та 144 також йдеться про обов'язок всіх громадян «до служби для оборони держави на суші, морю і в повітрі, на основах окремого закону, що постановляє також про звільнення від сього обов'язку»[1, с. 136,130,157; 3].

У §339 проекту Конституції професора Отто Ейхельмана, що ґрунтувався на принципі народного суверенітету, поряд з чоловічою повинністю «охороняти Республіку од зовнішніх ворогів» вказано про можливий призов жінок, які не виховують дітей до 17 років, до нестройової служби у військах, таким чином забезпечувалась охорона материнства, що підтверджено також у §325 [1, с.124;4].

За часів правління рад на українських землях, громадсько-політичні організації на еміграції, що мали можливість на захист права на національне самовизначення України, створювали документи, що могли становити у майбутньому законодавче забезпечення незалежної держави на українських землях. У одному з таких проектів - Конституції М. Сціборського оборону Української Держави «жертвою крові» визначено найвищою чеснотою для її громадян. Виходячи з цього, поряд з чоловічою військовою повинністю у «випадку потреби, громадяни Української Держави жіночого полу зобов'язані до допомогової служби для оборони Держави, на підставі постанов окремого закону»[1, с.280; 5].

На протигагу добровільній участі жінок у військових діях часів боротьби українців за незалежність поч. ХХст., що базувалась здебільшого на бажанні бути причетними до оборони держави, коли жіноцтво бралось за зброю, стикаючись з неоднозначними відгуками суспільства, за радянської доби, в той час як жіноча праця стала експлуатуватись більшовиками, залучення до військової справи жінок відбувалось не завжди на добровільних засадах. «В жодній країні, крім СРСР, не проводиться мобілізація жінок на

фронт. В СРСР це робиться з властивим більшовикам замазуванням справжньої суті речей» [6, с.2]. Закріплені в 121 статті Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 року «рівні права з чоловіком у всіх галузях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя» [1, с.230] у дійсності відображались у перекладанні на жіночі плечі часто непосильних завдань.

Крім розпорядження прийому жінок у військові технікуми, після закінчення яких, жінки-випускниці могли реалізувати себе на керівних посадах, таких як : командир взводу у розвідці, армійський інспектор, командир армійських радіостанцій та шпитальної служби [7, с.14], могла відбуватись і примусова мобілізація. «Мобілізують, як і чоловіків. Кожна з'являється до «райвоенкомату» (військовий комісаріат), проходить комісію, яка дає висновок, що до війська годиться. Старших жінок і з дітьми мобілізують на працю до фабрик і заводів. А молодших і без дітей до армії» [8, с.7].

У підсумку можна стверджувати, що під час боротьби за незалежність роль жінки у визвольних змаганнях відкривала нові перспективи та одночасно викликала необхідність нормативно-правового забезпечення захисту прав жінок у законодавчих актах. Якщо під час УНР не стільки обов'язок, скільки особистий покликання та бажання зробити свій внесок у національну-визвольну боротьбу були складниками участі жінок в оборонних діях, то зрівняння у правах та обов'язках з чоловіками під час тоталітарного режиму було використано більшовиками як примусове залучення жіноцтва як ресурсу під час військових дій і коли «доведена до відчаю голодом і нуждою жінка іде на тяжку працю ради більшого пайка чи вищої зарплати, більшовицькі писаки розписують її, підкреслюючи, що в даному випадку вона керувалась виключно патріотичними по чуттями [6,с.2]».

Список використаних джерел:

1. Історія української конституції / упоряд. А. Слюсаренко, М. Томенко. Київ : Право, 1997. 444 с.
2. Начерк проекту Державного законодавства для «Української Трудової Республіки» (Табору Гайдамаків-повстанців в Холодному Яру на Чигиринщині) 1919. URL : https://constituanta.blogspot.com/2012/10/1919_24.html
3. Конституція Західно-Української Народної Республіки (проект Станіслава Дністрянського) 1920 . URL: <https://constituanta.blogspot.com/2012/08/1920.html>
4. Проект Конституції - Основних Державних Законів Української Народної Республіки (Оттона Ейхельмана) 1921. URL : <https://constituanta.blogspot.com/2012/10/1921.html>
5. Конституція Миколи Сціборського 1939. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2012/04/1939.html>
6. Жінки в армії // Український вісник -1944 -№31
7. Soviet to put women into war machinery //The evening star, Washington , D. C., 1930. May,1
8. Жіночі советські батальйони// Нова доба (Берлін)- 1944- №1

Кіпренко Юлія Вікторівна

*студентка 2 курсу навчально-наукового
інституту педагогіки і психології*

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка,

м. Суми, Україна

КОНЦЕПТ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

У вітчизняній юридичній і політичній науці існує ряд критеріїв для оцінки сучасної держави, які дозволяють визначити чи відноситься вона до сучасного типу або залишається державою традиційною, що представляє «нецивілізовані» суспільства. До числа таких критеріїв належить і поняття «правова держава», яке відображає істотні ознаки сучасної цивілізованої держави, що відрізняють її від держав застарілих типів.

Правова держава є такою формою організації і діяльності політичної влади в сучасному цивілізованому суспільстві, при якій державно-правові інститути займаються організацією і удосконаленням суспільства і суспільного життя в справді народних інтересах, забезпечуючи при цьому всі умови для реальної реалізації громадянами своїх прав і свобод, при цьому сама політична влада цих інститутів обмежена законами, з метою недопущення ними різного роду зловживань цією владою [4, с.3].

Звичайно, таке визначення є занадто загальним і, природно, завжди буде мати потребу в додатковій конкретизації свого змісту, коли необхідно буде звернутися до нього на приватному рівні конкретної держави певної політичної системи сучасного цивілізованого суспільства, зі своїми національними особливостями, системою цінностей і рівнем розвитку правової культури.

Основоположні принципи та ознаки правової держави:

1. Верховенство права у всіх сферах суспільного життя, у відносинах взаємин між державою і громадянами. Правовою є держава, котра контролюється правом.

2. Правова рівність громадян. Громадяни визнаються рівними перед законом. Вони мають однаковий обсяг прав та обов'язків, несуть однакову відповідальність за вчинення порушень законодавства незалежно від походження, матеріального стану, расової, національної, конфесійної чи іншого роду приналежності.

3. Пріоритетність невід'ємних прав людини перед правами будь-якого класу, нації, конфесії, прав нації перед правами держави.

4. Гарантування, охорона та захист прав та свобод людини і громадянина, утворення умов та прийнятних умов для якомога повної їх реалізації.

5. Принцип взаємної відповідальності держави й особи. В умовах правової держави досягається юридична рівність не лише громадян, а і громадян та держави.

6. Принцип поділу державної влади на різні гілки (законодавчу, виконавчу і судову), кожна з них мала б бути відносно самостійною та врівноважуватись з іншими [1, с.124].

Аналізуючи чинне законодавство України, сучасні наукові доктрини верховенства права, громадянського суспільства та верховенства права, результати національних та зарубіжних соціологічних досліджень, слід зазначити, що наша держава проводить сучасні реформи для зміцнення правового статусу людини і громадянина, економічні, політичні та особисті права, свободи людини і громадянина, максимально можливе залучення громадськості до вирішення державних питань [2, с.7]. Соціологічні дослідження підтверджують, що в сучасних умовах правова культура громадян нівелюється, що, в свою чергу, є однією з фундаментальних особливостей правової держави [3, с.274].

Загалом, Україна має всі умови для формування громадянського суспільства як частини верховенства права, яка необхідна для належного забезпечення прав і свобод людини і громадянина та вступу України як рівноправного партнера в Асоціацію європейських держав. Поточні події свідчать про те, що наша держава проводить сучасні реформи для зміцнення правового статусу людини і громадянина, розширення економічних, політичних та особистих прав і свобод людини і громадянина, а також для максимального залучення громадськості до вирішення державних питань .

Верховенство права є показником належного рівня поваги прав людини на основі чинного законодавства, яке, в свою чергу, також було сформовано на основі природних та інших прав людини. Аналізуючи сучасний стан імплементації верховенства права в Україні, можна сказати, що на думку громадян він дуже низький, оскільки принципом верховенства права є практична реалізація прав і свобод людини, що, як показує статистика, є частково вирівняний [3, с.275].

Треба згадати, що принцип верховенства права в Україні існує, на жаль, лише на доктринальному та нормативному рівні, і Україна в сучасних умовах потребує ефективної системи її реалізації, оскільки без нього вона стає псевдопринципом, який існуватиме лише на папері.

Список використаних джерел:

1. Безродний Є.Ф., Ковальчук Г.К., Масляний О.С. Світова класична думка про державу і право : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 391 с.
2. Заєць А. П. Правова держава в Україні: концепція і механізм реалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. К., 1999. – 26 с.
3. Романов М. Ю. Правова держава в Україні: реалії та перспективи розбудови. Молодий вчений. - 2014. - № 12(1). - С. 274-278. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_12%281%29__65
4. Соломін О. А. Концепція правової держави: сучасний контекст. Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. - 2012. - Т. 134. - С. 3-6. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAp_2012_134_3

Кучук Андрій Миколайович,
*професор кафедри права та методики
викладання правознавства
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка,
доктор юридичних наук, професор,
м. Суми, Україна*

МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВОЗНАВСТВА ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА

У вітчизняній правничій науці перманентно піднімається проблематика методології, інтенція вчених зосереджується на системі принципів, підходів та методів до пізнання правових явищ (зазвичай вказується на державно-правові явища, що пов'язане з збереженням і до сьогодні навчальної дисципліни теорії держави і права, предмет якої має двоєдиний характер: держава і права; натомість, західна правова культура не сприймає такого підходу, вивчаючи окремо загальну теорію права та політологію).

Не зважаючи на те, що вітчизняні науковці вказують, що методологія є надзвичайно важливим засобом у науковому пізнанні права, і до сьогодні окреслена проблематика залишається нерозв'язаною, відсутній єдиний підхід до розуміння структури методології, її змісту, а, відповідно, і самої методології правознавства. Хоча при цьому відзначається тенденція до збільшення кількості кандидатських та докторських дисертацій на здобуття наукового ступеня з правничих спеціальностей.

Саме з методологією правознавства пов'язується реалізація принципу об'єктивності наукового пізнання. Розділ «методи дослідження» є складовою вступної частини дисертаційних досліджень та, відповідно, авторефератів дисертацій.

Відтак, на сьогодні методології правознавства іманентні наступні протилежні характеристики: по-перше, значимість методології як фактору об'єктивності отримуваних завдяки використанню її інструментарію наукових знань, необхідність оволодіння методологією наукового пізнання як критерію становлення науковця; по-друге, відсутність єдності щодо інтерпретації методології правознавства, її сутності та змісту.

Водночас, на сьогодні відбувається зміна вітчизняної правової доктрини через відмову від превалювання нормативістського розуміння права та імплементацію положень природно-правової школи права, що є чинником необхідності переосмислення значної кількості правових явищ в аспекті нової парадигми, що, знову таки, актуалізує проблематику методології сучасного правознавства.

Як ми відзначили, проблематиці методології правознавства іманентна перманентність, що обумовлює звернення до неї значної кількості вітчизняних науковців, хоча при цьому майже відсутні комплексні її дослідження.

Окремі аспекти методології правознавства стали предметом пізнання таких науковців як Є. Білозьоров, С. Гусарев, О. Мінченко, П. Рабінович, О. Тихомиров, М. Цвік та ін.

Водночас, найбільш комплексно питання методології правознавства у контексті процесів глобалізації та епоху постмодерну досліджували такі вітчизняні вчені як Є. Білозьоров, М. Кельман, М. Козюбра, А. Кучук, О. Мінченко. Так, наприклад, Є. Білозьоров одним з перших у вітчизняній правничій науці відзначає важливість застосування до дослідження правових явищ і процесів діяльнісного підходу. Використання діяльнісного підходу у сфері права, на думку Є. Білозьорова, дозволяє побачити нерозривну єдність державно-правових явищ і людської діяльності. «При цьому правове явище може бути об'єктом впливу, засобом діяльності, метою або результатом, чинником зовнішнього впливу тощо, але у всіх випадках проявляється певне співвідношення людини і явища, зумовлене включенням особистості у складну систему соціальних взаємодій, побудованих на правових стандартах поведінки особи» [1, с. 29].

На окрему увагу заслуговує і спроба О. Мінченко суттєво переосмислити методологію права та право загалом, застосувавши до їх пізнання юридико-лінгвістичний підхід. На думку вітчизняної вченої право можна адекватно сприйняти через його інтерпретацію як мовленнєвого явища, як тексту (у постмодерному розумінні); саме право розглядається авторкою як мовленнєва комунікація [2, с. 4].

На думку М. Козюбри слід розмежовувати методологію права та методологію правознавства. При цьому, вчений відзначає, що «Зауважуючи помітний прогрес у дослідженні методологічних проблем правознавства, який відбувся у роки української незалежності, разом з тим не можна не помітити, що у цій проблематиці продовжують існувати прогалини, застарілі, спрощені, а часом і просто хибні уявлення» [3, с. 22].

Варто також наголосити, що вітчизняне видання «Право України» у 2014 році окремий номер присвятило саме проблематиці методології, означивши тему номера як «Методологія сучасної юридичної науки: загально- та спеціально-правові проблеми» [4, с. 3].

Хоча не можна не відзначити, що загальною вадою існуючих досліджень проблематики методології правознавства є відсутність спроб переосмислити значимість самої методології, відсутність критичного сприйняття методології правознавства як засобу об'єктивності отримуваних знань про правові явища та процеси.

Список використаних джерел:

1. Білозьоров, Є. В. Методологічні аспекти використання діяльнісного підходу в дослідженнях правових систем сучасності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, 2019. Вип. 34. С. 25-30.
2. Мінченко О.В. Юридико-лінгвістична теорія правознавства: дис. ...д-ра юридич. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 452 с.
3. Козюбра М.І. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. № 1. С. 22-32.
4. Право України. 2014. № 1. С. 1-384.

Легка Оксана Володимирівна,
професор кафедри міжнародного права
Університету митної справи та фінансів,
доктор юридичних наук, професор,
м. Дніпро, Україна

ПРАВО НА ЗАБУТТЯ ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ: ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ ДИСКУРС

Сучасне суспільство характеризується як інформаційне, що обумовлює актуальність проблематики права на приватність, захисту персональних даних та пов'язаних з ними явищ.

На думку А.Ю. Нашинець-Наумової, набуває все більшої актуальності, адже процеси збору, накопичення, переробки та розповсюдження інформації стають необхідною умовою існуючих структур політичного та іншого управління, здійснення ефективних політичних впливів, вирішення масштабних економічних задач [1, с. 5]. Ця проблематика, як слушно зазначає Х.Я. Терешко, сенситивна, людиноцентристська, адже є особливо вразливою, про що неодноразово у своїх рішеннях наголошував Європейський суд з прав людини: «Охорона відомостей особистого характеру має основоположне значення для здійснення права на повагу до приватного і сімейного життя. Дотримання конфіденційності відомостей – основний принцип правової системи усіх держав – учасниць Конвенції» (справа «М. С. проти Швеції», 1997) [2].

У 2012 році Європейською комісією було запропоновано законодавчий пакет щодо модернізації правил захисту даних (у ньому зокрема і було передбачено право на видалення інформації «право на забуття», яке гарантує особам право вимагати від контролера видалення незаконно оброблених чи застарілих, недоречних, неповних, неточних або надлишкових даних чи інформації, законні підстави для зберігання якої зникли з плином часу), який включав два законодавчі інструменти – загальні правила захисту даних (призначені для заміни Директиви 95/46/ЄС 1995 року) та Директиви захисту даних у галузі правоохоронної діяльності (призначеної замінити Рішення Ради в межах захисту персональних даних, що обробляються в рамках поліцейської та судової співпраці у кримінальних справах 2008/977/ІНА 2008 року [3]). Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у 2014 році виніс рішення, яким право бути забутим було затверджене. Це викликало неабиякі зміни у юридичній практиці та дискусії щодо відповідного права по всьому світу. Справа розглядалася на підставі звернення іспанського громадянина Маріо Костехи Гонсалеса, який поскаржився на оголошення у газеті (електронна версія видання містилася на сайті), що були опубліковані в 1998 році, але все ще були доступні в Інтернеті. Вони стосувалися банкрутства та аукціону нерухомості щодо продажу його будинку за борги. Пошуки Google за

його іменем приводили до посилань на ці сторінки. Маріо Костехи хотів, щоб їх було видалено, оскільки його борги давно були погашені, і ця інформація була неактуальною і не відображала той стан справ, яким він є сьогодні, що шкодило його репутації [4]. ЄСПЛ постановив, що з метою забезпечення прав, передбачених у згаданих положеннях Директиви, «... оператор пошукової системи, посилання на веб-сторінки, розміщені третіми особами, що містять інформацію про цю особу, також і у випадку, коли ім'я або інформація не видалена перед тим або у той самий час з самих веб-сторінок системи, зобов'язаний видалити зі списку результати, видані у відповідь на пошуковий запит на основі імені особи, і навіть тоді, коли публікація на цих сторінках розміщена на законних підставах» [4; 5, с. 94]. Слід зазначити, що лише за останні 5 років Google отримав понад 800 тис. звернень подібного характеру, у 45% він їх прийняв, хоча це не завжди обходилося без втручання суду.

Загальним регламентом із захисту персональних даних «право бути забутим» передбачено ст. 17 «Right to erasure (right to be forgotten)» («Право на стирання (право бути забутим)»), яку доповнює ст. 21 «Right to object» («Право подавати заперечення»). Згідно з нормами цих статей, суб'єкт даних має право вимагати стирання персональних даних, які його стосуються, і відповідний обов'язок стирання ці дані з боку контролера даних у випадку, якщо суб'єкт даних заперечує проти обробки даних і відсутні легітимні підстави для такої обробки, які переважають інтереси, права та свободи суб'єкта даних. Разом з цим п. 3 ст. 17 GDPR обмежує можливості вимагати стирання даних, коли мова йде про реалізацію права на свободу вираження та інформації, виконання завдань, пов'язаних з публічними інтересами, науковими, історичними, статистичними дослідженнями тощо [5, с. 95].

Список використаних джерел:

1. Нашинець-Наумова А.Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія. Київ: Гельветика, 2017. 168 с.
2. Терешко Х.Я. Види інформації як об'єкта цивільних правовідносин у сфері медичного обслуговування. *Медичне право*. 2019. № 1 (23). С. 65–73.
3. Council framework decision 2008/977/JHA on the protection of personal data processed in the framework of police and judicial cooperation in criminal matters of 27 November 2008. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008F0977&from=EN>
4. Google Spain SL Google Inc. V Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) Mario Costeja González Judgment of the Court (Grand Chamber) in Case C-131/12, 13 May 2014. URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=152065&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=794833>.
5. Сухорольський П. Право бути забутим у правовій системі Європейського союзу: реалії, проблеми та перспективи. Наука міжнародного права на рубежі століть. Тенденції розвитку та трансформації: спеціальне видання наукових статей. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. С. 90–101.

Мінченко Ольга Василівна,
*доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент,
м. Київ, Україна*

ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОГО ПРАВО- ЗНАВСТВА

Здобувши незалежність, Україна обрала для себе європейський напрям розвитку. Реалізація обраного вектору обумовила необхідність проведення кардинального реформування різних сфер державного управління, що спричинило потребу проведення і реформ у царині права. Важливу роль у цих процесах мала відіграти правнича наука. До вказаного часу правознавство виходило з нормативістської концепції розуміння права, за якого як право сприймалися офіційні веління органів публічної влади, а людина (з властивими їй правами та основоположними свободами) не розглядалась як основна соціальна цінність; натомість, як цінність сприймалось «світле майбутнє», «інтереси колективу» тощо.

Транзитивний стан української державності вимагав залучення до правознавства нового концептуального розуміння права, що відповідало б викликам сучасності. Зміни, що відбуваються в соціумі починаючи з другої половини ХХ століття, не могли не позначитися на царині права. Концептуально оформилися комунікативна теорія права, формується юридико-лінгвістична теорія та ін. Епоха постмодерна поставила перед правничою наукою нові завдання. До терміносистеми гуманітарної сфери знань було залучено серед інших і такі поняття як «дискурс», «мовленнєвий акт», «комунікативна дія», «мова права», «семіотика права» тощо. Фактично усі соціальні явища набули нових конотацій через парадигму постмодерну.

У царині права постали питання інтерпретації права, зокрема, у контексті розв'язання проблеми зв'язку права та тексту: чи є текст виключною формою права? Чи існує право поза текстом? Якою є символічна природа права? Що є предметом семіотики права?

Відповіді на ці та подібні питання обумовили появу міждисциплінарних досліджень на межі права, лінгвістики, філософії, психології, соціології. Починаючи з кінця ХХ століття ці дослідження оформлюється в окрему сферу – юридичну лінгвістику, основні положення та висновки якої є основою нового розуміння права як засобу регулювання мовленнєвих актів, нової інтерпретації правових явищ і процесів.

Зважаючи на означене, юридико-лінгвістична теорія може бути відповіддю на виклики сучасності у контексті подальшого розвитку права, посилення його регулятивних можливостей.

Появу юридичної лінгвістики зазвичай пов'язують з іменем німецького вченого Адальбертом Подলেখом, зокрема, з публікацією у 1976 році його праці «Юридична лінгвістика» [1]. Водночас, слід відзначити, що мо-

вою оригіналу дослідження вченого має назву «Rechtlinguistik», адекватним перекладом якої є правнича лінгвістика. Однак, ми послуговуємось усталеним в правничій літературі перекладом саме як «Юридична лінгвістика», хоча погоджуємось щодо доцільності використання термінопоняття «правнича лінгвістика». На думку А. Подлеха, юридична лінгвістика являє собою систему засобів та результатів досліджень у міжгалузевій сфері, предметом якої є взаємозв'язок мови та права (у контексті сучасних досягнень лінгвознавства) [1].

Слід акцентувати увагу на тому, що юридична лінгвістика або юридіко-лінгвістична теорія як складова правознавства на сьогодні не стала предметом пізнання вітчизняною правничою наукою. Водночас, можна виокремити низку наукових робіт вітчизняних вчених, у яких піднімаються окремі питання окресленої проблематики. До таких праць слід віднести наукові розробки таких науковців як: Н. Артикуца (мова права і юридична термінологія), О. Балинська (семіотика права), Д. Бочаров (інтерпретація юридичних текстів через різні дискурси; основи семіотики та права), Т. Дудаш (юридична герменевтика та правова аргументація), С. Зархіна (взаємозв'язок філософії мови та права, право як лінгвістична конструкція), Д. Кучеренко (поняття та правові терміни як методологічна складова сучасного правознавства), О. Павлишин (семіотика права), Ю. Прадід, Н. (пропедевтичні засади юридичної лінгвістики), Сатохіна (когнітивізм та нонкогнітивізм права; правова герменевтика) та інші.

Найбільш системно до проблематики юридичної лінгвістики підійшов Ю. Прадід, підготувавши низку праць на цю тематику, водночас, слід відзначити, що інтенція українського мовознавця зосереджена на лінгвістичних аспектах права.

Загалом аналіз праць вітчизняних науковців щодо предмету нашого пізнання дозволяє зробити висновок, що вчені-правники, висвітлюючи зв'язок права та мови акцентують увагу на законодавчому регулюванні статусу мов, а вчені-мовознавці на лінгвістичних особливостях терміносистеми, що використовується у царині права. Однак, юридіко-лінгвістична теорія (як і юридична лінгвістика) передбачає не два предмети пізнання з акцентом на одному з них, а двоєдиний предмет – мова і право; символічна природа права.

Аналіз наукової літератури на тематику юридичної лінгвістики дозволяє виокремити фактори, які вплинули на генезу та розвиток юридіко-лінгвістичної теорії.

По-перше, одним з таких чинників слід відзначити глобалізаційні та інтеграційні процеси. Відзначимо, що доволі правильно відзначають науковці, що глобалізація супроводжується іншим процесом – глокалізацією. Як вказує з цього приводу М. Осійчук «чим сильніший процес глобалізації, тим більш затребуваною стає локальна специфіка, яка, впливаючи на сам процес глобалізації, трансформує його, формуючи процес *глокалізації*» [2]

Означені процеси виявили серед іншого плюралізм цінностей, культур, засобів регулювання суспільних відносин та ін. Оскільки у сучасному суспільстві основним засобом забезпечення правопорядку в соціумі є право, то і міжнародні відносини регулюються за допомогою норм міжнародного права. У цьому випадку виникає проблематика розуміння змісту легітимованих правил поведінки для їх імплементації, що спричиняє питання мови. Так, наприклад, розглядаючи справи, Європейський суд з прав людини відносно часто вдається до тлумачення різних варіантів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (маємо на увазі співставлення означеного міжнародного договору англійською та французькою мовами). Відтак, глобалізація та інтеграція стали факторами необхідності гармонізації нормативного регулювання, правильності перекладу легітимованих правил поведінки на відповідну мову тощо.

По-друге, запозичення іноземних концептів у національну систему права. Так, для прикладу згадаємо верховенство права, яке є надбанням англійської правової традиції та було відображено у Конституції України, а протягом останніх десяти років і в низці законів, у тому числі й кодифікованих. До недавнього часу (а інколи ще і сьогодні) в наукових публікаціях (як і в навчальній літературі) поняття «rule of law» характеризувалось через верховенство закону, верховенство правового закону, що абсолютно спотворювало сутність явища, позначуваного терміном «rule of law». Доволі системно і чітко це описано у монографії С. Головатого «Верховенство права» [3].

Список використаних джерел:

1. Podlech Adalbert: Rechtslinguistik. In: D. Grimm (Hg.): Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften. Band 2. München: Beck 1976. P. 105–116.
2. Осійчук М.С. Глокалізація як чинник модернізації державного управління. URL <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10omsmdu.pdf>
3. Головатий С.П. Верховенство права. У 3-х книгах. Київ: «Фенікс», 2006. 1730 с.

Моцак Світлана Іванівна,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка,
м. Суми, Україна*

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШКІЛЬНОЇ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧОЇ
ОСВІТИ В УСРР В СЕРЕДИНІ 30-х-80-ті рр. ХХ СТОЛІТТЯ**

Протягом 30-х-80-х рр. ХХ ст. у радянській Україні реформування шкільної історичної освіти жорстко регламентувалося партійним керівництвом, здійснювалося «згори» без урахування громадсько-педагогічної думки. Освітнє законодавство розробляли спеціальні комісії при ЦК КПРС, реалізовувало Міністерство освіти УРСР під контролем відділу шкіл ЦК КП України в режимі постійної звітності ЦК КПРС. Проте були й періоди послаблення

контролю, наприклад за часів «хрущовської» реформи, коли українські освітяни брали активну участь в обговоренні нормативно-правових документів, перспективного розвитку освіти.

Перебудова суспільствознавчої освіти відбулася в середині 30-х років ХХ століття. 15 травня 1934 року РНК СРСР і ЦК ВКП (б) прийняли постанову «Про викладання громадянської історії в школах СРСР». Прийнята постановою «Про структуру початкової і середньої школи в СРСР» були зафіксовані єдині типи загальноосвітніх шкіл на всій території СРСР і закінчені експерименти зі школою та історією як суспільствознавчим напрямом шкільної освіти [5].

В радянських школах відновлювалося вивчення громадянської історії. Розпорядженням РНК СРСР від 1 лютого 1937 року «Про вивчення Конституції Союзу РСР в школах» пропонувалося впродовж 1936/37 навчального року організувати детальне ознайомлення з Конституцією СРСР учнів 7-10 класів середніх шкіл [5].

Після завершення Великої Вітчизняної війни радянська школа продовжувала роботу щодо вдосконалення суспільно-історичної освіти. Постанови ЦК КПРС кінця 40-х років із питань пропаганди й агітації, літератури і мистецтва засуджували прояви безідейності й аполітичності, схиляння перед буржуазною культурою, наголошували на необхідності посилити пропаганду ідей дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму [4].

Наприкінці 40-х-початку 50-х рр. на вищу педагогічну освіту України чекали нові випробування, пов'язані з різними реформами і реорганізаціями. Так, Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 8 жовтня 1959 року «Про деякі зміни у викладанні історії в школах» із метою покращання викладання передбачалося вивчати Конституцію СРСР із відомостями із цивільного, кримінального, трудового і деяких інших галузей радянського права та основні положення Конституції союзної республіки.

9 січня 1960 року було прийнято Постанову «Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах», у якій визнавалося уведення з 1961/62 навчального року в старших класах середніх шкіл і на старших курсах середніх спеціальних навчальних закладів популярного курсу «Основи політичних знань» [5].

25 квітня 1960 року ЦК КПРС постановою «Про введення курсу «Основи політичних знань» прийнято рішення про впровадження доопрацьованого нового шкільного предмета в практику навчання середніх шкіл і середніх спеціальних навчальних закладів та про підготовку підручника з цього курсу [3].

На початок 60-х років експеримент із суспільствознавчими курсами визначив необхідність поєднання філософсько-політичних і правових знань в одну навчальну дисципліну «Суспільствознавство».

У 70-ті і на початку 80-х років було прийнято документи спрямовані на піднесення роботи системи освіти. Але вони не спрацювали і радянська школа, піддаючись застійним впливам, усе більше входила у кризовий стан. В 1984 році було прийнято основні напрями шкільної реформи, де передбачалося: підвищення якості освіти і виховання; поліпшення постановки трудового виховання і професійної орієнтації учнів, зміцнення навчальної дисципліни, розвиток учнівського самоуправління та ін. Для реалізації поставлених завдань було видано ряд партійних постанов.

Зокрема, на основі розробленого плану партійними постановами в країні було проголошено перехід на навчання дітей із 6-річного віку та на 11-річний термін шкільного навчання. Змінювалася структура загальноосвітньої школи (початкова 1-4 класи, неповна середня 1-9 класи, середня школа 1-11 класи). Зменшувалася наповнюваність 1-9 класи до 30 осіб, 1-11 класи до 25 осіб [3].

Проведені заходи не дали бажаного результату. Уже на першому році реформування освіти на урядовому рівні було констатовано, що реформа не мала успіху.

У середині 80-х років була проведена реформа загальноосвітньої і професійної школи. Постанова Верховної Ради СРСР від 12 квітня 1984 р. № 13-ХІ «Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи» повинна була врегулювати деякі зміни у підготовці вчителя-суспільствознавця у зв'язку із зміцненням ідеологічної позиції Комуністичної партії в середній і професійній школі засобами суспільствознавчого предмета [3].

Таким чином, розрізнені спроби реформування окремих складових освітньої системи лише посилили кризу в роботі школи. Якість знань учнів знижувалася, суспільно-політичні погляди школярів залишалися практично незмінними. Відсутність особистого соціально-політичного досвіду і незнання досвіду історичного призвели до того, що всі «пережитки» і труднощі учні сприймали як органічну частину радянського ладу, не могли правильно оцінити всі досягнення соціально-економічного розвитку СРСР.

Список використаних джерел:

1. Арешонков В. Ю. Зміст шкільної суспільствознавчої освіти в школах України за програмами 1923–1924 років. Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка. Сер. : Педагогіка. 2013. Вип. 2. С. 3-9.
2. Ігнатенко Н.В. Особливості становлення та розвитку вітчизняної методики навчання історії у ХХ столітті. Наукові записки. Серія: педагогіка. 2013. № 2. 235с.
3. Постанови партії та уряду про школу. К.: Рад. школа, 1947. 201 с.
4. Смагін І. Підручникотворення у 20-30-ті рр. ХХст. Історія України / правознавство 2011. № 12(березень). 37 с.
5. Старєва А.М. Методика навчання суспільствознавства: навчально-методичний посібник. Миколаїв: Ліон, 2013. 484 с.

Оверчук Мирослава Михайлівна
*завідувач відділу товарознавчих,
економічних, будівельних,
земельних досліджень та оціночної
діяльності Закарпатського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України,
м. Ужгород, Україна*

СВОБОДА ОСОБИ ЯК ПРІОРИТЕТ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Демократизм будь-якої держави, гуманізм будь-якого суспільства найкраще відображається у статусі його особи. Вияв повсякчасної поваги, пошани до людини – вищий принцип розвинутого суспільства. Саме людина з її потребами й інтересами, правами і свободами є центральним суб'єктом держави, саме її існуванню та розвитку надається абсолютний, беззаперечний пріоритет при вирішенні будь-яких соціальних питань чи справ. Права і свободи людини визнаються абсолютним рубежем, переступати через який не дозволено нікому: ні іншим людям, ні організаціям чи об'єднанням, ні державі.

Концепція правової держави, тобто заснованої на верховенстві права і такої, в якій є всі умови для максимального забезпечення прав і свобод громадянина, бере свій початок із зародження першого покоління, із самих ранніх ідей державотворення. Ще за тих давніх часів виникла проблема необхідності обмеження влади правом.

Підґрунтям, функціональною ідеєю, яка увійшла в теорію правової держави, є саме ідея панування юридичного закону, а не влади правителя [1].

З часів античності почався пошук справедливості, принципів, форм і конструкцій взаємозв'язку, взаємодії та взаємодоповнення людини, влади і права, наслідком чого стало формування і розвиток ідеї соціально-правової держави, яка разом з історичним впливом зазнавала постійних змін і доповнень. Розуміння держави як організації на основі права публічної влади і є основною ідеєю правової держави. Такі ідеї вже в античний період розвитку державності висловлювали філософи й правознавці.

Аристотель робив такий висновок: «Там, де відсутня влада закону, немає місця будь-якій формі державного устрою. Закон повинен володарювати над усім» [2].

Держава як суспільний інститут є історичним феноменом. Вона виникає на певному етапі розвитку конкретного народу, а потім еволюціонує під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Змінюються принципи побудови й діяльності держави, її структура й функції тощо [3]. Разом із зміною таких принципів відбувається становлення правових засад побудови сучасних держав.

Організація суспільства, що функціонує на засадах верховенства права і закону, внаслідок чого реально забезпечуються права та свободи особи і громадянина, визнається правовою державою. В умовах сьогодення правова держава є формою обмеження авторитаризму влади правами та свободами людини. Саме тому пріоритет прав людини стосовно держави є первинною ознакою правової держави [4].

Новим етапом розвитку правової держави в нових історичних умовах є створення соціальної держави. Домінанта соціальної держави – це необхідність гарантування економічних та культурних прав громади. Високий рівень економічного розвитку є запорукою ефективної реалізації соціальних функцій у повній мірі. Відповідно, можливість держави насправді захищати права і свободи людей напряму залежить від стану розвитку економіки.

Тільки держава, що має на меті забезпечення кожному громадянину соціальної захищеності, гідних умов існування може іменуватись соціальною. Політика, скерована на розвиток якісної системи охорони здоров'я, соціального забезпечення, працевлаштування громадян, надійну підтримку незабезпечених верств населення, недопущення соціальних конфліктів і суперечок у суспільстві тощо, є неодмінним елементом кожної цивілізованої держави.

Справедливість, повага до гідності людини, відповідальність являються основними засадами існування соціальної держави. На жаль, на сьогоднішній день реалізація держави у соціальному руслі в багатьох країнах теоретично, можливо, і закріплена самим правом, але на практиці теперішня система забезпечення прав людини нерідко майже зовсім не працює. Складається ситуація, в якій соціальна держава є не логічним послідовним новим етапом розвитку правової держави, а організація суспільства в умовах правової зарегламентованості і нігілізму, дисбалансу і нестабільності, зневажливого ставлення та неповаги до прав людини.

Права і свободи людини в сучасному світі – це не просто наболіла тема, це складна проблема.

Свобода є головною складовою повноцінного життя людини. Тільки свобода може принести людині можливість задоволення її різних інтересів та прагнень, можливість реалізації її потенціалу у різних сферах та досягнення поставлених цілей. Але життя особи у суспільстві це, на жаль, не тільки злагода, взаємопорозуміння та ідеальні відносини з іншими, а й деякі протиріччя та конфлікти. Саме тому важливе значення має закріплення свободи людини гарантіями захищеності від будь-яких безпідставних та протиправних посягань з боку будь-кого.

Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя, здоров'я, честь і гідність визнаються найвищими соціальними цінностями. Між тим, вирішальною передумовою реалізації багатьох прав людини, насамперед соціально-економічних, є наявність необхідних для цього матеріальних благ,

які не тільки забезпечують фізичне існування і розвиток людини, але й можливість вибору нею, у тих чи інших межах, певного варіанту поведінки [5]. Можливість забезпечення громадян належними соціальними й економічними правами знаходиться у прямій залежності від наявності у держави достатніх матеріально-фінансових ресурсів. Та через незадовільний стан економіки й кризу у соціальній сфері, які супроводжують перехід України до справжнього соціально-правового суспільства, реалізація таких високих намірів, як визнання прав і свобод людини, в нашій державі надзвичайно ускладнена.

До поняття свободи особи включаються індивідуальна, політична, економічна, соціальна і культурна свободи. Кожна має свої особливості і реалізується в певній сфері життя громадянина. Забезпечення прав людини у соціально-правовій державі виражається у можливості отримання необхідних матеріальних благ і духовних цінностей, можливості навчатися і працювати, обирати місце проживання, вільно висловлюватися.

При цьому, навіть маючи значні можливості для підтримки та захисту прав і свобод громадян, сучасна держава далеко не увсіх випадках ефективно виконує цю свою функцію. Як результат такого відношення – кожна людина використовує своє право проявити ініціативу і діяти самостійно з метою особистого захисту, а також з метою захисту здоров'я, життя та інтересів інших людей від протиправних посягань.

У своєму становленні та розвитку права людини й правова держава нероздільні. Головною властивістю соціально-правової держави та її метою, якій підпорядковані всі інші характеристики, є верховенство права та пріоритет прав людини, як однієї з форм свободи особистості. Основні права особи, зокрема соціальні, можуть визнаватися, безперечно, тільки в демократично організованому суспільстві. На сьогоднішній день саме правова, соціальна держава з розвиненим та свідомим громадянським суспільством є важливим етапом у розширенні свободи особи та її прав.

Одним з аспектів поняття свободи людини є те, що вона має невід'ємні і невідчужувані права лише тому, що вона людина. Це, зокрема, і моральні права, які походять із людської природи кожної особистості, формуючи і підтримуючи в людині почуття власної гідності. Наслідком недотримання загальнолюдської моралі, як правило, є порушення прав людини і, навпаки, порушення прав людини завжди є посяганням на загальнолюдську мораль.

Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб та відносин між ними. Часто саме боротьба за права людини, за нові й нові ступені свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах з суспільством та державою.

Станом на сьогоднішній день свобода особи як пріоритет в процесі розвитку соціально-правової держави реалізована тільки в країнах з високим життєвим рівнем, розвинутою і стабільною економікою. А таких у світі, за версіями деяких статистичних видань, лише трохи більше двадцяти, і це близько 15% населення планети. Решта мають задовольнятися тим, що є.

Наразі розглядаючи можливість реалізації свободи людини у більшості країн, приходимо до висновку, що якщо в руслі правової держави така реалізація ще в якісь мірі здійсненна за рахунок наявності закріплених законодавчо норм, що регулюють права людини, але за умови їх неухильного дотримання владою, то в соціальному аспекті, з огляду на незадовільний стан та низький рівень економіки, такі функції держави не виконуються. У світлі вищевикладеного, подобається нам це чи ні, доводиться визнавати, що шлях до процвітання є довгим і для українців це, вочевидь, не близьке майбутнє...

В той же час, підійшовши до нашої проблеми з іншого боку, напрашується висновок про те, що якщо економічну складову не завжди можна підняти на належний рівень одразу, то на правовий аспект все ж таки більше впливає людський фактор у синтезі з правильним і чітким юридичним забезпеченням. Тобто безумовним виконанням владою та її представниками своїх обов'язків щодо беззаперечної реалізації свобод громадян на належному рівні. І якщо б держава з цієї точки зору дотримувалась своїх обов'язків – повернувшись до своїх громадян обличчям, потрудилась їх почути, – то є шанс, що по вертикалі зверху вниз це поступово спрацювало б, почало діяти й на нижчих щаблях управління і виконуватися на всіх рівнях. В результаті чого відповідні функції держави поступово знайшли б своє відображення у всіх сферах повсякденного життя кожної людини. Так пріоритет свободи людини в процесі розвитку соціально-правової держави став би реальністю для більшості людей країн світу, і України в тому числі.

Залишається сподіватись на краще.

Список використаних джерел:

1. Лебедева О.В. Правова держава: поняття та принципи. Альманах права. 2012. Вип. 3. с. 203–207.
2. Мануйлов Є.М. Філософсько-правові концепції виникнення та розвитку правової держав. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2016. № 4 (31). С. 71–80.
3. Соломін О.А. Концепція правової держави: сучасний контекст [Електронний ресурс] / О. А. Соломін – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2100/Solomin_Kontseptsiia_pravovoi_derzhavy.pdf.
4. Кириленко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 264 с.
5. Реалізація прав і свобод людини та громадянина [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/law/9327/>.

Пильгун Наталія Василівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
Національний авіаційний університет
м.Київ, Україна*

Савченко Олена Олегівна

*студентка I курсу юридичного факультету
Національного авіаційного університету
м.Київ, Україна*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОСОБИ У СУСПІЛЬСТВІ

Правова культура є невід'ємною складовою як самої особистості, так і суспільства в цілому. Правова культура – це результат діяльності і впливу суспільства на особу та як результат діяльності самої особистості над собою. Багато науковців і дослідників тлумачать і висловлюють термін «правова культура» по-різному: «... правова культура являє собою об'єднані результати правової діяльності суспільства загалом, державних і громадських організацій, трудових колективів, а також є відображенням правових явищ у суспільстві людей» так зазначили Ленінградські дослідники [1, с.124], Л. Г. Машуков акцентував увагу на тому, що правова культура зумовлена способом виробництва, соціально-політичними, духовними та іншими умовами [2]. Тобто Машуков розумів правову культуру як специфічний спосіб соціального управління, який є створений людьми, маючи за завдання – це цілеспрямовано впливати на поведінку людей. В. Камінська і О. Ратінов зазначали, що правова культура – це система таких матеріалізованих ідеальних елементів, що належать до сфери дії права та відображаються у свідомості та поведінці людей. Складовими цього поняття були визначені: право, правові відносини, державні органи, організації з реалізації права, правова свідомість та правова поведінка [1, с.125].

Вивчаючи питання про правову культуру особи, то неможливо не звернути увагу на її склад, до якого входять декілька елементів. Тобто правову культуру особи становлять такі елементи:

- знання і розуміння права, здатність самої особи тлумачити зміст норм права, визначати мету видання певного нормативно-правового акта та сферу його дії;
- повага особи до права, яка заснована на особистій переконаності в його ефективності як засобу регулювання суспільних відносин. Така повага має бути навіть у разі несхвалення людиною окремих правових приписів;
 - звичка вчиняти свої дії відповідно до приписів правових норм;
 - уміння особи використовувати у практичній діяльності правові знання, реалізовувати й захищати свої суб'єктивні права і законні інтереси, виконувати юридичні обов'язки;
- висока правова активність особи у сприянні реалізації правових приписів, розуміння нею необхідності протидіяти правопорушенням.

Правова культура особистості нероздільно пов'язана з правовою культурою всього суспільства. Вона здатна охоплювати сукупність усіх правових цінностей, створених людьми у правовій сфері. Якщо буде більше обізнаних та освічених у правовому аспекті особистостей у всьому суспільстві, тим вищою буде правова культура суспільства. Правова культура особистості виражає ступінь і характер розвитку суспільства, так чи інакше забезпечує соціалізацію особистості та правомірну діяльність особи.

Стосовно структури, то правова культура має складний характер, складовими якої можна вважати право, законодавство, правовідносини, правосвідомість, правотворчість, правореалізацію та інші елементи правової системи, що відображаються як у поведінці людини, так і в її свідомості. Правова культура суспільства складається з таких найбільших правових утворень, як:

- система правових норм як особливих правил поведінки, що зовні відбиті у системі нормативно-правових актів та конкретизуючих їх актів індивідуального регулювання;

- сукупність правовідносин, тобто суспільних відносин, що врегульовані за допомогою правових норм і складаються з юридичних прав і обов'язків;

- сукупність суб'єктів права (фізичних, зокрема і посадових осіб, державних та інших організацій, соціальних груп, соціальних спільностей);

- правосвідомість – системи духовного відображення правової дійсності;

- режим законності і правопорядку – стану фактичної впорядкованості суспільних відносин, врегульованих за допомогою правових засобів [3].

Розглядаючи напрямки діяльності правової культури самої особистості, то можна зазначити, що її діяльність спрямована на: пізнання, тобто щоб особа володіла певними правовими основами, користуватися ними у своєму житті; регулювання поведінки, тобто керувати свої дії не у вільному полі, а за дозволенним правом, тобто робити те, що не заборонене законом; комунікацію, тобто те, що особа змогла на підставі набутих знань зорієнтуватися у правовому просторі з метою забезпечення безконфліктного співіснування з іншими суб'єктами та інші.

Отже, виходячи з вищенаведеного можна стверджувати про те, що правова культура є невід'ємною складовою як самої особистості, так і суспільства в цілому. Правова культура суспільства показує рівень його прогресивного росту в державі, вона не повинна залишатись на одному рівні і зменшуватись, а завжди рости і вдосконалюватись з метою забезпечення гармонійного та прогресивного розвитку суспільства й окремих його осіб. Базою для прогресивного росту є розвиток суспільства, вдосконалення та охорона правових цінностей, які лежать в основі правового суспільства.

Список використаних джерел:

1. Попадинець О. Правова культура як важливий елемент правової системи України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки, 2014. 124-125 с.
2. Каминская В. И. Правосознание как элемент правовой культуры / В. И. Каминская, А. Р. Ратино. Правовая культура и вопросы правового воспитания: сб. науч. тр. М., 1974. 202 с.
3. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: навч. посіб. / М. В. Кравчук. Тернопіль: Картбланш, 2002. 194 с.

СЕКЦІЯ 2.
СТАНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Zavorodnia Yuliia Stepanivna,
*Associate Professor of Theory and
History of State and Law Department,
Dnipropetrovsk State University of
Internal Affairs,
Candidate of Law, Associate Professor,
Dnipro, Ukraine*

**THE RIGHTS OF THE CHILD IMPLEMENTATION AS POSITIVE AND
NEGATIVE OBLIGATIONS OF THE STATE**

Until recently, the issue of child's rights was not actually raised by domestic law science at the general and theoretical level. It was mainly about human rights, the state of implementation of which is still not at the proper level, as indicated by the statistics of appeals to the European Court of Human Rights: third place in 2018 (first - the Russian Federation, second - Romania. However, it is impossible to forget the decision in the case of *Burmych and others v. Ukraine* of 12 October 2017 (applications № 46852/13, etc.) under which more than 12,000 cases against Ukraine were referred to the Committee of Ministers) and third place in the first half of 2019). The rights of the child were considered mainly in the context of the rights of their parents, as indicated by the practice, which will be discussed below. The inadequate level of ensuring the rights of the child is indicated by the introduction in 2011 “in order to ensure appropriate conditions for the realization of civil, economic, social and cultural rights of children in Ukraine, taking into account the necessity for special care for the child, for Ukraine, to fulfill international obligations in the sphere of the rights of the child”[1] of the institution of the Commissioner of the President of Ukraine for the rights of the child.

One of the crucial responsibilities of the state aimed at ensuring the rights of the child is to create institutions that will ensure and protect these rights. However, the inadequate state of ensuring the rights of the child is confirmed by various statistics, the results of surveys of Ukrainian children, which will be given below. Accordingly, the issue of the institutional aspect of the positive obligations of the state in the field of child's rights is relevant for domestic law science.

The study of child's rights by domestic law science is mainly sectoral in nature, in particular, criminal and law, which is associated with the development of measures to combat criminal law against violent crime against children. Among the scientists who develop this themes should be mentioned Yu.V. Baulina, O.M. Dzhuzha, M.M. Yefimova, M.V. Kornienko, T.Ye. Leonenko, O.M. Litvinova, Ye.D. Lukyanchykova, L.D. Udalov, O.I. Pluzhnik, E.V. Fesenko, K.O. Chaplinsky, S.S. Chernyavsky, Yu.M. Chornous, W.W. Shablysty, V.Yu. Shepitko, S.M. Shkola, N.S. Yuzikova and others.

Some theoretical and law aspects of ensuring the rights of the child, including institutional ones, have been the subject of knowledge of the following domestic scientists as Ye.V. Biloziorov, A.M. Kuchuk, O.V. Minchenko, N.V. Ortynska, R.M. Opatsky, P.M. Rabinovych and others.

However, a comprehensive study of ensuring the rights of the child by means of the positive and negative obligations of the state was not conducted by domestic legal science, certain aspects of these obligations, which increases the relevance of the chosen topic have not been covered.

As it is well known, verticality is inherent to human rights: they are demands and the state is the addressee. It is the responsibilities of the state that correspond to human rights. That is why Art. 3 of the Constitution of Ukraine enshrines the following provision: "Human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of the activities of the state. ... The establishment and implementation of human rights and freedoms is the main duty of the state" [2]. We can note that this leads to a conclusion which is not accepted by many domestic scholars: the state is a potential violator of human rights (and not another person). Let us mention that such a misunderstanding is inherent in Ukrainian society. Thus, according to the results of the nationwide survey "What Ukrainians know and think about human rights", which was conducted by Ilko "Democratic Initiatives" foundation among the main violators of human rights Ukrainians call people's deputies (46.7%), the Verkhovna Rada of Ukraine (40.6%), the President of Ukraine (38.5%), and criminal structures (37.8%) [3, p. 54].

Thus, proclaiming the way to building a social and law-abiding state, Ukraine has undertaken a number of positive and negative commitments to ensure human rights, including the rights of the child. And if the negative obligations imply the passive behavior of public authorities, the positive ones (obligations) require the state to be active, which is manifested, in particular, in the formation of appropriate institutions, a clear definition at the legislative level of their powers. It is not the formal existence of relevant institutions and organizations that is important, but their effective activities. The analysis of situations as to the implementation of the child's rights in general reflects the general situation, which cannot be considered appropriate and needs significant improvement. There is an urgent need to radically review activities in the field of positive commitments as to implementation of the rights of the child and to develop an appropriate concept that is based on the necessity of enhanced protection of the child and the interests of the child.

REFERENCES.

1. Issues of the Commissioner of the President of Ukraine for Children's Rights. Decree of the President of Ukraine of August 11, 2011 № 811/2011. Official Gazette of Ukraine. 2011. № 63. P. 2494
2. The Constitution of Ukraine of June 28, 1996. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. № 30.
3. What Ukrainians know and think about human rights: a general and national study / [I. Bekeshkina, T. Pechonchyk, V. Yavorsky and others]; under the general ed. of T Pechonchyk. Kyiv, 2017. 308 p.

Буснюк Вікторія Віталіївна

*студентка 2 курсу юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Орлова Олена Олександрівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри загально-
правових дисциплін Дніпропетровського
державного*

університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

В наш час український конституціоналізм в Україні є важливим напрямом в юридичній доктрині. Для держави він становить основоположний чинник побудови демократичного суспільства, розвитку людських прав, удосконалення громадянського суспільства.

Для дослідження цієї теми необхідно, перш за все визначити основні етапи становлення конституціоналізму та його характерні особливості, що відрізняють його від практики побудови в інших державах.

Дослідження в сфері формування конституціоналізму можна простежити в роботах таких вчених, як М.В. Савчин, А.Р. Крусян, Р.М. Максимова, О.М. Бориславська, Н.В. Мішина, А.З. Георгіца та інші.

Поняття «конституціоналізм» можна розглядати в двох аспектах, згідно з першим він є найважливішим елементом політичної системи, що спирається на конституцію і конституційні методи правління, а за другим його можна сприймати як політико-правову теорію, яка обґрунтовує потребу створення конституційного ладу. Дедалі цікавіше його становлення та формування на теренах українського суспільства, це можна простежувати за відокремленими періодами.

Так, наприклад, М. Савчин виокремлює три основні періоди його побудови, початок першого етапу пов'язаний з часів Гетьманщини, хронологічні рамки якого торкаються близько п'ятнадцятого століття та продовжуються до 1775 років. Згідно з цим часом, починається формування звичаєвого права, та конституційних традицій періоду козаччини. Цей період замінює наступний, більш відомий за добою «відродження» вітчизняних конституційних та інтелектуальних традицій 1830-х років. Його кінець характеризується відомими для тієї епохи національно-визвольними змаганнями, що відбувалися впродовж до 1953 року. Та більш видатним періодом формування став третій, тому що, його сутність виражається у сучасному конституціоналізмі, перш за все пов'язаному з демократизацією та лібералізацією Радянського Союзу, що і стало в наслідку змогою проголошення незалежності України. На характер конституційної системи та конституціоналізму України

впливає те, що територія України протягом тривалого часу (понад 350 років) входила до складу Росії, що зумовило своєрідність українського права та вплинуло на його еволюцію. В основу конституційних традицій, на думку М. Савчина, слід віднести уявлення про сутність суспільного порядку, концепції, що забезпечують свободу людини, які можна відстежувати в положеннях Руської Правди чи Литовських статутів [1, с. 74].

Також, варто зазначити піднесення інтелектуальних традицій, в вершині чого можна покласти Конституцію Пилипа Орлика, діяльність Кирило-Мефодіївського братства, та так звані «права» за якими судився малоросійський народ. Та найголовнішою проблемою, що вплинула на організацію держави та на увесь український народ стала легітимність, яка з кожним наступним періодом змінювала свою специфіку.

Початок прояву конституціоналізму створив чи мало дискусій. Так, наприклад, на думку А. Крусян, початком потрібно вважати період буржуазних революцій, що існував наприкінці вісімнадцятого століття. Характерною рисою цього періоду була поява перших конституцій, які формулювали модель фундаментального закону держави для суспільства. Схиляючись до цього періоду «ідеї та принципи конституціоналізму як теорії, ідеології і практики конституційного будівництва, уперше втілювалися в конституційному законодавстві Французької революції кінця XVIII ст., а до цього – в конституційних документах США» [2, с. 19].

За думкою, І. Словської існує інша періодизація побудови конституціоналізму, згідно до якої перший етап бере початок з вісімнадцятого століття, що продовжувався до середини дев'ятнадцятого. Надалі починається саме практика конституційного створення, та зародження національної конституційної думки (XIX ст. – початок XX ст.). Третій етап містить у собі саме засади формування конституціоналізму в Україні, що продовжується до 1991 року. Та четвертий етап починає своє існування з початком проголошення незалежності України, що продовжувався до 2003 року [3].

В умовах сьогодення охарактеризувати сучасний конституціоналізм без виявлення його основоположних цінностей дуже складно, навіть неможливо. Тому, схиляючись до юридичної доктрини, ми можемо виокремити основні цінності, що становлять фундаментальну основу функціонування українського конституціоналізму. Варто зазначити, що доктрина сучасного конституціоналізму не є незмінною, вона постійно знаходиться на стадії удосконалення. Сучасний етап можна охарактеризувати з позиції, що в якості цінностей вагомим роль визначають принципи. «Цінність» - поняття універсальне і багатомірне, воно охоплює всі області і рівні соціальної життєдіяльності, в тому числі, що знаходяться в сфері конституційно-правового впливу.

Однак, такої думки дотримують не всі, наприклад, А. Крусяк стверджує, що «утвердження принципів демократичної правової держави, різноманітності форм власності, закріплення природних прав людини та інші положення Конституції України відображають ідеологічні основи сучасного

українського конституціоналізму» [2, с. 256]. Таким чином автор звертає увагу на те, що в особливості побудови українського конституціоналізму в порівнянні з міжнародною практикою інших держав можна виокремити цінності з якими «коригує» конституціоналізм, до них можна віднести людську гідність, народовладдя, конституційну законність, права людини та верховенство права.

Отже, потрібно зазначити, що конституціоналізм в Україні невід’ємно пов’язаний з процесом функціонування держави, він є його фундаментальною складовою. Процес його формування почався з часів Гетьманщини та триває до сьогодні. Потрібно розуміти, що для подальшого вдосконалення конституціоналізму важлива не тільки наявність Конституції, але й втілення відповідних положень в практику держави, що буде становити реальний вплив конституції на становлення правової системи на демократичних засадах.

Список використаних джерел:

1. Савчин М.В. Конституціоналізм і природа конституції: монографія. Ужгород: Ліра, 2009. 372 с.
2. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
3. Словська І. Є. Український конституціоналізм: сутнісна та структурна характеристика. Зб. наук. Праць. Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), В.М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін]; відп. за вип. В.М. Дрьомін; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса: Юрид. л-ра, 2014. Т. 14. С. 164-172.

Ветошко Катерина Віталіївна

студентка 1 курсу Сумського державного педагогічного

університету імені А.С.Макаренка,

м. Суми, Україна

ВИБОРЧІ СИСТЕМИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Більшість сучасних держав обрали для себе як форму державно-правового режиму демократію, а як форму правління – республіку. Ці форми характеризуються участю населення у обранні вищих органів влади та відповідно, змінюваністю цих органів публічної влади. При цьому, кожна країна обирає для себе найбільш вдалу у даних умовах виборчу систему. Одні з них обирають мажоритарний тип виборчої системи, а інші – пропорційний. Додамо, що окремі держави можуть запровадити і змішану виборчу систему.

«Виборча система була і залишається одним із найбільш політизованих інститутів виборчого права. Саме тому вона часто стає основним предметом дискусій при розгляді шляхів реформування виборчого законодавства. І хоча для досягнення повної реалізації основних засад демократичних виборів визначальною проблемою залишається регулювання механізмів і процедур реалізації та захисту основних принципів і виборчих прав під час виборчого

процесу, вибір системи впливає на конкретний зміст відповідних механізмів і процедур та їх регулювання» [1] - зазначає Ключковський Ю.

В основу мажоритарної покладено принцип більшості: обраним є кандидат по виборчому округу, який одержав більшість голосів виборців.

Ця система застосовується на виборах до парламенту в десятках країн світу таких як США, Франція, Велика Британія.

У пропорційній виборчій системі голосування проводиться за списками кандидатів від політичних партій і таким чином розподіляються місця у парламенті пропорційно до кількості голосів, відданих за списки.

Також виокремлюють ще один тип виборчої системи, який включає в себе і мажоритарну і пропорційну виборчу систему – змішана.

Зважаючи на постійні зміни в Україні виборчого законодавства, одним з важливих питань для вітчизняної правничої науки є питання обрання виборчої системи.

Доволі складно сказати, яка виборча система є кращою для України. Розглядаючи їх, можна відзначити, що кожна з них має свої позитивні та негативні сторони.

Наприклад мажоритарна є універсальна, за неї висувається конкретна особа, в наслідок чого між кандидатом і народом виникає тісний зв'язок. Але не дивлячись на це, можливі підкупи, різні точки зору і кожен відстоює свої інтереси.

Як правильно відзначають вітчизняні науковці «математики звичайно звертають увагу на те, що при виборі більш ніж із двох кандидатур жоден з варіантів голосування не забезпечує точного врахування волі населення. Та існують ще й інші фактори, котрі не дозволяють вважати якусь виборчу систему „найкращою”. Відтак очевидно, що переваги і вади будь-якої системи не є „абсолютними”, а пов'язані вони з конкретними обставинами, у яких система застосовується» [2, с. 46].

Пропорційна виборча система сприяє багатопартійності, за неї майже неможливо підкупи виборців, але більшість таких обранців не вирішують регіональні проблеми, які є основними.

Згідно з змішаною виборчою системою частина депутатських мандатів має розподіляти з використанням мажоритарної типу, а частина – пропорційного. Але вона є досить важкою для розуміння і більшість громадян мають складнощі під час голосування. «Найскладнішою є класифікація змішаних ситуацій, коли виборець голосує і за партію, і за конкретних кандидатів. Тут доводиться використовувати додаткові змінні. Одна з них відповідає на питання, чи є голосування роздільним. В одних випадках виборець голосує окремо за кандидата й окремо за партію. В інших – голосування за кандидата вважається одночасно й голосуванням за партію, до списку якої він включений.» [2, с. 55-56] – наголошують Рибачук М. і Райковський Б.

Провівши соціологічне опитування респондентів, які за віковими характеристиками можуть бути виборцями, на предмет яка виборча система бу-

ла б кращою в українських реаліях, я отримала результати, що більшість опитаних (65 %) підтримують пропорційну виборчу систему, змішана є для них складною, незрозумілою.

На мою думку, ще немає такої виборчої системи, яка була б ідеальною, але якщо обирати із названих вище типів виборчих систем, для України усе ж таки найбільш оптимальним варіантом є саме змішана система.

Список використаних джерел:

1 Ключковський Ю.Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство: монографія. Київ: Час Друку, 2011. 132 с.

2. Рибачук М., Райковський Б. Аналіз концепцій сучасних моделей виборчих систем. Політичний менеджмент. 2009. № 3. С. 46-59.

Дяченко Надія Сергіївна

студентка 2 курсу

ІНІ психології та педагогіки

Сумського державного педагогічного

університету імені А.С.Макаренка

**СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ
ЗА ЧАСІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

1783 р. Російська імперія завершила процес ліквідації української автономії. Припинив своє існування полково-сотенний адміністративно-територіальний устрій. У результаті проведення адміністративно-територіальної реформи, запроваджено загальноімперський поділ на губернії та повіти. Незважаючи на ліквідацію національної державності, представники вітчизняної політичної та наукової еліти не припиняли діяльності, що мала за мету її відродження. За наказом Олександра I у Російській імперії було проведено державно-правову реформу, що передбачала зміни у вищих органах влади та систематизацію законодавства.

Реформа проводилася згідно з «Планом державних перетворень» 1809 р. Михайла Сперанського. План не містив положень про демократичні права і свободи. Автор пропонував запровадити поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову.

Ліберально налаштоване українське дворянство почало формувати таємні товариства, що прагнули обґрунтувати і втілити у життя конституційні ідеї відновлення національної державності, парламентаризму, демократії та рівноправності.

У 1822 р. Північне товариство розглянуло «Проект Конституції», розроблений Микитою Муравйовим. Автор проекту пропонував ліквідувати становий поділ і встановити рівноправність громадян, запровадити двопалатний парламент. Проект Конституції передбачав встановлення конституційної монархії й федеративного устрою майбутньої держави.

Учасники Київського з'їзду Південного товариства 1824 р. схвалили, розроблену Павлом Пестелем конституційну програму під назвою «Руська прав-

да». Вона визнавала право на самовизначення лише для польського народу і відмовляла у цьому українському та іншим народам Російської імперії.

Інший підхід щодо вирішення національної проблеми мала таємна організація «Товариство об'єднаних слов'ян». Програмні документи товариства ставили за мету боротьбу проти самодержавства, кріпацтва і деспотизму. Суб'єкти федерації могли мати власну конституцію, законодавство, органи влади і самостійно вирішувати питання внутрішнього життя. Але Україна у планах товариства не фігурувала як суб'єкт майбутньої федерації народів.

Отже, у першій половині XIX ст. намітилися дві основні течії реалізації конституційно-правових ідей: ліберальна, котра мала за мету відновлення української національної державності та радикальна, представники якої вважали, що відродити державність України можливо лише революційним шляхом.

Буржуазно-демократичні реформи 60-70-тих років XIX ст. не зачепили основ самодержавної влади Російської імперії.

Російська імперія дарувала конституцію Фінляндії і Польщі, російські чиновники розробляли конституції Валахії, Молдавському князівству та Болгарії. Проте сама Росія залишалася абсолютною монархією. Назривала політична криза абсолютизму. Економічна криза 1900-1903 рр. суттєво погіршила матеріальне становище робітників і селян. Російська імперія зазнала ганебної поразки у війні з Японією 1904-1905 рр. Все це стало причиною революції 1905-1907 рр.

Революція змусила царат піти на проведення демократичних реформ. 17 жовтня 1905 р. за умов загострення політичної кризи і під тиском опозиційних сил імператор Микола II підписав маніфест «Про удосконалення державного порядку». Маніфестом передбачалося створення органу парламентського типу. Маніфест мав важливе значення для України. Після його прийняття було скасовано Валуєвський циркуляр та Емський указ про забороону української мови, надано дозвіл на створення і діяльність «Просвіти» та інших культурно-просвітницьких організацій, видання українською мовою книг, газет і журналів.

У роки першої російської революції національно-визвольний рух в Україні охопив усі верстви населення. Революція 1905-1907 рр. сприяла піднесенню національної свідомості українського народу.

Помітний вплив на процес формування українського конституціоналізму мало створення Державної Думи Російської імперії, яка поклала початок парламентаризму і створила умови для формування досвіду парламентської діяльності.

Після розпуску царем I Державної Думи на початку 1907 р. відбулися вибори до II Державної Думи. Українська фракція видавала газету «Рідна справа – вісті з Думи». На її шпальтах і в стінах Думи депутати відстоювали ідею автономії, рівності прав і свобод.

Революційні події змусили царський уряд піти на деяку демократизацію політичного життя і державного ладу. Восени 1905 р. голова Ради Міністрів С. Ю. Вітте запропонував юристам від партії кадетів І. В. Гессену та Л. І. Петражицькому розробити проект російської конституції. Розробники цього документу пропонували назвати його «Конституційною хартією». Але Микола II санкціонував проект у 1906 р. під назвою «Звід основних державних законів». Звід закріпив законодавчу владу за імператором. Проте здійснювати законодавчу владу імператор повинен разом з Державною Радою і Державною Думою. Прерогативою монарха була ініціатива про зміну Основних державних законів

Таким чином, «Звід основних державних законів» 1906 р. встановив правове обмеження влади монарха. У зв'язку з цим виглядає анахронізмом законодавче визначення цієї влади як самодержавної. Тому фахівці державного права запропонували наступне вирішення цієї правової колізії: імператорська влада є самодержавною не в аспекті її необмеженості, а в аспекті її незалежності від будь-якої іноземної влади.

Незважаючи на те, що під час революції 1905-1907 рр. Україні не вдалося домогтися автономії, позитивним наслідком революції стало зростання політичної та національної свідомості українського народу.

Перша російська революція стала каталізатором розвитку конституційних ідей та поглядів. Ще на початку ХХ ст. у Росії розпочалася дискусія щодо варіантів запровадження конституційного ладу. Російські ліберали Петро Струве і Павло Мілюков розробили проект конституції Росії, котрий ґрунтувався на ідеях громадянських прав та законності, але повністю відкидав ідею децентралізації та федералізму. Автори проекту допускали надання обмеженої автономії лише Фінляндії та Польщі. До обговорення конституційного питання долучився Михайло Грушевський.

У 1905-1910 рр. М. Грушевський доводив необхідність перебудови Російської імперії на демократичних федеративних принципах із входженням України до складу Росії на правах національно-територіальної автономії. Надання Україні автономії у складі Росії учений розглядав як складову частину політичної перебудови Європи шляхом об'єднання європейських країн у федерацію.

Конституційна концепція М. Грушевського отримала схвальні відгуки від соціалістичних і ліберально-демократичних українських партій. Але з боку націонал-радикального крила українського політикуму проект М. Грушевського отримав негативну оцінку. З огляду на це, у вересні 1905 р. Українська народна партія на чолі із Миколою Міхновським опублікувала власний конституційний проект. Основу проекту складала націократична ідея М. Міхновського, в основу якої було покладено тезу «Україна для українців».

В'ячеслав Липинський вважав, що українська держава повинна бути незалежною. У «Нарисі програми Української демократичної хліборобської

партії» 1917 р. В. Липинський пропонував, щоб Українські Установчі Збори проголосили утворення Української Демократичної Республіки.

Але після прорахунків, допущених у процесі українського державотворення Центральною Радою, В. Липинський став активним прихильником запровадження в Україні монархічної форми правління. Конституційна концепція В. Липинського базувалася на таких юридичних та економічних засадах: 1) гарантія недоторканності особи; 2) забезпечення права приватної власності на землю; 3) проведення аграрної реформи; 4) гарантія об'єднання в українській державі всіх українських земель, а в зовнішній політиці – політичного союзу з Росією і Білорусією.

Ключовою ідеєю своєї політичної програми В. Липинський вважав територіальний патріотизм української нації та український консерватизм, які здатні перебороти внутрішні «органічні слабкості українства». При цьому він засуджував націоналізм.

Отже, монархічні погляди в поєднанні із засадами християнства, етики і консерватизму становили зміст конституційної концепції В'ячеслава Липинського, концепції, яка покладена в основу консервативного напрямку в українській конституційній думці.

Список використаних джерел:

1. Козаченко А. І. Історія розвитку конституціоналізму в Україні. 2020. С. 61-65; 72-82.

Інтернет-джерело:

<http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/888/Собова%20А.%20П..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Мамалига Вікторія В'ячеславівна

студентка I курсу

Сумського державного педагогічного

університету імені А.С.Макаренка,

м. Суми, Україна

ВИБОРИ ДЕПУТАТІВ В КОНТЕКСТІ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ

Відповідно до конституційних норм, Україна є демократичною і правовою державою з республіканською формою правління, у якій визнається і діє принцип верховенства права, а «народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії» [1].

Одним з важливих проблем конституційного права є тип правової системи, що застосовується в державі під час парламентських виборів та виборів місцевих депутатів.

Вітчизняний науковець Ю.Ключковський з цього приводу слушно зауважує: «Виборча система була і залишається одним із найбільш політизованих інститутів виборчого права. Саме тому вона часто стає основним предметом дискусій при розгляді шляхів реформування виборчого законодавства. І хоча для досягнення повної реалізації основних засад демократичних виборів визначальною проблемою залишається регулювання механізмів і про-

цедур реалізації та захисту основних принципів і виборчих прав під час виборчого процесу, вибір системи впливає на конкретний зміст відповідних механізмів і процедур та їх регулювання» [1, с. 119].

З наведеним важко не погодитись, зважаючи на те, що саме завдяки виборам обирається публічна влада, яка реалізує функції держави, забезпечує реалізацію людських прав.

Висвітлюючи предмет нашого дослідження, доцільно дати відповідь на питання про розуміння виборчої системи та її різновиди.

Як відзначає В. Завгородній, «у науці конституційного права цей термін застосовується у широкому і вузькому значеннях. У широкому - під виборчою системою розуміють систему суспільних відносин, які складаються в зв'язку з виборами органів публічної влади та визначають порядок їх формування. Ці відносини регулюються конституційно-правовими нормами, які в сукупності утворюють конституційно-правовий інститут виборчого права. Виборча система у вузькому значенні — це певний спосіб розподілу депутатських мандатів між кандидатами залежно від результатів голосування виборців або інших уповноважених осіб. При цьому виділяють три основних види виборчих систем, що відрізняються порядком встановлення результатів голосування» [2, с. 98-99].

Зазвичай досліджуване нами поняття використовується саме у вузькому значенні.

Мажоритарна виборча система - передбачає, що перемагає той кандидат, котрий набрав встановлену законом більшість голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. Ця система має як ряд переваг, так і ряд недоліків.

Переваги:

- легкість формування уряду і його стабільність;
- відсівання дрібних партій, які не в змозі забезпечити своїм кандидатам більшість у виборчих округах;
- формування стійких зв'язків між виборцями і депутатами.

Недоліки:

- значна частина виборців країни залишається не представленою в органах влади;
- партія, що отримала на виборах менше голосів, ніж її суперники, може виявитися представленою в парламенті більшістю депутатських місць;
- дві партії, що набрали однакову або близьку кількість голосів, проводять до органів влади неоднакове число кандидатів.

Пропорційна виборча система - система, при якій голосування за кандидатів проводиться за партійними списками. Розподіл мандатів між партіями здійснюється відповідно (пропорційно) до кількості голосів виборців, поданих за кожний партійний список.

До переваг цієї системи можна віднести те, що:

- вона зміцнює політичний плюралізм і стимулює багатопартійність;
- вона сприяє адекватному відображенню парламентом реального співвідношення політичних сил у суспільстві;

- вона забезпечує систему зворотного зв'язку між державою і організаціями цивільного суспільства.

Недоліки цієї системи такі:

- виникають складнощі у формуванні уряду;
- вельми слабкий безпосередній зв'язок між депутатами і виборцями, що голосують не за конкретних кандидатів, а за партії;
- незалежність депутатів від своїх партій.

Відтак, кожна з названих типів виборчих систем має свої позитиви та негативи. Якщо, наприклад обирати 450 депутатів за однією виборчою системою, то всі недоліки перераховані вище будуть виражені яскраво. На мою особисту думку, ідеальної виборчої системи і справді не існує. Але є система, яка комбінує позитивні характеристики мажоритарної і пропорційної системи, а недоліки однієї системи компенсуються іншою. Саме тому ця система, на мою думку, є найбільш прозорою і надійною в умовах українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Завгородній В. Курс лекцій з конституційного права. Дніпро, 2016. 146 с.

Сігалова Юлія Олександрівна

студентка I курсу

Сумського державного педагогічного

університету імені А.С.Макаренка,

м. Суми, Україна

**ЗМІШАНА ВИБОРЧА СИСТЕМА
ЯК НАЙОПТИМАЛЬНІША ДЛЯ УКРАЇНИ**

У межах західного правового дискурсу уже тривалий час демократія не розглядається суто як влада народу. Склалась низка сучасних концепцій демократії, частина з яких акцентує увагу на процесуальному аспекті цього явища. Вибори депутатів чи вибори президента – це дуже важливий процес без якого не має демократії. У цьому контексті не можна не погодитись з Климковою І. І. та М. А. Остапенко відносно того, що «в умовах сучасних демократій вибори можна визнати стрижневим механізмом, основною формою прояву суверенітету та політичної волі народу. Вибори представляють в органах влади інтереси різних суспільних груп, а для громадян є однією з форм їх реальної участі в політиці. Вибори дають можливість впливати на владу: зберігати чи змінювати президентів, парламенти й уряди, забезпечувати їх відповідальність перед народом, змінювати політичний курс тощо» [1, с. 3].

Методологічно правильно, розкриваючи зміст предмету нашого пізнання, зосередити увагу на дефініції поняття «вибори». Вибори – це спосіб формування органів державної влади і наділення повноваженнями посадової

особи через волевиявлення громадян. На думку В. Завгороднього, «Вибори – це конституційна форма безпосередньої демократії, що полягає у формуванні персонального складу органів публічної влади (органу законодавчої влади та органів місцевого самоврядування), наділення повноваженнями їхніх посадових осіб або обрання глави держави шляхом голосування уповноважених на те осіб» [2, с. 94].

Існує три види виборчих систем:

- мажоритарна,
- пропорційна та
- змішана.

Кожна з названих систем має свої позитивні аспекти та негативні.

Мажоритарна виборча система передбачає те, що кандидат, який набрав більшість голосів, той і займає виборчу посаду. Ця система поділяється на види: відносної більшості, абсолютної більшості та кваліфікованої більшості. Перший різновид – характеризується тим, що коли депутат, який подавався на посаду, отримав більшість голосів, займає свою посаду. Другий різновид – це коли депутат обирається за системою 50% +1. Третій різновид – обраним вважається депутат, який набрав певну кваліфіковану більшість голосів виборців.

На нашу думку, з одного боку ця система позитивна тим, що за неї існує просте її сприйняття виборцями. Але, з іншого боку, така система не зовсім відкрита для виборців.

Пропорційна система – це система виборів за партійними списками. Ця система теж має свої види. Вона буває: з жорсткими списками, з переференціями, з напів жорсткими списками.

Система з жорсткими списками передбачає наявність у бюлетені для голосування виключно назву партії без висвітлення складу партії (осіб, які будуть обраними за умови проходження партії).

Система з переференціями – ця система дає змогу голосувати не лише за партію, а й за депутатів, які входять до неї.

На нашу думку, пропорційна система є дещо кращою, але теж не є досконалою. Бо є в ній певні заборони, які порушують право демократичного вибору.

Змішана виборча система або комбінована виборча система. Ця система унікальна тим, що в ній присутні ознаки та способи вибору мажоритарної та пропорційної виборчих систем. Країни, які схиляються до мажоритарної системи поділили її на види. Система з єдиним голосом – це система, яка не допускає передачі голосу (у багатомандатному виборчому окрузі громадянин голосує не за список кандидатів від партії, а за одного кандидата). Інший вид – обмежене голосування включає в себе вибрання кількох кандидатів з одного списку, але не більше, ніж кількість кандидатів. Кумулятивне голосування – виборець має право обирати скільки кандидатів, стільки мандатів у окрузі.

В Україні переважно застосовувалась змішана виборча система. На нашу думку, це доволі ефективна система, яка не дає розвиватися корупції та дає змогу піддержувати демократію.

Мажоритарна система ігнорує більшість голосів, якщо один кандидат, наприклад, набирає 20%, 50%, 15%, 12%, 3% голосів, то перемагає той кандидат, який зібрав 50 відсотків, а інші 50 не беруться до уваги.

Пропорційна система не досконала тим, що відомі тільки назви партій, а не ті кандидати, які висувуються партією. І виборець, який реалізує свого активне виборче право, вибирає не конкретну людину, а програму, запропоновану партією.

Екс-президент України Петро Порошенко говорив: «Я маю абсолютно тверде переконання, який закон є оптимальний – це пропорційна система із відкритими списками». На нашу думку, ця система не буде мати позитивного ефекту в українських реаліях. Так, змішана система складніша: дуже багато різних списків, малообізнаність громадян щодо процедури, але саме вона дає змогу уникнути порушення вимог демократії.

Список використаних джерел:

1. Климкова І. І., Остапенко М. А. *Вибори і виборчі системи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011. 160 с.*
2. Завгородній В. *Курс лекцій з конституційного права. Дніпро, 2016. 146 с.*

Чалабієва Марія Рзаєвна

*кандидат юридических наук, научний со-
трудник*

*НИИ государственного строительства и
местного самоуправления НАПрН Украины
г. Харьков, Украина*

**ПЕРСПЕКТИВЫ РЕАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПЦИИ ЭЛЕКТРОННО-
ГО УПРАВЛЕНИЯ:**

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

В далеком 2010 году Кабинет Министров Украины одобрил Концепцию развития электронного управления в Украине, в которой содержалось первое законодательное определение «электронного управления», как формы организации государственного управления, которая способствует повышению эффективности, открытости и прозрачности деятельности органов государственной власти и органов местного самоуправления, задействовав информационно-телекоммуникационные технологии с целью формирования нового типа государства, ориентированного на удовлетворение потребностей граждан.

Важно, что главным элементом электронного управления является электронное правительство – единая инфраструктура межведомственного автоматизированного информационного взаимодействия органов государ-

ственной власти и органов местного самоуправления между собой, с гражданами и субъектами хозяйствования [4].

Анализируя зарубежный опыт, следует выделить основные перспективы использования электронного управления в сфере государственной власти:

– повышая информационно-цифровую компетентность государственных служащих, последует улучшение качества предоставляемых административных услуг;

– повышение прозрачности действий государственной власти, автоматический рост ответственности за свои решения;

– рост уровня социальной сознательности, увеличение популярности «активной гражданской позиции», провоцирование желания граждан участвовать в процессе принятия решения на местном и региональном уровнях;

– упрощение коммуникации между государством и населением, в том числе, диалог с городами и регионами;

– стабильный рост уровня доверия граждан к государственной системе, к институтам публичной власти;

– значительное снижение уровня коррупции, с дальнейшим её искоренением.

Важно понимать, что электронное управление не может существовать без организации новых прикладных форм государственной власти, которые обеспечат процесс взаимодействия с физическими и юридическими лицами. Например, такими формами стали центры по предоставлению административных услуг и специализированный электронный портал.

Кроме того, существует ряд проблемных вопросов, которые мешают внедрить электронное управление в современную конституционно-правовую практику: низкий уровень цифрового образования граждан (особенно старшего поколения); невысокий общий уровень развития гражданского общества; негативное влияние кибер-угроз; низкий уровень кибергигиены.

Анализируя вышесказанное, мы можем сформулировать основные этапы действий государственной власти, которые смогут обеспечить дальнейшее перспективное развитие концепции электронного управления в Украине: повышение уровня цифровой грамотности населения; материально-техническое обеспечение учебных и социальных учреждений; 100-процентное покрытие населенных пунктов и их социальных объектов высокоскоростным интернетом; обеспечение четкого администрирования государственных услуг с параллельным соблюдением принципов открытости и прозрачности; популяризация электронного управления; повышение информационно-цифровой компетентности государственных служащих.

Таким образом, электронное правительство в конституционно-правовом аспекте представляет собой современнойшую форму публичного администрирования, которая позволяет не только значительно сэкономить финансовые ресурсы, но и оптимизировать трудовые и материальные резервы. Кроме того, электронное управление дает возможность существенно

улучшить коммуникацию между органами власти и населением, уменьшить коррупционные риски в ходе предоставления административных государственных услуг.

Сегодня инициативы Министерства цифровой трансформации Украины дали настоящий старт процессу внедрения электронного управления, в частности, это платформа «Дія. Цифрова держава» [1], Единый государственный веб-портал открытых данных [2] и Единый государственный портал административных услуг [3].

Следует подчеркнуть, что началу процесса разработки концепции электронного государства предшествовал процесс создания полноценного национального бренда «ДіЯ» – государство и я, что символизирует налаженную коммуникацию граждан и государственной власти, без лишней траты времени и нервов, благодаря деперсонализации личности.

Игнорирование концепции «электронного управления» автоматически нивелирует всё развитие демократических институтов, устойчивость которых принципиально важна для дальнейшего развития Украины.

Список использованных источников:

1. «Дія. Цифрова держава». Официальный веб-сайт. URL : <https://egap.in.ua/projects/diia-tsyfrova-derzhava> (дата обращения : 10.05.2021).
2. Единый государственный веб-портал открытых данных. Официальный веб-сайт. URL : <https://data.gov.ua> (дата обращения : 10.05.2021).
3. Единый государственный портал административных услуг. Официальный веб-сайт. URL : <https://my.gov.ua> (дата обращения : 10.05.2021).
4. «Урядовий портал». Единый веб-портал органов исполнительной власти. Официальный веб-сайт. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/250287124> (дата обращения : 10.05.2021).

СЕКЦІЯ 3.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОГО ПРАВА ТА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Курова Аліна Анатоліївна

старший викладач кафедри права та методички викладання правознавства

Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка, кандидат юридичних наук

м. Суми, Україна

ДИСТАНЦІЙНА (НАДОМНА) РОБОТА: ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Надзвичайно стрімкий розвиток інформаційних технологій, поширення використання мережі Інтернет, засобів електронного й мобільного зв'язку передували поширенню у світі пандемії COVID-19. Проте, в контексті світового карантину, необхідністю соціальної дистанції – це стало викликом сьогодення. Зважаючи на вищезазначене, пріоритетними формами роботи стали так звані «нетипові» або ж «нестандартні» форми зайнятості.

В цілому, аналізуючи нормативні акти, слід наголосити, що до 2020 року на законодавчому рівні чітко не було закріплено саме порядок та умови застосування такого режиму роботи. Незважаючи на те, що такі форми зайнятості існували – нормативне закріплення було відсутнє, зокрема Кодекс законів про працю України не містив будь-яких приписів щодо дистанційної (надомної) роботи. Як зазначає С. Вишневецька, зважаючи на необхідність врегулювання даного питання, норми певних міжнародно-правових актів використовувались за аналогією закону. Зокрема, це Конвенція Міжнародної організації праці про надомну працю № 177 і Рекомендація Міжнародної організації праці щодо надомної праці № 184 [1, с. 50].

Саме державний карантин сприяв якнайскорішому закріпленню та врегулюванню проблемного питання дистанційної (надомної) роботи в контексті належного оформлення трудових відносин такого формату відповідно до чинного законодавства. Зокрема, було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [2]. Саме цим законом були внесені зміни до КЗпП України в контексті врегулювання дистанційної (надомної) роботи.

Частина 10 статті 60 КЗпП України закріплює визначення дистанційної (надомної) роботи, яку слід розглядати як таку форму організації праці, коли робота виконується працівником за місцем його проживання чи в іншому місці за його вибором, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, але поза приміщенням роботодавця [3]. Проте,

необхідно наголосити на тому, що у представників наукової спільноти відсутня єдність поглядів на дану категорію, тому превалює плуралізм наукових точок зору з приводу категорії «дистанційна робота».

Зважаючи на визначення, закріплене у КЗпП України, можна виокремити основні ознаки, притаманні даній формі роботи. Зокрема, до них слід віднести наступні:

- віддаленість робочого місця (поза приміщенням роботодавця);
- використання інформаційно-телекомунікаційних мереж;
- віртуальність середовища;
- ненормований робочий час.

Зокрема, А. Колот визначає дистанційну роботу як нестандартну форму зайнятості, яка заснована на гнучких соціально-трудовах відносинах між працівником і роботодавцем і відбувається у віртуальному середовищі з використанням інформаційних і комунікаційних технологій [4, с. 6].

Зважаючи на зміни, внесені до КЗпП України в контексті виокремлення дистанційної (надомної) роботи, слід також виокремити певні положення, які мають виконуватися роботодавцями.

1. це неможливість обмеження обсягу трудових прав працівників. Зокрема, це час перерви на відпочинок і обід, вихідні дні, відпустка;

2. фіксований час, протягом якого працівник обов'язково має бути присутнім на робочому місці та виконувати свої посадові обов'язки. При цьому може передбачатися поділ робочого дня на частини [5, с. 161];

3. змінний час, протягом якого працівник розподіляє робочий час на свій розсуд. Проте, загальна тривалість робочого часу не може перевищувати норм, встановлених у статтях 50, 51 КЗпП України.

4. заробітна плата має виплачуватися працівникам регулярно, але не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує 16 календарних днів, та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата [3].

Також необхідно акцентувати увагу на тому, що дистанційна (надомна) робота певною мірою становить зміну істотних умов праці. Зважаючи на це, потрібно наголосити, що у випадку переведення у дистанційну форму із ініціативи роботодавця, він має попередити про це працівника не пізніше ніж за 2 місяці. Якщо ж працівник звертається до роботодавця про встановлення йому такого режиму роботи, то вказаний строк не застосовується [1, с. 53].

Адже потрібно організувати дистанційну роботу на підприємстві з дотримання норм трудового законодавства. Для того, щоб вимагати такий режим роботи, роботодавець повинен сформулювати кадрову документацію. Зокрема, у разі прийому працівника на роботу та наявності домовленості працювати у дистанційній формі, то має бути укладено трудовий договір. Якщо така форма роботи запроваджується у зв'язку із карантинними обмеженнями, працівники мають написати заяви (звичайно, у письмовому ви-

гляді) щодо переведення їх на дистанційний режим роботи, а роботодавець – видати наказ про запровадження дистанційної роботи працівника та ознайомити його з цим наказом.

В цілому, аналізуючи дистанційну (надомну) роботу, слід погодитись із С. Сільченко та Д. Сербіною щодо того, що договірні засади щодо регламентації дистанційної праці за допомогою впровадження примірної форми трудового договору з дистанційним працівником, яка може прийматися за основу під час укладення відповідних трудових договорів [6, с. 99]. У свою чергу, також нагальним залишається і актуалізується питання щодо вирішення моментів контролю за виконанням дистанційної (надомної) роботи.

Список використаних джерел:

1. Вишновецька С. В., Артеменко Ю. О. Дистанційний режим роботи як одна з істотних умов праці. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 49-54.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>
3. Кодекс законів про працю України : Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#top>.
4. Колот А. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально-трудої сфері. *Україна: аспекти праці*. 2009. № 8. С. 3–14.
5. Горбачова К. М., Нежевело В. В., Міщенко Є. В. Актуальні проблеми правового регулювання дистанційної, надомної роботи та гнучкого режиму зайнятості населення в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 160-163.
6. Сільченко С., Сербіна Д. Дистанційна праця: сучасний стан і перспективи розвитку правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 93-99.

Футала Ольга Андріївна

*студентка 2 курсу Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

**ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИПРОБУВАННЯ
ПРИ ПРИЙНЯТТІ НА РОБОТУ**

В умовах розвитку сучасної України стратегія інтеграції до Європейського Союзу проявляється у всіх сферах суспільного і державного життя, трудове законодавство не є винятком, оскільки численна кількість норм законодавства не відповідає європейським стандартам. Адаптація трудового законодавства України до законодавства Європейського Союзу - це послідовний процес наближення її правової системи, включаючи законодавство, правотворчість, юридичну техніку, практику, правозастосування до правової системи Європейського Союзу відповідно до критеріїв, що висуваються Європейським Союзом до держав, які мають намір приєднатися до нього. Важливою складовою даного процесу є проведення реформ, пов'язаних з трудовим

законодавством, удосконалення чинних правових норм та прийняття інших не менш важливих нормативно-правових актів у сфері праці.

На сьогоднішній день становище вітчизняного ринку праці є досить складним. Роботодавці намагаються знизити витрати на фонд оплати праці, але і водночас підвищити її якість та виконання трудових обов'язків працівниками. Одним з шляхів щодо регулювання цього питання є встановлення роботодавцем випробування при прийнятті на роботу працівника. Умова про випробування належить до так званих додаткових (факультативних) умов трудового договору. Правовідносини, які пов'язані із встановленням працівнику випробування при прийнятті на роботу, врегульовано статтями 26 – 28 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України). Варто зазначити, що у зв'язку із здійсненням Україною зовнішньополітичного курсу в напрямку Європейської інтеграції, виникла необхідність у прийнятті проекту нового Трудового кодексу (далі – Проект ТК). Так, саме статті 37-40 регламентують питання щодо випробування. Як справедливо зазначає О.І. Процевський, одним із головних завдань, а може й причин кодифікації законодавства про працю, є врахування в новому Кодексі норм міжнародного трудового права, особливо положень Конвенцій та Рекомендацій МОП. Це стосується тих прав людини праці, які давно вирішені в міжнародних Конвенціях, ратифікованих Україною, але не знайшли закріплення у національному законодавстві [1]. Тому норми Проекту ТК спрямовані на адаптацію трудового законодавства України до Європейської соціальної хартії (переглянутої) і інших міжнародно-правових актів - Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, конвенцій Міжнародної організації праці і відповідних її рекомендацій, а також актів Європейського Союзу.

На нормативному рівні випробування — це перевірка відповідності працівника роботі, яка йому доручається (ч. 1 ст. 26 КЗпП України). В ч. 1 ст. 37 Проекту ТК зазначено, що мета випробування — перевірка відповідності працівника, але це не означає, що здійснюється якась особлива перевірка, крім звичайного контролю праці працівника та її результатів, а також додержання працівником внутрішнього трудового розпорядку. Встановлення такої умови може бути ініційовано стороною (як правило роботодавцем), тобто є його правом. Також варто зазначити, що випробування під час прийняття на роботу має двосторонній характер, оскільки в процесі не лише роботодавець перевіряє відповідність працівника дорученій йому роботі, а й сам працівник визначає, наскільки підходить йому робота, умови праці, психологічна обстановка в трудовому колективі і т.д. Часто трапляється, що працівник звільняється за власним бажанням у період дії строку випробування. Питання щодо строків випробування зазначено у ст. 39 Проекту ТК. Важливим аспектом цієї статті є те, що там конкретизовано строк випробування для окремих категорій працівників. Так, випробування тривалістю до шести місяців може встановлюватися для керівників юридичних осіб, їх за-

ступників, головних бухгалтерів та їх заступників, керівників відокремлених підрозділів юридичних осіб, а також для інших категорій працівників у випадках, передбачених законом [2]. А ось це цікаво, тому, що відрізняється від чинного КЗпП України. Трудове законодавство визначає категорії осіб, яким випробування при прийнятті на роботу встановлювати заборонено. Заборона встановлювати випробування для деяких категорій осіб пов'язується із соціальним захистом цих осіб або недоцільністю його встановлення. Про них ідеться у ч. 3 ст. 26 КЗпП України. Якщо брати до уваги Проект ТК, то стаття 38 також містить вичерпний перелік осіб, для яких випробування не може встановлюватися. Так, із переліку осіб виключено інвалідів, направлених на роботу відповідно до рекомендації МСЕ, осіб, що приймаються на роботу в іншу місцевість та переведених на роботу на інше підприємство, в установу, організацію. Такий крок не є вдалим у напрямку захисту та підтримки таких категорій працівників. Варто також зазначити, що нововведеннями стають тестування та конкурси під час відбору на будь-яку роботу. У випадку перемоги на конкурсному відборі для таких категорій працівників не можна встановлювати випробувальний термін.

Ще одна проблема, на яку варто звернути увагу полягає в тому, що законодавством про працю чітко не визначено критерії оцінювання працівника під час випробування. Ч. 2 ст. 28 КЗпП України тільки вказує, що «якщо протягом строку випробування встановлено невідповідність працівника роботі, на яку його прийнято, власник або уповноважений ним орган протягом цього строку вправі розірвати трудовий договір, попередивши його за 3 дні». Це підтверджує і Правовий висновок у постанові Верховного Суду від 22.07.2020 р. у справі № 826/12446/17 (адміністративне провадження № К/9901/50378/18) [3]. Проект ТК також детально не регламентує це питання, так у ст. 97, зазначено: «Трудовий договір може бути розірвано за ініціативою роботодавця у разі встановлення невідповідності працівника виконуваній роботі або займаній посаді протягом строку випробування у порядку, передбаченому частиною другою статті 40 цього Кодексу» [2].

Важливо зазначити, що Проект ТК розглядався не тільки у світлі міжнародних трудових норм, а й порівнювався з нормами існуючих національних законодавств та практикою у сфері праці цілої низки країн. Наприклад варто згадати Чеську Республіку. Згідно з Кодексом Чеської Республіки, якщо сторони трудового договору домовилися про випробування, то його строк не повинен перевищувати трьох місяців і не може продовжуватися за рішенням роботодавця. Умова про випробування зазначається тільки в письмовому вигляді. Якщо умова про випробування не зазначена письмово то це дає підстави для визнання договору недійсним. У разі якщо працівник не виконував свої обов'язки через різні причини, то строк випробування продовжувався на той термін, протягом якого працівник не виконував свої трудові обов'язки. Трудовий кодекс Чеської Республіки встановлює, що трудові відносини можуть бути розірвані протягом випробувального строку [4]. Що-

до Литви можна зазначити, що з метою перевірки працівника чи обумовленої роботи, при укладенні трудового договору сторони трудового договору можуть домовитися про випробування. Строк випробування не може перевищувати трьох місяців, не враховуючи часу, коли працівник був відсутній на роботі з поважних причин. Продовження терміну випробування за угодою сторін трудового договору забороняється. У разі визнання роботодавцем того, що результати випробування є незадовільними, він може до закінчення терміну випробування прийняти рішення про розірвання трудового договору, попередивши про це працівника в письмовій формі за три робочих дні до припинення трудового договору, без виплати йому вихідної допомоги. Протягом строку випробування працівник може розірвати трудовий договір, попередивши про це роботодавця в письмовій формі за три робочих дні. Це попередження може бути скасовано не пізніше ніж на наступний робочий день після його винесення. [5].

Законодавство кожної країни має свій особливий підхід до встановлення випробування для працівників. Закони України надають працівникам широке коло повноважень стосовно захисту своїх трудових прав та інтересів, але реалізувати їх ще доволі складно. З огляду вищевикладеного матеріалу, то в Україні ще необхідно вдосконалювати нормативно-правові акти у сфері праці. Для вдосконалення цієї системи ми можемо спиратися на зарубіжний досвід, запровадити додаткові гарантії для працівників, що проходять випробування при прийнятті на роботу, санкції, що потрібно застосовувати для порушників трудових норм, встановити жорсткий контроль за дотриманням і виконанням трудового законодавства, адже саме це може позитивно повпливати на розвиток трудового права у нашій країні!

Список використаних джерел:

1. Процевський О. Яким бути новому Кодексу про працю України? *Право України*. 1995. № 9-10. С. 28-33.
2. Трудовий кодекс України: проект Закону України від 08.11.2019 № 2410. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DI00297A.html
3. Постанова Верховного Суду від 22.07.2020 р., судова справа № 826/12446/17 URL: <http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=90519446&red=100003770bc8dc30f6a707c6ad789798c3291c&d=5>.
4. *Zákoník práce České republiky ze dne 21. dubna 2006. Naposledy novelizován s účinností od 01.01.2021.* URL: <https://www.pracomat.cz/poradna/zakonik-prace.html>
5. Трудовой кодекс Литовской Республики: утверждено Законом Литовской Республики от 14 сентября 2016 г. № XII-2603.

СЕКЦІЯ 4.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ

Озерський Ігор Володимирович

професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили, доктор юридичних наук, професор, академік МКА, академік НАНВО України, відмінник освіти України

ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ ПРАВА ВОДІЯ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Згідно ст. 9 КУпАП адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Згідно ст. 222 КУпАП органи Національної поліції розглядають справи про такі адміністративні правопорушення, зокрема, про порушення Правил дорожнього руху (далі ПДР), правил, що забезпечують безпеку руху транспорту, правил користування засобами транспорту. Пунктом 11 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що поліція відповідно до покладених на неї завдань регулює дорожній рух та здійснює контроль за дотриманням ПДР його учасниками та за правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі.

У ст. 35 Закону України «Про національну поліцію» викладено чіткий перелік підстав зупинення працівниками поліції транспортних засобів. справи, які віднесено до компетенції Національної поліції відповідають вимогам ч. 4 ст. 258 КУпАП - постанова у справі про адміністративне правопорушення виноситься працівниками поліції на місці вчинення правопорушення. Відповідно до ч. 3 ст. 35 Закону України «Про національну поліцію», інспектор зобов'язаний проінформувати водія про конкретну причину зупинки з детальним описом підстави зупинки, визначеної у цій статті. Згідно зі ст. 280 КУпАП, орган (посадова особа) при розгляді справи про адміністративне правопорушення зобов'язаний з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, чи заподіяно майнову шкоду, чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадсь-

кої організації, трудового колективу, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Водночас, особа, яка притягається до адміністративної відповідальності згідно ст. 268 КУпАП має право: знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання; при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження; оскаржити постанову по справі. Справа про адміністративне правопорушення розглядається в присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Отож, водій стосовно якого поліцейським (*патрульним інспектором*) розпочато адміністративне провадження має згідно ст. 268 КУпАП право заявити усне (*за умови увімкненої нагрудної камери поліцейського або особистого відеозапису на будь-який записуючий пристрій*) чи письмове клопотання, наприклад про:

✓ доведення поліцейським факту засвідчення цифровим підписом пред'явлених водію фото і відеодоказів перевищення швидкості чи фіксації іншого порушення ПДР, оскільки згідно ч. 1 ст.99 КАС України відеозаписи та фотознімки на оптичних дисках підпадають під визначення електронного доказу і відповідно вони підписуються цифровим підписом (ч. 2. ст. 99 КАС України). В іншому випадку такий доказ буде визнаний судом не допустимим (рішення суду від 05.04.2021 р., справа № 591/6739/20);

✓ надання юридичної допомоги адвокатом чи іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи;

✓ забезпечення права виступати рідною мовою чи скористатися послугами перекладача, якщо водій-порушник ПДР не володіє мовою, якою ведеться провадження;

✓ скасування постанови та закриття провадження в справі про адміністративне провадження, якщо перевищення швидкості було зафіксовано на приладі вимірювання швидкості TruCAM чи іншому сертифікованому та дозволеному поліції подібному пристрої, але за умови відсутності або пошкодження на останньому пломби, наявності ознак фізичного втручання, втратою свідоцтва про повірку;

✓ обмеженість усним зауваженням у разі порушень ПДР, що підпадають під розуміння критерію їх малозначності з позиції дискреції (вільний розсуд) патрульного інспектора поліції як суб'єкта владних повноважень на основі оцінки ситуації. Означене узгоджується з положеннями ст. 22 КУпАП, де вписано, що при малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може

звільнити порушника від адміністративної відповідальності і обмежитись усним зауваженням;

✓ перевірку світлопропускання тонованого скла авто лише спеціальним приладом «Тауметром» з наявністю опломбування, етикетки з вказівкою наступної повірки, калібрування для виставлення еталонних значень, на стаціонарних постах, чистому та сухому склі, а також за відповідних погодних умов, а саме при температурі повітря +20 градусів, -5% вологості повітря, 40-80 (заборонено здійснювати перевірку в туман, мороз та снігопад);

✓ надання психологічної допомоги у разі сприйняття спілкування чи дій поліцейських як маніпулятивних чи як таких, що здійснюють незаконний психологічний вплив на особистість водія.

У випадку не вжиття патрульним інспектором поліції жодних дій щодо надання водію можливості реалізувати своє право на отримання правової допомоги хоча б на одне із низки заявлених клопотань, виникає підстава для скасування постанови у справі про адміністративне правопорушення. Про означене наголошено у п. 27 Постанови ВСУ від 18 лютого 2020 р., №524/9827/16-а, де виписано, що «такими діями інспектор порушив права особи, яка притягалася до адміністративної відповідальності, тому і порушено порядок розгляду справи про адміністративне правопорушення, що є підставою для скасування постанови у справі про адміністративне правопорушення».

Чернадчук Олександр Вікторович

старший викладач кафедри права та методики викладання правознавства

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, кандидат юридичних наук, м. Суми, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ.

Прийняття нової редакції Кримінального процесуального кодексу України в 2012 році стало початком позитивних змін в кримінальному процесуальному законодавстві щодо дотримання прав та гарантій осіб під час вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, в т.ч. щодо забезпечення презумпції невинуватості та недопустимості покладання в основу обвинувачення недопустимих доказів.

Втім, на відміну від кримінального процесуального законодавства, законодавство про адміністративну відповідальність, в цій частині, не зазнало змін, що викликає, на нашу думку, певні проблеми під час розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Так, порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення врегульований Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі - КУ-

пАП). Статтею 245 КУпАП встановлено завдання провадження у справі про адміністративне правопорушення, до яких відноситься зокрема всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи [1].

Визначення поняття «доказів в справі про адміністративне правопорушення» законодавчо закріплене в статті 251 КУпАП, відповідно до змісту якої, доказами є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [1].

У відповідності до статті 252 КУпАП, орган або посадова особа, які здійснюють розгляд справ про адміністративні правопорушення, оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному дослідженні всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом і правосвідомістю.

В той же час, на відміну від Кримінального процесуального кодексу України, КУпАП не містить законодавчо встановленого поняття допустимості доказів та процедури визнання доказу недопустимим.

При цьому, Європейській суд з прав людини, неодноразово звертав увагу на необхідність застосування статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (у кримінальному контексті) під час розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Позитивним, на наш погляд, є застосування судової практики Європейського суду з прав людини, в т.ч. щодо оцінки доказів під час розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Так, Барський районний суд Вінницької області при ухваленні судового рішення у справі про адміністративне правопорушення, погодився з позицією особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, про те, що оцінювати наведений доказ слід з позиції кримінального процесуального законодавства, оскільки він здобувався у ході досудового розслідування у кримінальному провадженні, при цьому зазначивши, що наведений висновок відповідає практиці Європейського суду з прав людини, зокрема, як убачається з правових висновків, викладених у рішенні Верховного Суду України від 05.12.2011 (постановленим за результатами розгляду справи "Луценко проти України", заява N 30663/04), хоча ст. 6 Конвенції і гарантує право на справедливий судовий розгляд, вона не встановлює ніяких правил допустимості доказів як таких, що є переважно питанням регулювання національного закону. У зв'язку з цим при визначенні справедливості процесу у цілому має братися до уваги якість доказів, у тому числі чи не викликають обставини, за яких вони отримані, сумнівів у їхній надійності й точності [2].

В той же час, на нашу думку, питання відсутності законодавчо закріпленого визначення поняття «допустимості доказу» в КУпАП залишається актуальним та потребує вирішення, шляхом внесення відповідних змін до

діючої редакції кодексу, що дозволить уникнути можливих порушень прав та гарантій осіб, щодо яких розглядаються справи про адміністративні правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#n350>
2. Постанова Барського районного суду Вінницької області у справі № 125/1010/16-п від 16.06.2016. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58423302>

Черненко Богдана Юріївна

студентка 2 курсу

Навчально-наукового інституту історії,

права та міжнародних відносин

Сумського державного педагогічного

університету імені А.С. Макаренка,

м. Суми, Україна

**ПРОБЛЕМАТИКА ПРИТЯГНЕННЯ ВОДИЇВ
ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Проблема притягнення водіїв до адміністративної відповідальності у сфері безпеки дорожнього руху є актуальною не лише в Україні, а й у розвинутих країнах світу і набула соціальної гостроти. Попри позитивні зрушення, які останнім часом відбуваються у сфері поліпшення державної політики з підвищення безпеки дорожнього руху в Україні (Стратегія підвищення безпеки дорожнього руху до 2024 року, Державна програма підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року, посилення відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху), сучасний стан її забезпечення досі залишається на низькому рівні.

Основний нормативно-правовий акт, що регулює питання провадження у справах про проступки – Кодекс України про адміністративні правопорушення [2], який було прийнято ще в 1984 році, не розрахований на динамічні зміни законодавства. Незважаючи на велику кількість змін, дієвість механізмів притягнення до відповідальності на рівні Кодексу залишається проблематичним. Тому назріла нагальна потреба в його оновленні. Зарубіжний та правовий досвід свідчить, що посилення відповідальності за деякі порушення Правил дорожнього руху сприяє покращанню застосування принципово нових механізмів адміністративно-правових засобів підвищення безпеки дорожнього руху, які вже дали позитивні результати в цих країнах, не завадило б запровадити й у нас в Україні. До вирішення цієї проблеми необхідно підходити комплексно, не забуваючи й про надання населенню та фахівцям необхідної інформації з питань безпеки дорожнього руху, про роботу в освітній та соціальній сферах, проведення широкомасштабних агітаційних

(рекламних) компаній, дослідницьку роботу, аналіз дорожньо-транспортних пригод, адміністративний та інший вплив на учасників руху тощо.

Статтею 248 КУпАП закріплено основні принципи розгляду справ, до яких відносяться рівність всіх громадян, забезпечення учасників за їх клопотанням захисником та інші [1]. Однак, сам процес розгляду справ чинним КУпАП не визначено, відсутні норми згідно яких та яким чином можна викликати особу до суду (повістка, лист, телефоном, факсом чи будь-яким іншим засобом зв'язку), в результаті чого неможливо чітко відповісти на питання в яких випадках особа повідомлена належним чином про розгляд справи, а в яких ні. Це питання є актуальним, оскільки у разі неповідомлення належним чином особи, відносно якої розглядається справа в суді або уповноваженому органі справу про притягнення цієї особи до адміністративної відповідальності за порушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, таку справу неможливо слухати, оскільки будуть порушені права особи на захист. Прийняття нових правових норм створило б умови для використання доказів, зібраних під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди для швидкого і об'єктивного розгляду справ про адміністративні правопорушення, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожен хто вчинив адміністративний делікт був притягнутий до відповідальності.

Таким чином, зазначене потребує подальших реформ у сфері безпеки дорожнього руху, а отже – глибокого вивчення досліджуваної проблематики та впровадження позитивного європейського досвіду.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 03.05.2021).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : наук.-практ. коментар / за заг.ред. А. С. Васильєва, О .І. Миколенка. Х. : Одісей, 2010.

СЕКЦІЯ 5.
ЮРИДИЧНІ ІННОВАЦІЇ В ПРАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Іваній Олена Миколаївна

*завідувач кафедри права та методики ви-
кладання правознавства*

*Сумського державного педагогічного універ-
ситету імені А.С. Макаренка, кандидат
педагогічних наук, доцент,*

м. Суми, Україна

**ЦИФРОВІЗАЦІЯ В ЮРИДИЧНІЙ ПРОФЕСІЇ:
ВИКЛИК ЧАСУ ЧИ КОН'ЮНКТУРНИЙ ФЕЙК?**

Сучасні технології сприяють доступу до правової допомоги та надають змогу юристам повністю використовувати нові інструменти для захисту прав людей та охорони верховенства права. Науковці дедалі частіше прогнозують автоматизоване проведення юридичних досліджень, перехід на хмарні сервіси та зберігання інформації, віртуальну та доповнену реальність для надання юридичних консультацій, предиктивний аналіз ризиків і рекомендацій щодо майбутніх суперечок, бібліотеки шаблонів смарт-контрактів, автоматизовану юридичну експертизу тощо. З'являються нові професії на кшталт лігал-інженера або лігал проджект-менеджера.

Прогнозується також, що машинізація юриспруденції зумовить новий виток розвитку супутніх галузей права. В першу чергу, це стосується цивільного, кримінального, адміністративного, фінансового права, а також процесуальних правових галузей. Однак чи так все однозначно?

З одного боку, цифровізацію, яка стрімко розвивається в останні 10-15 років всі звикли сприймати як засіб, що полегшує життя. З іншого – людство усвідомило, що в технічному прогресі є не тільки плюси, але й мінуси.

Сьогоднішні юристи не можуть представити свою роботу без довідково-правових систем, які дозволили підвищити рівень законотворчості та правозастосування, а також заощадити величезну кількість часу і сил. Адже якщо раніше юристам необхідно було виписувати газети і журнали з офіційними текстами нормативних актів, актуалізувати їх, систематизувати, формувати картотеки, то сьогодні всі ці функції виконують довідково-правові системи, що дозволяють у кілька кліків отримати повну фактуру з конкретного питання, сформувавши добірку нормативно-правових актів, судової практики, доктринальних позицій.

Цифровізація в юридичній професії допомагає позбутися від великої кількості паперової документації завдяки зберіганню даних в електронному форматі. За допомогою інтелектуальної платформи можна підготувати шаблонні заяви для заповнення споживачами будь-яких послуг. Виправданим є так зване «шаблонне» правосуддя в таких категоріях справ, як: констатація

порушень правил дорожнього руху з використанням засобів відеофіксації, невиконання фінансових зобов'язань за договорами, арбітражні справи, що розглядаються в порядку спрощеного провадження тощо. Механізм, наділений штучним інтелектом, здатний здійснювати систематизацію і попередню підготовку документів, необхідних правозахиснику для аналізу конфліктної ситуації, виконувати типові стандартизовані процедури.

Однак, у більшості випадків юристи мають справу з персоніфікованими ситуаціями, величезним обсягом різних індивідуальних особливостей і обставин, розібратися в сутності яких і оцінити їх відповідним чином роботу навряд чи під силу. Наприклад, електронний суддя-робот, при всій своїй досконалості, до розумової діяльності не здатний, у зв'язку з чим реалізація такого невід'ємного атрибута судочинства, як судовий розсуд, ставиться під сумнів. Застосування «шаблонів» не підвищить якість правосуддя, а знизить його.

Технологічні можливості цифровізації мають у своєму розпорядженні необхідний потенціал для вдосконалення правотворчої роботи і в цілому законодавства, однак ці можливості доцільно розглядати в якості додаткової підтримки зусиль і розумових здібностей реальних суб'єктів правотворчості.

Право покликане виступати регулятором суспільних відносин, саме відносини людей регулює той чи інший закон, а алгоритм, в свою чергу, покликаний не регулювати, а управляти, тобто він не передбачає суб'єктності як такої. Вже тільки тому закон-алгоритм непридатний для регулювання суспільних відносин, оскільки формує суперімперативні відносини між людиною і штучним інтелектом, або між декількома штучними інтелектами.

Розширення цифрового сервісу, індивідуалізація багатьох видів послуг підвищили до критичного рівня загрозу шахрайства з боку широкого кола користувачів або провайдерів, а ризики витоку інформації вимагають постійної уваги держави до підвищення рівня захисту електронних систем [1].

Адже для значного числа ІТ-фахівців не представляє складності підмінити вкладення, що направляються по звичайних незахищених каналах зв'язку та направити до суду підроблений електронний документ. У такій ситуації швидко «шаблонне» правосуддя підвищує ймовірність винесення неправосудного рішення.

Інформаційні нововведення, що активно впроваджуються в судову діяльність (подача позовів та їх реєстрація в електронному вигляді, рух справи між судами в електронній формі, засідання за допомогою відеоконференцій, відправка повідомлень учасникам судового процесу за допомогою смс-повідомлень або електронною поштою тощо) не повинні впливати на сутність механізму прийняття рішення по справі, залишаючи його винятковою прерогативою суду.

Таким чином, цифровізацію права, слід розглядати лише як один із додаткових способів оптимізації правового регулювання за допомогою цифрових технологій і не проявляти в її відношенні невинного фетишизму.

Враховуючи потенціал впровадження технологій в професію юриста, варто звернути увагу на зростаюче значення юридичної освіти. Необхідно забезпечувати фундаментальну міжгалузеву підготовку професійних кадрів. Тому вкрай важливо проводити постійну актуалізацію знань майбутнім фахівцям. Необхідні нові підходи в підготовці юристів, що дозволять їм навчитися правильно формувати правову позицію, аргументувати і доносити її публічно, проводити переговори, ефективно використовувати професійні технологічні інструменти.

Список використаних джерел:

1. Соснін О. Цифровізація як нова реальність України. Lexinform. Українські юридичні новини, 18.01.20. Режим доступу: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsyfvrozatsiya-yak-nova-realnist-ukrayiny/>

Степаненко Юлія Станіславівна

студентка 2 курсу навчально-наукового інституту педагогіки і психології

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка,

м.Суми, Україна

**РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ ІННОВАЦІЙ
У ПРАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Юридичні інновації не так вже й давно увірвалися в наше життя, раніше ніхто і не мріяв про новітні можливості. На сьогодні інновації в правничій діяльності стали актуальною темою. На даний час отримання юридичних послуг, з одного боку, є нагальною потребою людини, яка опинилася в певних життєвих обставинах, які вимагають сторонньої правової допомоги. З іншого боку, звернення до професійного юриста для значної кількості людей є складним кроком, пов'язаним з внутрішніми психологічними перешкодами (страх перед можливими наслідками, побоювання, що це буде пов'язано зі значними фінансовими втратами тощо).

Сучасний світ не стоїть на місці, тому і в юридичній сфері здійснюються кроки вперед, де інновації можуть не просто змінити суть надаваних юристам послуг, а й взагалі замінити їх. Саме тому юридичні інновації можуть розглядатися скоріше як дружня порада і легше сприйматимуться невідготовленими людьми і не стикатимуться з тими перешкодами, які є в традиційних форматах. Сам фахівець обирає за потрібне те, що вважає більш доцільним у своїй роботі.

Юридичні інновації включають в себе ряд нових ідей, таких як нові закони, нормативно-правові бази, технології надання юридичних послуг. Юридичні інновації роблять акцент на цінності юридичних послуг. Ідеться про вигоди, які клієнт одержує, звертаючись до фахівця з права. Це здатність юридичної послуги задовольнити потреби клієнтів на суспільно-необхідному рівні; вигоди, пов'язані з високою діловою репутацією юриста; відповідність рівня ціни юридичної послуги її якості; розв'язання психологічних проблем,

пов'язаних із потребою надання конфіденційної інформації тощо; оперативне і своєчасне розв'язання проблеми, економія часу, у тому числі на збирання і надання юристу потрібної йому інформації; можливість одержання правових знань, підвищення юридичної культури; вигоди від нового підходу до розв'язання проблеми (інноваційний ефект юридичної послуги); вигоди у вигляді віддачі вкладень клієнта у придбання юридичних послуг та впровадження порад юриста (інвестиційний ефект) та інші [1, с. 115-120]

Критеріями юридичної інновації є Закон України «Про інноваційну діяльність» (ст. 1, 16). Передумовами інноваційного розвитку є: здатність юристів сприймати інновації; бажання реалізувати свій творчий потенціал; можливість інноваційної діяльності (наявність сприятливого інноваційного середовища – зовнішнього і внутрішнього, передусім ефективного законодавства та суспільного попиту на юридичні послуги-інновації); інноваційна активність юристів (вироблення і впровадження юридичних продуктів-інновацій).

Прикладами юридичних інновацій стали нашумівши Legal Tech-інновації та OBLAVAbot. Перший з них надає правовий захист громадян а також юридичного бізнесу. Інший же це зручний агрегатор кримінально-процесуальних захисників.

Інформаційне право це та категорія інформації, яка представляє собою відомості про право, його систем, джерел, правовідносин, юридичних фактів і багато інших особливостей в діяльності юриста.

Головним джерелом інформаційного права є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань.

За режимом доступу правова інформація зазвичай відкрита але є деякі винятки. Нормативно-правові акти, угоди та інші джерела правової інформації, можуть містити державну таємницю, службову інформацію, що унеможливує вільний доступ до неї широкого загалу. З метою забезпечення доступу до законодавчих та інших нормативних актів фізичним та юридичним особам держава забезпечує офіційне видання цих актів масовими тиражами у найкоротші строки після їх прийняття, а також розміщення на електронних ресурсах в мережі Інтернет.

Прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації» назажди змінило формат діяльності публічної адміністрації з більшим ступенем прозорості та відкритості. Закон зобов'язує суб'єктів владних повноважень оприлюднювати певну інформацію про діяльність на офіційних веб-сайтах чи у форматі відкритих даних на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних.

Список використаних джерел:

1. Марченко О.С. Юридичний консалтинг: сутність та роль у правовій економіці / О.С. Марченко, О.В. Ярмак. – Х. : ФОП Данилко Н.С., 2016. – 238 с.

Щербак Світлана Володимирівна,
*доцент кафедри права та методики викла-
дання правознавства Сумського
державного педагогічного університету
імені А.С. Макаренка, кандидат юридичних
наук, доцент, адвокат,
м. Суми, Україна*

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ СТЯГНЕННЯ БОРГІВ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОЦЕСІ

Діджиталізація, що останнім часом охопила всі сфери правового життя, у виконавчому процесі посідає вагомим значення, адже в ході процесуальної діяльності державної виконавчої служби та приватних виконавців кожного дня витрачаються сотні кілограмів паперу для виготовлення постанов про арешт грошових коштів та інших матеріалів виконавчого провадження. В свою чергу, в офісах приватних виконавців тисячі виконавчих проваджень також перебувають у паперовому вигляді, що потребує постійного сортування у алфавітному порядку.

Подібна ситуація паперового документообміну спостерігалася і в комунікації державного чи приватного виконавця з установами банків, коли з існуючих в Україні 73 банків лише 2 погодилися накладати арешт на банківський рахунок боржника онлайн.

Саме стягнення боргів при виконанні судових рішень і рішень інших органів пов'язується з налагодженням електронної взаємодії з органами, які є держателями реєстрів та баз даних, в яких міститься інформація стосовно боржника та до яких у виконавців не було доступу.

Блок виконавчих документів, що стосуються стягнення боргів, посідає доволі значний пласт від загальної кількості виконавчих документів, що перебувають на виконанні, тому діджиталізація виконавчого процесу в частині стягнення боргів спрямована одночасно на мінімізацію часу та витрат на оформлення запитів та постанов виконавців у паперовій формі та направлення їх засобами поштового зв'язку, забезпечення зворотнього зв'язку між виконавцем та банком шляхом використання електронної платформи, що сприятиме збереженню грошових коштів на рахунках боржника у виконавчому провадженні для їх примусового списання та, таким чином, дозволить досягнути більш високих показників виконання.

Від запровадження діджиталізації стягнення боргів очікується перехід виконавчого процесу на інший рівень його оперативності як прояву задоволення потреб всіх суб'єктів, задіяних у виконавчому процесі, оскільки автоматизація виконавчого процесу має призвести до належної комунікації між державними, приватними виконавцями та банками, більш швидкого темпорально вчинення виконавчого провадження, більш прискореного отримання присуджених коштів стягувачами, Крім того, з жовтня 2020 року у сервісі державних послуг «Дія» запроваджено послугу, за допомогою якої

громадяни можуть отримувати інформацію про виконавче провадження, а боржники сплачувати наявну заборгованість онлайн.

В Україні було декілька спроб запровадити автоматизований арешт коштів. Так, ще у 2015 році Україна обіцяла Міжнародному валютному фонду запровадити таку систему в обмін на черговий транш. У меморандумі про економічну й фінансову політику від 27.02.2015 року йшлося про те, що до кінця грудня 2015 року буде прийнято закон, що посилюватиме положення Цивільного процесуального кодексу щодо наказу про сплату заборгованості по внутрішніх транзакціях та накладення арешту на банківські рахунки, проте законодавчі ініціативи не були схвалені і автоматизоване стягнення боргів спочатку сконцентрували на аліментах, починаючи з квітня 2019 року.

Можливість для боржників прокинутися з “мінусом” на рахунках стала наслідком оновлення Міністерством юстиції України наказу “Про затвердження Порядку автоматизованого арешту коштів боржників на рахунках у банках за виконавчими провадженнями про стягнення аліментів” від 23.03.2021 року № 1061/5 зі зміною його назви, що в контексті обсягу виконавчих проваджень означає поширення порядку автоматизованого арешту коштів боржника не тільки на виконавчі провадження про стягнення аліментів, а й на всі інші категорії виконавчих проваджень, а щодо інформаційних технологій у виконавчому процесі - запровадження автоматизації процесу отримання виконавцями інформації щодо банківських рахунків боржника і сум коштів на них.

Для фізичних осіб-боржників за виконавчими провадженнями (тих, які знаходяться у Єдиному реєстрі боржників) запровадження новацій означає можливість державних та приватних виконавців накладення арешту на рахунки боржника в установах банків, в тому числі й на карткові та зарплатні рахунки, що дозволить можливість примусового списання коштів в онлайн режимі не лише за виконавчими документами про стягнення аліментів, але й у разі стягнення комунальних платежів, штрафів за порушення ПДР та інших, які раніше не могли бути виконані через відсутність доступу до такої інформації у органів та осіб, які здійснюють виконання рішень судів та інших органів. Нагадаємо, що інформацію про кошти, що перебувають на рахунках боржника в банках чи інших фінансових установах виконавець отримував в автоматизованій системі виконавчого провадження шляхом направлення запиту до Державної фіскальної служби України. Разом з тим, Державною фіскальною службою України інформація надається лише про наявні рахунки у боржників - юридичних осіб та/або фізичних осіб - підприємців.

Тобто виконавець міг отримати інформацію про наявні рахунки у боржників - фізичних осіб лише шляхом направлення вимог на отримання відповідної інформації до всіх банківських установ країни, оскільки централізований облік таких рахунків відсутній.

Лише протягом 2020 року органами державної виконавчої служби зафіксовано 35757 випадків, коли банки, розглядаючи вимоги державних

виконавців про надання інформації щодо наявності та/або стану рахунку боржника, замість надання інформації про номери банківських рахунків боржника та залишків коштів на них повідомляли, що рахунок наявний або рахунок наявний, коштів недостатньо або схожу інформацію [1].

Запрацювала система автоматизованого арешту коштів з 06 квітня 2021 року, до якої вже підключено 7 банків, 44 банки підключені до тестового середовища, на стадії консультацій та попередніх налаштувань стосовно підключення до тестового середовища перебувають ще 11 банків. Тобто найближчим часом до системи автоматизованого арешту буде приєднано 62 банки з 73.

Станом на 13 квітня 2021 кількість фізичних осіб, дані щодо яких внесено до Єдиного реєстру боржників, становить 5 582 004 (при цьому кількість осіб у реєстрі постійно змінюється) [2].

Позитивно оцінюючи запроваджені новели, слід сподіватися, що застосування цифрових технологій, зокрема щодо стягнення боргів у виконавчому процесі, не лише сприятиме ефективності виконання, але й стане певним засобом змушування боржника до виконання судового рішення, не чекаючи примусового виконання, адже в подальшому накладення арешту на рахунки державним чи приватним виконавцем створить для нього небажані наслідки та перешкоди у розпорядженні належними боржникові грошовими коштами.

Список використаних джерел:

1. Олійник О. Автоматизований арешт коштів - три кроки вперед. https://biz.ligazakon.net/analytics/202530_avtomatizovaniy-aresht-koshtv--tri-kroki-vpered

2. Автоматизований арешт коштів: чиї рахунки та на підставі чого можуть арештувати. Юридична газета. Від 16 квітн 2021 р. <https://yur-gazeta.com/golovna/avtomatizovaniy-aresht-koshtiv-chiyi-rahunki-ta-na-pidstavi-chogo-mozhut-areshtuvati.html>

СЕКЦІЯ 6.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Гусаров Костянтин Володимирович
завідувач кафедри цивільного процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
м.Харків, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОНОВЛЕННЯ СТРОКУ НА АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Належна реалізація права апеляційного оскарження є запорукою своєчасного оскарження акту правосуддя по цивільній справі, що не набрало законної сили. В той же час в судовій практиці непоодинокі випадки поновлення строків на апеляційне оскарження. В одних випадках це відбувається з поважних причин, які сприймаються судом апеляційної інстанції. В інших – спроби поновлення вказаних процесуальних строків вчиняються з метою зловживання процесуальними правами з метою перешкоджання набрання судовим рішенням законної сили та, як наслідок, ознак остаточності. Поряд із апеляційним провадженням, іншою інстанційною формою перегляду судових рішень у цивільному процесі є касаційне провадження, якому присвятив увагу в одному із своїх наукових праць В.В.Комаров [1].

Конституційне закріплення права апеляційного оскарження конкретизується у нормах цивільного процесуального права. Частина 2 ст. 354 ЦПК України передбачає можливість поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження для учасника справи, якому повне рішення або ухвала суду не було вручено у день його (її) проголошення або складання: 1) на рішення суду - якщо апеляційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому повного рішення суду; 2) на ухвали суду - якщо апеляційна скарга подана протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду. Строк на апеляційне оскарження може бути поновлений у випадках пропуску з інших поважних причин крім випадків, зазначених у ч.2 ст. 358 ЦПК України. Аналіз зазначених нормативних приписів свідчить про віднесення законодавцем до поважних причин випадки, визначені у ч.ч. 2 та 3 ст. 354 ЦПК України.

Застосування ч.2 ст.358 ЦПК України, вважаю, не повинно пов'язуватись із можливою оцінкою судом апеляційної інстанції поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження заінтересованою особою. В той же час уявляється, що застосування п.1 ч.2 вказаної норми

має пов'язуватись із визначенням початку перебігу строку на апеляційне оскарження. Реалізація особою права апеляційного оскарження може бути здійснено в такому випадку впродовж 30 днів з дня вручення їй повного рішення суду.

Наприклад, рішення ухвалено судом першої інстанції за відсутності заявника скарги 14 березня 2018 р. 23 липня 2018 р. представник заявника звернувся до суду із клопотанням про ознайомлення з матеріалами справи, а 13 серпня 2018 р. представник подав до суду заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами із додаванням копії повного тексту рішення від 14 березня 2018 р. Апеляційна скарга на вказане рішення була подана 14 травня 2020 р., тобто з пропуском строку на апеляційне оскарження. У клопотанні про поновлення строку на апеляційне оскарження рішення місцевого суду представник відповідача зазначив, що про це рішення йому стало відомо випадково.

Таким чином, під час отримання повного тексту рішення суду до реалізації права апеляційного оскарження сплинуло більше одного року. З огляду на дану обставину вважаю не можливим початок руху справи в суді апеляційної інстанції, враховуючи положення п.1 ч.2 ст. 358 ЦПК України. Цей висновок пояснюється наступним.

Право на апеляційне оскарження – диспозитивне право особи, як і звернення такої особи до суду першої інстанції за умови, якщо вона суб'єктивно вважає своє право порушеним. Сюди можна також віднести і звернення особи із заявою про перегляд справи за ново виявленими обставинами. Проте реалізація диспозитивного права, зокрема на звернення до апеляційного суду, пов'язується цивільним процесуальним законодавством із дотриманням певних умов. Передусім це здійснення такого права відповідно до встановлених строків апеляційного оскарження. Вважаю, що правила перебігу строку для осіб, визначених у п.1 ч.2 ст.358 ЦПК України, визначаються п.1 ч.2 ст. 354 вказаного нормативного акту.

Не реалізація суб'єктом цивільного процесуального права права апеляційного оскарження у 30-денний термін з дня вручення йому повного тексту судового рішення свідчить про його відмову від права на апеляційне оскарження судового рішення. Особа у даному випадку, можливо, вважала за необхідне реалізацію іншого диспозитивного права – подачу заяви про перегляд справи за нововиявленими обставинами. Апеляційне оскарження, як і інші форми перегляду судового рішення, не слід розглядати як завуальовані способи затягування набрання актом правосуддя законної сили та властивостей остаточності. Тому звернення апелянта із скаргою у строк, що перевищує річний термін від дати отримання нею повного тексту судового рішення, викликає необхідність відмови у відкритті апеляційного оскарження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня отримання повного тексту судового рішення (п.1 ч.2 ст.354 та п.1 ч.2 ст.358 ЦПК України).

Вищевказані висновки кореспондуються і з позиціями Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Так, у п.п. 40 та 41 рішення по справі «Пономарьов проти України» зазначається, що у випадку поновлення строку на ординарне апеляційне оскарження зі впливом значного періоду часу та на підставах, що не вважаються переконливими, таке рішення може порушити принцип юридичної визначеності. Разом з тим ЄСПЛ визнає, що вирішення питання про поновлення строку на оскарження перебуває в межах дискреційних повноважень національних судів, однак такі повноваження не є необмеженими. Від судів вимагається вказувати підстави. Однієї із таких підстав може бути, наприклад, неповідомлення сторін органами влади про прийняте у їх справі рішення. Однак навіть у такому випадку можливість поновлення не буде необмеженою, оскільки сторони в розумні інтервали часу мають вживати заходів для ознайомлення із станом відомого їм судового провадження.

В п. 47 рішення у справі «Устименко проти України» суд постановив, що рішення відносно поновлення терміну оскарження може порушити принцип правової визначеності та свобода розсуду судів при вирішенні питання про поновлення не є обмеженою. У кожному випадку суди повинні встановлювати, чи виправдовують причини поновлення строку на оскарження втручання о принцип остаточності судового рішення. У рішенні по справі «Кузнецов та інші проти Росії» від 13 серпня 2018 р. ЄСПЛ підкреслив в якості умови відступу від принципу *res judicata* поновлення строків на оскарження. Тому особи, котрі оскаржують рішення за межами строків, наданих законом, повинні діяти з достатнім успіхом. При цьому зазначається, що подача особами скарги після спливу 4 місяців з дня визнання неприйнятними їх апеляційних скарг свідчить про їх дії без належної старанності. В такому випадку задоволення їх клопотання про поновлення строку на оскарження означало б глуmlinня над принципом правової визначеності.

На підставі викладеного вважаю, що з урахуванням вказаних обставин, у разі подання апеляційної скарги особою, яка не була повідомлена про розгляд справи після спливу одного року з дня складання повного тексту рішення та отримання нею вказаного процесуального документу, суд не зобов'язаний відкрити апеляційне провадження безумовно. Уявляється, що в такому випадку доцільно застосовувати інститут відмови у відкритті апеляційного провадження на тій підставі, що апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складання повного тексту судового рішення. При цьому апелянт не реалізував власне диспозитивне право на оскарження судового рішення в апеляційному порядку протягом одного року з дня отримання повного тексту судового рішення.

Список використаних джерел:

1. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України /Вячеслав Васильович Комаров. – Х.: Право, 2012. – 624 с.

Іваній Владислав Ігорович

студент 4 курсу

навчально-наукового інституту права

Сумського державного університету

м. Суми, Україна

МІСЦЕ ЦИВІЛЬНОГО ДОГОВОРУ У ЗАКОНОДАВСТВІ

У наш час надзвичайно важко уявити собі цивільне право без інституту договору. Сьогодні договірне право є найбільш зручним юридичним інструментом, що надає можливість задовольнити будь-які матеріальні потреби приватних осіб. Зручність та інтуїтивна зрозумілість – невід’ємні супутники договору, які протягом століть забезпечують йому популярність.

Договірне право — це один із основних інститутів цивільного права, бо саме завдяки договору забезпечується правове регулювання відносин майнового обороту на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення і майнової самостійності його учасників. Ось тому інститут договірного права привертає посилену увагу з боку як учених, так і практиків.

Як і будь-яка інша галузь права, цивільне право спирається на норми Конституції України, а відтак, Основний закон нашої держави відіграє визначну роль і у договірних відносинах. Згідно з частиною 1 статті 4 Цивільного Кодексу України основу цивільного законодавства України становить Конституція України. Так, Конституція гарантує такі важливі принципи, як верховенство права, цивільно-правові засади регулювання відносин власності, свободу підприємницької діяльності тощо. Саме вони є базисом цивільно-правового договору.

Норми про окремі види договірних зобов’язань вміщені у підрозділі 1 розділу III книги п’ятої ЦК України (статті 655–1143), у главі 90 «Спадковий договір» книги шостої «Спадкове право». Безумовно, договірних відносин стосуються й ті положення ЦК України, які визначають зміст та обсяг цивільної правосуб’єктності фізичних, юридичних осіб та інших учасників цивільного обороту, норми про правочини, право власності, представництво, позовну давність тощо. Положення про цивільно-правові договори містяться у Сімейному, Земельному, Господарському кодексах та інших законах, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, актах інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, статутах господарських товариств, звичаях ділового обороту та інших регуляторах цивільних відносин (судова практика, мораль тощо).

Однак, Цивільний кодекс не містить вичерпний перелік «дозволених» договорів. Чинним законодавством передбачається можливість укладення будь-якого договору, якщо він не суперечить загальним засадам цивільного права. Таким чином, договір, укладений сторонами виступає у ролі джерела цивільного права.

Якщо договір згадується в актах законодавства, але регламентований ними недостатньо детально, то сторони можуть врегулювати ті свої відноси-

ни, які не врегульовані цими актами. Фактично тут також має місце подолання прогалін у законодавстві, а звідси можна зробити висновок про те, що окремі умови такого договору можуть створювати норми цивільного права. Більше того, договір може вступати у конкуренцію з актами цивільного законодавства. Відбувається це, якщо норма права передбачає можливість сторін відступити від положень цивільно-правових актів, та врегулювати відносини на власний розсуд. Тобто, при укладенні договору, сторони можуть звертатись до норм, що передбаченні законодавством, а можуть створювати свої власні. Такий порядок справ передбачено частиною 3 статті 6 Цивільного кодексу України.

Однак, слід пам'ятати, що хоч можливість відступати від положень актів цивільного законодавства існує, у деяких випадках вона прямо заборонена. Наприклад:

- акт цивільного законодавства прямо забороняє відступати від нього;
- обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту;
- обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з самої суті відносин між сторонами (наприклад, у договорі дарування не можна передбачити плату за подарунок, оскільки дарування за своєю суттю є безоплатним).

Неможливо залишити без уваги і розвиток сучасного договірного законодавства, який виражається у гармонійній адаптації до стандартів Європейського Союзу. Основу законодавства ЄС про договори становлять чинні резолюції Європейської Комісії з договірного права, Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (міжнародний інститут уніфікації приватного права), Принципи Європейського контрактного права, Правила Інкотермс (міжнародні комерційні умови, комплект міжнародних правил з тлумачення найбільш широко використовуваних торговельних термінів (умов) в галузі міжнародної торгівлі) та інші акти. Тож, у законотворчій діяльності Україна має враховувати стратегію розвитку європейського права.

Отже, протягом багатьох століть договір залишається найбільш розповсюдженим юридичним інструментом, що забезпечує цивільно-правовий оборот між фізичними особами та юридичними особами. Договір регулюється нормами Конституції України, Цивільного кодексу України та самими сторонами договору. Зручність, зрозумілість, варіативність та гнучкість роблять договір надзвичайно привабливою конструкцією. Свій розвиток даний інститут знайде у адаптації до міжнародних норм.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Офіц. видання. Київ: Атіка, 2004.
2. Цивільне право. Підручник. Ч.1. під. ред. Сергієнка А.П., Толстого Ю.К., Київ: Махаон. 2002.
3. Харитонов Є. О., Саніахметова Н. О. Цивільне право України: Підручник. Київ: Істина, 2003.

Іванова Світлана Богданівна

заступник завідувача відділу забезпечення діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Столяр Юрій Миколайович

*провідний фахівець з організаційно-методичного забезпечення відділу забезпечення діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,
м. Суми, Україна*

ЮРИДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА САЙТ

Визначення понять «веб-сайт» і «веб-портал» міститься в наказі Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25 листопада 2002 року № 327/225 "Про затвердження Порядку інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади та Порядку функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади"[4].

Згідно з цим Порядком встановлено наступне:

веб-сайт - сукупність програмних і апаратних засобів з унікальною адресою в мережі Інтернет разом з інформаційними ресурсами, що знаходяться в розпорядженні певного суб'єкта і забезпечують доступ юридичних та фізичних осіб до цих інформаційних ресурсів та інші інформаційні послуги через мережу Інтернет;

веб-портал - веб-сайт, організований як системне багаторівневе об'єднання різних ресурсів і сервісів для забезпечення максимальної можливості доступу до інформації та послуг.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі - Закон) комп'ютерна програма - набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його в дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах) [2].

Аналіз наведених вище визначень дає можливість стверджувати, що поняття «веб-сайт», з точки зору права, варто розглядати як об'єкт авторського права. Згідно ч.1 ст.433 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України), визначено, що об'єктами авторського права є твори [1]. У даній статті, такі поняття як «веб-сайт», «веб-сторінка», «веб-портал» прямо не вказані в переліку об'єктів авторського права, проте в п. 4 ч. 1 ст. 433 ЦК України зазначено, що авторським правом захищаються і інші твори.

Слідую висновок, що відсутність даних понять на законодавчому рівні, не є перешкодою для захисту «веб-сайту», «веб-сторінки», «веб-порталу» як об'єкта авторського права, тобто, результатів творчої діяльності.

Керуючись положеннями ч. 1, ч. 2 ст. 433 ЦК України та ст. 8 Закону, веб-сайт можна віднести до об'єктів інтелектуальної власності, які охороняються авторським правом. Сайт як і комп'ютерна програма, захищається законом нарівні з літературними творами. Тексти, розміщені на сторінках сайту, вважаються літературними творами. Графічні зображення і фотографії є художніми творами, а будь-які звукові та відеофайли - аудіовізуальними.

Так як сайт визначається як інтелектуальна власність і підпадає під захист авторського права, у розробника сайту виникає право на подібний об'єкт інтелектуальної власності. Згідно з нормами Закону, автор сайту набуває немайнові та майнові права. Відповідно до ч.2 ст. 14 Закону немайнові права не можуть відчужуватися і передаватися в розпорядження третіх осіб. У свою чергу, згідно з п.1 ст. 31 Закону, автор (чи інша особа, яка володіє авторським правом) може передати свої майнові права будь-якій іншій особі повністю або частково. Передача майнових прав автора (чи іншої особи, яка володіє авторським правом) оформляється авторським договором [2].

Складаючи авторський договір при повній передачі права власності на сайт і всіх його складових, має бути чітко відображено, що всі майнові права передаються на сайт, в тому числі як комп'ютерну програму, контент сайту, який може в себе включати оригінальний текст, розміщений на сайті, інформацію, яку містять бази даних, посилання, графіка, аудіофайли, відеофайли, програмний продукт, написаний в html, vtml та інших мовних рядах, інші унікальні елементи, які складають оригінальний характер матеріалу. Авторське право також поширюється і на захист дизайну веб-сайту і його зміст, що має бути відображено в авторському договорі.

Майнові права, не зазначені в авторському договорі як ті, які відчужуються, вважаються такими, що не передані.

Відповідно до абз.15 ст.1 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» - під доменним ім'ям слід розуміти - ім'я, яке використовується для адресації комп'ютерів і ресурсів в Інтернеті [3].

Закріпивши таким чином дане поняття законодавець визначив правову природу доменного імені та його специфіку. У зв'язку з цим, доменне ім'я використовується виключно як ідентифікатор конкретного сайту в Інтернеті. Останнє не може бути у власності, а закріплюється лише право користування тільки за зацікавленим учасником інформаційного обміну на певний період. Відповідно, «володар» доменного імені не отримує ніякого документа встановленого зразка, який би підтверджував його право власності.

Проте, відсутність права власності на домен не перешкоджає передачі його в користування власником. Згідно п. 1 ч.1 ст. 512 ЦК України передача права на доменне ім'я можлива при укладенні договору цесії (відступлення прав на доменне ім'я на підставі угоди).

Варто відзначити, що для передачі права адміністрування доменного імені, реєстратору доменних імен такий договір не потрібен. Зміна контакту адміністрування доменного імені відбувається на підставі подання заяви реєстратору про передачу права на доменне ім'я.

Отже, веб-сайт це комплексний об'єкт інтелектуального права, який може містити в собі: об'єкти авторського права і суміжних прав (найбільш поширене наповнення Інтернет-сайту, яке, власне, і сприймається користувачами мережі), об'єкти патентного права (програмні засоби, тобто комп'ютерні програми, які використовуються у програмуванні веб-сайту, можуть містити об'єкти технологій, які вирішують певну технічну задачу, а відтак є винаходом або корисною моделлю), засоби індивідуалізації суб'єктів господарювання (доменне ім'я, яке є обов'язковим для кожного веб-сайту). У зв'язку з цим важливо щоб кожна складова такого онлайн-ресурсу була належно відчужена за договором, а права на доменне ім'я передано з додержанням усіх вимог.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. № 435-IV. Дата оновлення 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 14.05.2021).
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993р. № 3792-XII. Дата оновлення 14.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення 14.05.2021).
3. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993р. № 3689-XII. Дата оновлення 14.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12> (дата звернення 14.05.2021).
4. Про затвердження Порядку інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади та Порядку функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади : наказ Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25.11.2002р. № 327/225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-02> (дата звернення 14.05.2021).

Кот Владислав Володимирович
*студент 2 курсу Національного університету «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ПРО ЕМФІТЕВЗИС

Питання розпорядження землею здавна викликає жвавий інтерес в українців, оскільки земля згідно з ст.14 Конституції України є основним національним багатством України, що перебуває під особливою охороною держави. Практично кожен в нашій державі так чи інакше пов'язаний з володінням, користуванням та розпорядження своїми земельними ділянками. Люди здавна цікавилися питанням земельних правовідносин, оскільки земля є основним об'єктом, що задовольняє матеріальні та нематеріальні потреби кожного. Особливе місце серед способів набуття права власності на земельну ділянку

займає договір про емфітевзис, що є альтернативою договору оренди земельної ділянки. Питання правового регулювання договору про емфітевзис можна вважати досить актуальним, особливо в період, коли Україна рухається в напрямку впровадження відкритого ринку землі, що, у свою чергу, породжує інтерес до питань права розпорядження своєю земельною ділянкою.

Метою дослідження є визначення правового регулювання договору про емфітевзис.

Стан дослідження обраної теми. Дослідженням інституту емфітевзису займалися такі вчені-цивілісти: О. Дзера, Г. Дормідонтов, О. Йоффе, Н. Кузнєцова, Є. Харитонова, Г. Шершеневич, Л. Щенникова та інші.

На сьогодні нормативне регулювання договору про емфітевзис здійснює глава 33 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) [1] та глава 16¹ Земельного кодексу (далі – ЗК) [2]. Особливість правового регулювання емфітевзису за сучасним цивільним законодавством України полягає в тому, що на законодавчому рівні відсутнє правове визначення даного поняття. Його сутність зазвичай розкривається через правові норми, що регламентують права та обов'язки учасників земельних правовідносин. Для того, щоб більш детально розкрити поняття емфітевзису необхідно дослідити наукові погляди на дане питання. Так, Гнатів О.В. визначає емфітевзис, як довгострокове, відчужуване право використовувати чужу земельну ділянку для сільськогосподарських потреб, що може бути успадковане [3, с.101]. Головченко В.В. та Ковальський В.С. визначають його як майнове право, один з видів права користування чужою землею [4, с.53]. В словнику-довіднику правових, політологічних, соціологічних та економічних термінів зазначається, що емфітевзис – це довгострокове право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб, яке може бути відчужене та передане у спадок [4, с.53]. Наведені наукові визначення емфітевзису практично схожі між собою. Так як, в ЦК відсутнє визначення правової категорії емфітевзис пропонуємо закріпити таке визначення в ст.407 цього кодексу, сформулювавши його наступним чином: «емфітевзис – це довгострокове, відчужуване право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб, що може бути успадковане в порядку встановленому законом». На нашу думку, це необхідно для уникнення спірних ситуацій, коли відсутність правового визначення у кодексі може завдати певних негативних наслідків учасникам цивільних відносин, які намагаються захистити своє право власності на землю.

Дослідивши положення глав ЦК та ЗК можна визначити наступні особливості правового регулювання договору про емфітевзис. По-перше, основними сторонами угоди є власник та особа, яка виявила бажання використовувати земельну ділянку на праві емфітевзису (землекористувач). По-друге, об'єктом такого договору є земельна ділянка, що передається у користування іншій особі за договором. Таке судження можна зробити, виходячи з положень глави 33 ЦК та 16¹ ЗК, де зазначається, що емфітевзис, це право корис-

тування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. Земельна ділянка стає об'єктом цивільних прав з моменту її формування (тобто з моменту присвоєння кадастрового номера) та державної реєстрації прав на неї. По-третє, строк дії такого договору за законодавством є безстроковим, що прямо відрізняє емфітевзис від договору оренди, де встановлюється обмеження в п'ятдесят років. Однак, існує виключання з такого правила, і воно полягає в тому, що землі державної та комунальної власності можуть належати особі на умовах емфітевзису не більше п'ятдесяти років, за ч.4 ст.102¹ ЗК [2]. По-четверте, плата її розміри, форми, умови, порядок та строки виплати за договором емфітевзису встановлюються договором, що укладається між власником землі та особою, яка бажає таку землю отримати. Тобто, законодавчо не закріплено розміри платні, її форми, строки виплати, всі ці питання мають бути врегульовані в індивідуальному порядку угодою сторін. Заважаючи на певну зовнішню схожість договору емфітевзису з договором оренди, при укладенні договору між особами можна скористатися ст.22 Закону України «Про оренду землі» [5], яка визначає форми оплати за договором. По-п'яте, умови і строки передачі земельної ділянки землекористувачу не визначені ЦК та ЗК, однак вчені-цивілісти пропонують у такому випадку звертатися до ст.17 Закону України «Про оренду землі» [5], де зазначено, що передача об'єкта здійснюється в строки та на умовах передбачених укладеним договором, за актом прийому-передачі, що є невід'ємною частиною договору. По-шосте, чинним законодавством встановлено певні обмеження для власників щодо надання в користування земельної ділянки на умовах емфітевзису. Як приклад, можна навести заборону, встановлену в ч.5 ст.22 ЗК [2] про те, що землі, які використовуються для сільськогосподарських потреб не можуть перебувати у власності іноземців, іноземних юридичних осіб та держав, осіб без громадянства [4]. По-сьоме, сторони несуть відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору. Відповідальність настає, оскільки угода про емфітевзис є договірним зобов'язанням, у зв'язку з чим, на неї поширюються загальні положення про зобов'язання. По-восьме, при поверненні земельної ділянки її власнику, землекористувач повинен дотримуватися загальних вимог передбачених ЗК та ЦК. Окрім цього, необхідно дотримуватися положень ч.2 ст.408 ЦК [1], в яких зазначено, що при розірванні договору, який укладений на невизначений строк, сторона, що має бажання його розірвати, повинна попередити іншу не менше, ніж за один рік.

На основі вище викладеного можна зробити наступні висновки.

1. У чинних ЦК та ЗК відсутнє правове визначення поняття емфітевзису, тому, зазвичай, використовується доктринальне визначення даної правової категорії.

2. Пропонуємо доповнити ст.407 ЦК такою частиною: «емфітевзис – це довгострокове, відчужуване право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб, що може бути успадковане в порядку встановленому законом».

3. Договір про емфітевзис має наступні особливості: власник земельної ділянки передає її у користування іншій особі на підставі договору, основні положення такого договору визначають його сторони, при цьому можна скористатися типовим договором про оренду землі, строк дії договору щодо земельних ділянок приватної власності є безстроковим, а щодо комунальної та державної власності, то обмежено 50 річним терміном, існують обмеження у користуванні земельною ділянкою для іноземців, осіб без громадянства та інших категорій осіб визначених ЦК та ЗК.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення – 7.05.2021).
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002, № 3–4, ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення – 7.05.2021).
3. Гнатів О. Б. Практична роль емфітевзису в сучасній цивілістиці. Актуальні проблеми правознавства. 2016. Вип. 1. С. 100–104.
4. Махоніна І. М. Визначення поняття та важливості інституту емфітевзису в економічному розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету* : Серія: Економіка / редкол.: В.П. Мікловда (гол. ред.), В.І. Ярема, Н.Н. Пойда-Носик та інші. Ужгород: Видво УЖНУ «Говерла», 2017. Вип.1(49). Том 1. С. 52–58.
5. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 №161-XIV. Відомості Верховної Ради України, 1998, № 46-47, ст.280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення – 7.05.2021).

Михайлюта Дар'я Сергіївна

студентка 3 курсу ННІ права

Національного університету державної податкової служби України

Науковий керівник: Обривкіна О.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права і процесу

Національного університету державної податкової служби України

м. Ірпінь, Україна

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ТВОРИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Важливою умовою формування позитивного іміджу країни є забезпечення належного рівня захисту інтелектуальної власності. Нині відбувається стрімкий розвиток інформаційних технологій, особливо глобальної мережі Інтернет, що призвело до збільшення кількості порушень авторських прав.

Однією з головних проблем розвитку цього явища є практично вільний доступ до цих об'єктів через комп'ютерні комунікаційні мережі та Інтернет. З одного боку, таку ситуацію можна вважати позитивною, оскільки з'являються нові можливості для розвитку та доступу до різноманітних

освітніх, культурних та духовних програм. Однак останнім часом користувачі мережі не завжди обмежуються цими цілями, і все частіше трапляються випадки зловживань мережевим та комп'ютерним спілкуванням з метою порушення прав третіх сторін в Інтернеті.

Проблематикою охорони і захисту права інтелектуальної власності займалися фахівці у сфері інтелектуальної власності, зокрема Є. Коваленко, М. Мельникова, В. Антипенко.

На сьогодні найпоширенішим порушенням авторських прав є незаконне використання творів та їх незаконне розповсюдження. Прикладом цього правопорушення є розміщення наукових робіт без згоди автора (або авторів) на веб-сайтах, де кожен, хто має доступ до мережі, може використовувати цю роботу, публікуючи твори в публічному просторі за окрему плату або завантажуючи твір на мобільний телефон, планшет, ноутбук [1, с. 117]. Розповсюдження твору без дозволу, тобто недотримання авторських прав у будь-якій соціальній мережі або на різних сторінках, в першу чергу, виражається у незаконному відтворенні та копіюванні будь-якої музики, творів мистецтва, літературних, наукових творів і навіть комп'ютерних програм без попередньої згоди автора [2, с 5].

Плагіат – це явище порушення авторських прав в Інтернеті, що широко поширене не лише в Україні, а й в інших країнах. Цей вид правопорушень, зокрема, є популярним явищем серед наукових праць. Виділяють два види плагіату: 1) публікація наукових творів іншої особи під своїм ім'ям, що вважається науковою нечесністю; 2) самоплагіат – публікація власних наукових творів в якості нових досліджень [1, с. 118].

Власники інтернет-платформ, на яких розміщена та чи інша стаття, мають, насамперед, значний перелік зобов'язань перед авторами та правовласниками. Законодавство України містить ряд дієвих положень про захист авторських прав [3, с. 128-129]. Держава вживає конкретні дії, щоб інформувати користувачів Інтернету про неприпустимість порушення авторських прав та контролювати порядок публікації творів [4, с. 88]. За тягар захисту авторських прав часто відповідає сам автор, тому перед публікацією твору на різних сайтах йому або їй доводиться вживати додаткових заходів для охорони свого авторського права. Виявлене конкретне порушення авторського права передбачає початок конкретних дій щодо захисту та поновлення цього права для безпосереднього автора твору [5, с. 368]. Т.В. Рудник висвітлює наступні юридичні проблеми щодо захисту авторських прав в Україні та світі:

1) відсутність положень, що регулюють цю сферу відносин, правова невизначеність багатьох ключових понять або недостатня практика. Наприклад, не існує юридичного визначення термінів, що стосуються глобальної мережі Інтернет тощо.

2) транскордонний характер використання авторських прав. Відкриваючи доступ до об'єкта в Інтернеті, його можна використовувати практично у всьому світі, тому трапляються випадки, коли користувачі Інтернету викори-

стовують об'єкти, захищені авторським правом, у сферах, де відповідні законодавчі положення не застосовуються;

3) після розміщення об'єктів в Інтернеті виникає проблема відстеження, хто і як використовуватиме об'єкт авторського права. Це пов'язано головним чином з тим, що доступ до теми виключних прав відкритий для дуже широкої групи людей – мільйонів користувачів Інтернету [6, с. 75].

На наш погляд, проблеми захисту авторського права на твори, що розміщені в мережі Інтернет, варто розглядати через проблеми фіксації змісту веб-сторінок та встановлення особи-правопорушника. Незалежна від форми захисту свого конституційного права, особа має зібрати достатню доказову базу. Таці дії дозволять встановити факт порушення авторського права на твір, що був розміщений в Інтернеті. Впровадження збору та запису доказів в Інтернеті є наріжним каменем захисту авторських прав, оскільки в цифровому середовищі обмін інформацією та використання творів відбувається набагато швидше, ніж в аналоговому середовищі. З моменту порушення до моменту судового провадження інформація, що міститься на певному веб-сайті, може бути змінена багато разів, або такий веб-сайт взагалі припинить своє існування.

Основною метою фіксації порушення авторських прав є отримання відповідних та прийнятних доказів, які можуть бути використані в суді. Однак проблема перехоплення змісту веб-сайту не є суто процедурною. Авторське право порушує не існування веб-сайту як складного явища, візуальне відтворення якого зафіксовано, а розміщення в Інтернеті окремого твору (творів) у цифровій формі [7, с. 108-109]. Нагальною, відкритою та невирішеною проблемою реалізації права на захист є проблема встановлення особи, яка порушила авторські права на твори, розміщені в Інтернеті, тобто проблема визначення суб'єкта правопорушення, зокрема через систему анонімності та використання «віртуальної особистості» [8, с. 30-40]. Є. В. Михайленко наголошує, що ця проблема є основним джерелом негативних явищ в Інтернеті [9, с. 9]. Однак, як справедливо зазначив О. М. Пастухов, така анонімність не є специфічною проблемою авторських прав, але стосується всіх злочинів та деліктів через Інтернет [10, с. 57]: розповсюдження порнографічних творів, ситуації, пов'язані із захистом від наклепів, боротьбою з тероризмом та проявами сепаратизму, що загалом свідчить про системність цієї проблеми. Однак слід зазначити, що анонімність не заважає здійсненню суспільно корисної діяльності (наприклад, правомірне поширення творів).

З іншого боку, питання анонімності користувачів Інтернету слід розглядати у світлі принципу пропорційності між правами інтелектуальної власності (та іншими правами, які можуть бути порушені) та правом на свободу вираження поглядів, право на приватне та сімейне життя.

Ми вважаємо, що національне законодавство недостатньо регулює захист авторських прав в Інтернеті. Нині для захисту своїх авторських прав в

Інтернеті залишається лише вивчити юриспруденцію, застосувати аналогію права та дотримуватися загальних принципів права інтелектуальної власності. Щоб захистити авторські права, ми пропонуємо наступні дії:

- запровадження стандартів, які забезпечували б право власникам на відшкодування шкоди, заподіяної їй;
- створення ефективної системи, яка забезпечувала б виявлення незаконного використання авторських прав в Інтернет-просторі;
- посилення відповідальність за незаконне використання об'єктів, захищених авторським правом;
- створення ефективного механізму захисту авторських прав в Інтернеті;
- забезпечення виконання санкцій за порушення авторських прав.

Таким чином, під порушенням авторських прав на твори в мережі Інтернет слід розуміти будь-які прямі або непрямі дії особи, спрямовані на порушення прав та інтересів власників авторських прав. Це означає, що головна проблема полягає незахищеності таких об'єктів. Несанкціоноване завантаження часто порушує національне авторське право та суміжні права. Через те, що процес завантаження цифрових файлів досить простий, несанкціоноване копіювання вмісту стало серйозною проблемою, що призводить до втрати прибутку для власників авторських прав та потребує детального вивчення та аналізу практиками та науковцями вітчизняного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Кирилюк А. В. Правопорушення авторських прав у мережі Інтернет: поняття та види. *Часопис цивілістики*, Одеса. 2017. Вип. 22. С. 117-121.
2. Орлова А. В. Перевалова Л. В. Проблеми захисту авторського права в Україні. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*, Харків. 2014. № 37. С. 4-8.
3. Кирилюк А.В. Проблеми захисту авторських прав в мережі Інтернет. *Часопис цивілістики*, Одеса. 2014. № 16. С. 126-130.
4. Жаров В.О. Захист права інтелектуальної власності в Україні : навч. посіб. Київ : Інститут інтелектуальної власності і права, 2005. 64 с.
5. Шишка Р.Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект : монографія. Харків : Видавництво НУВС. 2002. 368 с.
6. Мельников М. Піратство як злочин у галузі авторського права і суміжних прав: погляд на проблему. *Право України*. 2003. № 4. С.72-75.
7. Зеров К.О. Особливості захисту авторських прав на твори, розміщені в мережі Інтернет : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2018. 220 с.
8. Зеров К. О. Проблеми ідентифікації особи-порушника авторського права на твори, розміщені в Інтернеті. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 3. С. 30-40.
9. Михайленко Е.В. Проблемы информационно-правового регулирования отношений в глобальной компьютерной сети Интернет. Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. Москва, 2004. 238 с.
10. Пастухов О. М. Авторське право у сфері функціонування всесвітньої інформаційної мережі Інтернет: Дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2002. 174 с.

Цувіна Т. А.

доцент кафедри цивільного процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

ВСТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЮ СУДОВОЮ УСТАНОВОЮ ПОРУШЕННЯ УКРАЇНОЮ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЯК ПІДСТАВА ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Одним із наслідків змін до цивільного процесуального законодавства 2017 р. стало реформування системи переглядів судових рішень, зокрема новелізація перегляду за нововиявленими та виключними обставинами. Однією із підстав для перегляду судових рішень у зв'язку із виключними обставинами є встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом. За даними судової статистики у 2019 р. 88 % заяв про перегляд судових рішень у зв'язку із виключними обставинами містили саме зазначену підставу, із них: у порядку адміністративного судочинства було подано 11 заяв, у порядку господарського судочинства – 3 заяви, у порядку цивільного судочинства – 15 заяв, у порядку кримінального судочинства – 46 заяв, у справах про адміністративні правопорушення – 3 заяви. Поряд із цим, у 2019 р. по суті у порядку цивільного судочинства із задоволенням вимог заявника була розглянута лише одна заява, натомість у значній кількості справ заяви були повернуті або було відмовлено у відкритті провадження у справі [1, с. 14-15]. Вищезазначеними обставинами обґрунтовується актуальність дослідження практики застосування зазначеної підстави перегляду судових рішень за виключними обставинами у світлі міжнародних стандартів права на справедливий судовий розгляд.

Існування підстави для перегляду судових рішень за виключними обставинами, закріплене у п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК, обумовлене необхідністю виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань та має розглядатися у контексті ст. 10 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини”, відповідно до якої повторний розгляд справи судом, включаючи провадження у справі, визнається одним із додаткових заходів індивідуального характеру поряд із виплатою відшкодування, що здатний забезпечити відновлення попереднього юридичного стану, який стягувач мав до порушення ЄКПЛ (*restitution in integrum*). Зважаючи на зазначене, слід звернути увагу на субсидіарну природу зазначеного виду перегляду, з огляду на що останній можливий не у всіх випадках констатації ЄСПЛ порушення Україною міжнародних зобов'язань.

Зазначене знаходить своє підтвердження і у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R(2000)2 від 19.01.2000 р. державам-членам щодо повторного розгляду або поновлення провадження в певних справах на націо-

нальному рівні після прийняття рішень ЄСПЛ, де зауважується, що держави мають передбачити наявність такого перегляду, коли: і) потерпіла сторона і далі зазнає значних негативних наслідків рішення, ухваленого на національному рівні; наслідків, щодо яких справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту і які не можна виправити інакше, ніж через повторний розгляд або відновлення провадження; та ii) рішення ЄСПЛ спонукає до висновку, що: а) оскаржене рішення національного суду суперечить ЄКПЛ по суті, або б) в основі визнаного порушення лежали суттєві процедурні помилки чи недоліки, які ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні [2, с. 67].

Певні підходи до тлумачення п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК знаходимо і у практиці Верховного Суду, який в одній зі своїх постанов висловив позицію, відповідно до якої перегляд судових рішень у зв'язку з виключними обставинами як захід індивідуального характеру на виконання рішень ЄСПЛ не може застосовуватися у випадках, якщо встановлені ЄСПЛ порушення Україною міжнародних зобов'язань: 1) повинні бути усунуті лише шляхом вжиття заходів загального характеру; 2) не стосуються особи, яка подала заяву про перегляд судових рішень; 3) не стосуються справи, про перегляд судового рішення в якій подана заява; 4) стосуються лише тривалості розгляду цієї справи чи тривалості невиконання ухвалених у ній судових рішень [3].

Таким чином, можна дійти висновку, що у великій кількості випадків саме присудження ЄСПЛ справедливої сатисфакції забезпечує відновлення порушених конвенційних справ, а, отже, новий розгляд справи на національному рівні є непотрібним. Так, після визнання ЄСПЛ порушення вимог розумності строків судового розгляду або публічності судового розгляду, відновлення провадження у справі на національному рівні не вимагається. Водночас практика ЄСПЛ проти України та подальші рішення Верховного Суду демонструють, що у випадку визнання ЄСПЛ порушення таких гарантій права на справедливий судовий розгляд, як рівноправність сторін [4], незалежність та неупередженість суду [5], доступ до суду [6], або ж таких матеріальних прав, як право на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 8 ЄКПЛ) [7] або право на мирне володіння майном (ст. 1 Першого Протоколу до ЄКПЛ) [8], перегляд за виключними обставинами може бути необхідним для відновлення становища *restitution in integrum*. Наприклад, у справі “*Lazarenko v. Ukraine*” ЄСПЛ констатував порушення рівності сторін через неповідомлення заявника про апеляційне провадження, і, як наслідок, неможливість подачі своїх заперечень [4]. За наслідками перегляду судового рішення у цій справі за виключними обставинами Верховний Суд направив справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції [9].

Список використаних джерел:

1. Аналіз стану здійснення судочинства Великою Палатою Верховного Суду у 2019 р. Київ, 2020. 17 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Analiz_zdijsn_VPVS_2019.pdf

2. Відновлення судового провадження на підставі рішень Європейського суду з прав людини: матеріали інституцій та проєктів Ради Європи. К., 2017. 107 с.

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 2-428/11 від 28 березня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73304966>

4. *Lazarenko v. Ukraine*, no. 70329/12, 27 June 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-188209>

5. *Denisov v. Ukraine*, no. 76639/11, 25 September 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191971>

6. *Shestopalova v. Ukraine*, no. 55339/07, 21 December 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-188195>

7. *Lazoriva v. Ukraine*, no. 6878/14, 17 April 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191989>

8. *Batkivska Turbota Foundation v. Ukraine*, no. 5876/15, 09 October 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191964>

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 2а-2573/11 від 07 лютого 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72243661>

СЕКЦІЯ 7.

**ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ В
СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ**

Єрмак Олексій Вікторович

*головний науковий співробітник відділу
наукової діяльності та міжнародного спів-
робітництва Академії Державної пенітен-
ціарної служби,
м. Чернігів, Україна*

**ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТУ ЗАСТОСУВАННЯ
ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
ТА ІНШИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ**

Частиною 2 ст. 29 Конституції України передбачено, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

Особливості порядку кримінального провадження щодо неповнолітнього регламентовано главою 38 КПК України “Кримінальне провадження щодо неповнолітніх”. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 485 КПК України під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК України, також з’ясовуються повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров’я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації запобіжного заходу, кримінальної відповідальності чи обранні іншого заходу кримінально-правового характеру.

Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою дієвості цього провадження.

Пунктом 9 ч. 2 ст. 131 КПК України до переліку заходів забезпечення кримінального провадження, який законодавець зробив вичерпним, включено запобіжні заходи.

Спеціальна норма про застосування до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу передбачена статтею 492 КПК України.

За наявності підстав, передбачених КПК України, до неповнолітнього з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених цим Кодексом. Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у статті 177 КПК України.

Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження.

Спеціальна норма про застосування до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу передбачена статтею 492 КПК України. За наявності підстав, передбачених КПК України, до неповнолітнього з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених цим Кодексом. Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у статті 177 цього Кодексу.

Відповідно до ст. 177 КПК України метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Ця норма відображає загальновизнані міжнародно-правові принципи, стандарти і правила, що пов'язані з затриманням, арештом і триманням під вартою неповнолітніх підозрюваних.

Умовно цілі застосування запобіжного заходу зводяться до таких трьох: 1) забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків (*забезпечувальна ціль*); 2) запобігання спробам підозрюваного, обвинуваченого перешкоджати кримінальному провадженню; 3) продовжити вчинення кримінальних правопорушень (*спеціальна превентивна ціль*). Застосування інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх (примусові заходи виховного характеру, спеціальна конфіскація, примусові заходи медичного характеру та ін.) спрямовано на припинення продовжуваних та попередження нових кримінальних правопорушень.

Отже, інші заходи кримінально-правового характеру як і запобіжні заходи щодо неповнолітніх спрямовані в запобігання продовженню протиправної поведінки підозрюваним, обвинуваченим або засудженим.

Якщо порівняти запобіжні заходи в кримінальному провадженні з іншими заходами кримінально-правового характеру крізь призму їх зв'язку з кримінальною відповідальністю, то можна зробити висновок, що означені заходи процесуального примусу і некаральні засоби кримінально-правового

реагування на кримінальні правопорушення можуть застосовуватись одночасно з формами кримінальної відповідальності.

Заговайло Олександра Олександрівна

студентка 2 курсу навчально-наукового інституту психології та педагогіки

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка,

м. Суми, Україна

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Україна обрала курс на побудову правової та демократичної держави, в свою чергу це призвело до необхідності переосмислення ролі та місця нашої країни у міжнародному співтоваристві. Прагнення до євроінтеграції та проведення широкого спектру реформ у політичній, соціально економічній та правовій сферах обумовлюють не тільки удосконалення положень чинних законодавчих актів, а й створення зовсім нових, що відповідають загальновищезгаданому світовим стандартам та, як правило, ґрунтуються на принципах охорони та захисту прав людини і громадянина.

У цьому аспекті важливою стає потреба у вивченні та аналізі з метою запозичення і впровадження передового досвіду міжнародних організацій (ООН, ЄС) у галузі забезпечення прав людини, наближення національної нормативно-правової бази до стандартів цих міжнародних об'єднань та визначення механізму адаптації таких стандартів до законодавства України.

За роки незалежності України чинне кримінальне судочинство зазнало немало змін і доповнень, проте воно ще не повністю відповідає міжнародному праву і потребує як найшвидшої гармонізації з ним.

У кримінальному процесуальному законодавстві України з часу набуття нашою державою незалежності інтенсивно почали з'являтися норми, розроблені міжнародними організаціями. Логічним продовженням цього процесу став чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, який з'явився з проекту, підготовленого робочою групою з питань реформування кримінального судочинства, створеною відповідно до Указу Президента України № 820/2010 від 17 серпня 2010 року. Разом із цим не врегульованими та такими, що потребують подальшого вивчення, залишається багато питань вказаного напрямку. Так, зокрема, серед представників кримінальної процесуальної науки досі існують довготривалі дискусії щодо правил розгляду міжнародних нормативно-правових документів, які закріплюють загальновищезгадані стандарти та принципи у галузі прав людини, у якості джерел кримінального процесуального права; правил застосування суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності положень міжнародно-правових актів при реалізації своїх прав та у практичній діяльності; практики вивчення рішень Європейського Суду з

прав людини та їх застосування у напрямку вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. [1,с.90].

Що ж обумовлює необхідність проведення вдосконалення національного законодавства у галузі прав людини? Це насамперед прагнення реального забезпечення прав і свобод громадян, затвердження верховенства закону, а також те, що суди країни, вся система юстиції і чинне законодавство, яке регулює діяльність правоохоронних органів, переживають глибоку кризу, викликану багатьма факторами, які негативно впливають на їх діяльність. Усім відомо, що історія розвивається за спіраллю. Ми пам'ятаємо, що суди не завжди надійно охороняли права і свободи людини, оскільки являли собою важливий інструмент командно-адміністративної системи і змушені були бути провідниками її волі: суд не мав влади, а влада безконтрольно користувалась судом.

Але сьогодні ми не маємо права допустити повторення аналогічної ситуації, а отже серед завдань представників кримінальної процесуальної науки пріоритетним залишається стояти на сторожі найвищих стандартів забезпечення прав та свобод людини.

Саме тому вдосконалення кримінального судочинства являє собою дуже складну та комплексну задачу, у контексті розв'язання якої має бути реалізована ціла програма послідовних та взаємообумовлених дій, спрямованих на:

- створення такого судочинства, яке максимально гарантувало б право на судовий захист, рівність громадян перед законом, створило б умови для дійсної змагальності і реалізації презумпції невинуватості;
- запровадження системи судоустрою і судочинства, що гарантує право громадянина на оперативний розгляд і законне вирішення справи компетентним судом;
- відповідність нормативних актів з питань діяльності судів і органів юстиції вимогам міжнародних угод, ратифікованих Україною;
- подальше реформування матеріального і процесуального законодавства, з метою наповнення його гуманістичним змістом;
- поширення практики розгляду окремих категорій судових справ суддями одноособово, а також колегіями професійних суддів та суддями з розширеною колегією судових засідателів;
- формування незалежної судової експертизи;
- посилення ролі адвокатури тощо.

Як бачимо, вдосконалення практично кожного інституту кримінального судочинства стосується програми приведення національних стандартів у галузі забезпечення прав людини у відповідність із міжнародним досвідом та практикою. [2,с.163].

Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства вимагають переосмислення низки кримінально-процесуальних інститутів, підходів до розуміння сутності та призначення кримінального судочинства.

На сучасному етапі розвитку кримінального процесуального права в Україні постає завдання створення оптимальної національної моделі ефективного розслідування та судового розгляду кримінальних справ відповідно до сучасного рівня розвитку суспільства, дієвого процесуального контролю, що дозволяло б не припуститися помилок у правозастосуванні або своєчасно їх виправити. Як приклад, Європейський Союз є унікальною міжнародною організацією, яка поєднує успішне економічне, політичне та правове співробітництво держав-членів. [3, с. 104–105].

Розвиток суспільних відносин, які підпадають під регулювання права, зумовлює появу відповідних нормативних змін у кримінальному процесуальному законодавстві України. Як вважає Подлесних С. М., ігнорування або несвоєчасне внесення змін та доповнень у чинну систему тягне за собою небажані наслідки у вигляді прогалин у праві. Це правове явище є дефектом кримінального процесуального законодавства, що потребує найшвидшого заповнення або подолання компетентними суб'єктами. [4, с. 3].

Аналіз міжнародного досвіду протидії злочинності свідчить про те, що за сучасних умов її прояви стали тими чинниками, що створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку більшості країн світу, негативно впливають на всі сторони суспільного життя. Від того, наскільки адекватно правоохоронні органи будуть протидіяти злочинності, залежить зменшення або збільшення її рівня. Тому важливим є вивчення питання ефективності їх діяльності та якості законодавства, зокрема прогалин та дефектів законодавства.

Слід наголосити на важливості захисту прав людини, який є стратегічною складовою судово-правової реформи в Україні, що спрямована на утвердження справедливого правосуддя. Непослідовність та недосконалість законодавчого регулювання судоустрою та правоохоронної діяльності в Україні є закономірним наслідком того, що не існує чітко окреслених і науково виважених методологічних засад дослідження правоохоронної та судової сфери діяльності. Порушення права громадян на належний судовий захист, непоодинокі випадки корупції в судах, занадто тривалий судовий процес, неефективність процедур судового розгляду, перегляду й виконання судових рішень – все це потребує законодавчого вдосконалення. Згідно з рекомендаціями ЄС та РЄ, суди України повинні стати більш незалежними від виконавчої влади та правоохоронних органів. Повинні бути запроваджені демократичні механізми судового нагляду за такими процесуальними діями, як прослуховування, обшук, затримання, арешт осіб, що обвинувачуються у вчиненні злочинів [5, с. 223].

Прогалини у кримінальному процесуальному законодавстві створюють умови для корупційних правопорушень та інших зловживань з боку службових осіб внаслідок невиконання або неналежного виконання службовою особою своїх службових обов'язків та є однією з передумов зміни цього законодавства.

Висновки. Отже, для вирішення нагальних кримінального права в Україні пріоритетним має бути узгодження вітчизняних підходів до оцінки якості законодавства у сфері протидії злочинності з кращою міжнародною практикою і стандартами, що формуються на рівні органів ООН, Ради Європи.

Список використаних джерел:

1. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации : [Учебник] / М. В. Баглай. – 6-е изд., изм. и доп. – М. : Норма, 2007. – С.163.
2. Омеляненко Г. М. Реалізація принципів міжнародного права у законодавстві про кримінальне судочинство України / Г. М. Омеляненко // Законодавство України та міжнародне право. Проблеми гармонізації : [збірник наукових праць]. – Випуск 4. – К., 1998. – С. 90.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.
4. Шило О. Г. Проблеми адаптації кримінального процесуального законодавства України до права Європейського Союзу. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 3 (86). С. 102–110.
5. Подлесных С. Н. Пробелы в уголовно-процессуальном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / ФГБОУ ВПО «Воронежский гос. ун-т». Воронеж, 2012. 223 с.

Іванова Світлана Богданівна

заступник завідувача відділу забезпечення діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Іваненко Григорій Віталійович

*провідний фахівець з організації наукової роботи відділу забезпечення діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України
м. Суми, Україна*

**ОСНОВНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ:
ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ**

Презумпція невинуватості визнається однією з основоположних засад кримінального провадження в правовій державі. Водночас вона є важливим елементом права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною національного законодавства в силу статті 9 Конституції України – як міжнародний договір, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України [5, с. 39].

Принцип презумпції невинуватості в кримінальному праві є гарантією забезпечення і захисту прав і свобод людини, що знаходить своє відображення у частині 2 статті 2 Кримінального кодексу України: «Особа вважається

невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [3].

Зміст принципу невинуватості закріплюється не тільки в кримінально-правових, а й в кримінально-процесуальних нормах (стаття 17 Кримінального процесуального кодексу України), що й дозволяє визначити даний принцип як міжгалузевий [4].

Формула презумпції невинуватості – це об'єктивне правове положення, констатація і вимога закону, звернена до всіх державних і громадських формувань, службових осіб, громадян, до загальної суспільної думки: підозрюваний чи обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення вважається невинуватим допоки той, хто вважає його винним на суб'єктивному рівні – слідчий, прокурор, потерпілий (у випадках, коли обвинувачення набуло приватного характеру) не доведе у встановленому Кримінальним процесуальним кодексом порядку його вину перед судом належними, допустимими і достовірними доказами. Лише якщо суд погодиться з ними і на їх основі ухвалить обвинувальний вирок щодо обвинуваченого, цей вирок набере законної сили, тільки з цього часу обвинувачений вважається винним у вчиненні кримінального правопорушення.

Визнання особи винною у вчиненні злочину це прерогатива суду, який відповідно до статті 124 Конституції України є носієм судової влади, що здійснює правосуддя в умовах законності, незалежності, гласності та змагальності [1].

Вирок суду є єдиним процесуальним документом, що встановлює винуватість обвинуваченого (підсудного). Під обвинувальним вироком суду слід розуміти вирок, що набрав законної сили. Така необхідність обумовлює наявність у чинному кримінальному процесуальному законодавстві процедур з перегляду судових рішень в апеляційному і касаційному порядку. Процесуальний порядок, що передуює набранню вироком суду законної сили, є надійною гарантією справедливості правосуддя і визнання винуватими тільки осіб, що дійсно вчинили злочин. Дані статті закріплюють правові положення, що впливають із цієї формули і є гарантіями від безпідставної та необґрунтованої підозри та обвинувачення. До них, зокрема, відносять положення, відповідно до якого ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом.

Разом з тим, звільнення обвинуваченого від обов'язку доказувати свою невинуватість не позбавляє його права брати участь у доказуванні в кримінальному провадженні. Він вправі збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази, давати показання, заявляти клопотання тощо. При цьому оскільки підозрюваний, обвинувачений зацікавлений у тому, щоб довести свою невинуватість, меншу винуватість чи взагалі уникнути покарання, закон не передбачає для нього відповідальності за дачу завідомо неправдивого по-

казання (якщо таке показання не поєднане з обвинуваченням невинуватого у вчиненні злочину) і не розцінює цей факт як обставину, що обтяжує покарання. Доводячи свою невинуватість чи меншу винуватість, підозрюваний, обвинувачений здійснює в такий спосіб своє право на захист. Тому доказування є його правом, але не є його юридичним обов'язком.

Отже, принцип презумпції невинуватості є фундаментальною гарантією кримінального процесу, яка забезпечує особу від несправедливого покарання. Він діє на всіх стадіях кримінального процесу і сприяє повному, безсторонньому, об'єктивному дослідженню всіх обставин справи, що є життєво важливим для обґрунтованого і справедливого винесення судового рішення. А порушення даного принципу, веде до порушення законності і прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення 14.05.2021).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Ратифіковано Законом України від 17.07.1997р. № 475/97-ВР. Дата оновлення 02.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 14.05.2021).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001р. № 2341-III. Дата оновлення 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 14.05.2021).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 14.05.2021).
5. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи / Т. Фулей // Слово Національної школи суддів України. - 2012. - № 1. - С. 39-53. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2012_1_7

Киричок Анастасія Сергіївна

студентка 2 курсу 025 групи

*ННІ історії, права та міжнародних відносин
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка,*

м. Суми, Україна

БУЛІНГ ЯК РІЗНОВИД КАТУВАНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Одним із головних завдань кожної демократичної держави у сфері кримінально-правової охорони прав людини є захист її життя та здоров'я. Конституція України [1] говорить життя і здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканність і безпеку як найвищу соціальну цінність (ст. 3), звертаючи увагу, що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» (ст. 28). Заборона катування людей відповідає вимогам міжнародно-правових актів, на підставі яких кожна держава, а також Україна, розглядає акти катування як злочини. Це, такі основні міжнародно-правові акти як Загальна декларація прав людини (ст. 5) Міжнародний пакт про громадянські і

політичні права (ст. 7), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 3).

Сьогодні, за даними Міжнародної Амністії, катування та жорстоке поводження зафіксовано у понад 150 державах світу, при цьому у 80 державах воно спричиняло більшість летальні випадки [2].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я Україна посідає четверту сходинку серед країн Європи за рівнем проявів агресії підлітків. На першому місці – Росія, на другому – Албанія, на третьому – Білорусь [3].

В результаті ускладнення ситуації в соціально-політичній, економічній, освітній та інших сферах суспільного життя, рівень насильства в суспільстві на сьогоднішній день збільшився в декілька разів. Підлітки є найбільш вразливою категорією суспільства. Оскільки саме в так званому перехідному віці активно формуються власна система сприйняття світу, система цінностей та пріоритетів, то діти переймають різні моделі поведінки дорослих, і, на жаль, насильство стає однією з таких моделей. Однією з найпоширеніших проблем у дитячому середовищі сьогодні є булінг, який прийнято розглядати як небажану агресивну поведінку дітей шкільного віку, що призводить до цькування дитини іншою дитиною або групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили.

Термін «булінг» походить від англійського дієслова to bully – задиратися, знущатися, змушувати погрозами, а також англійського іменника a bully хуліган, забіяка.

Л. Кішлі вважає, що основною характеристикою булінгу є емоційне приниження, образа почуттів людини, висловлювання принизливих оцінок щодо іншої людини, що призводить до виключення її з групи. Дослідниця виділяє сім ознак булінгу:

- 1) емоційне приниження, що включає вербальні і невербальні способи вираження;
- 2) продовження емоційно образливої і принизливої поведінки впродовж тривалого періоду;
- 3) непривітна і недовірлива поведінка;
- 4) втручання у приватне життя людини;
- 5) погіршення психологічного і фізичного стану людини, на яку спрямована агресія;
- 6) намір завдати шкоду іншій людині, що дозволяє чи сприяє, щоб ця людина пережила травмуючі події;
- 7) агресор займає вище становище, ніж його жертва, і відповідно дозволяє собі дії, що принижують гідність і завдають моральної або фізичної шкоди іншій людині [4].

Булінг у середовищі неповнолітніх виявляється через різні акти фізичного або психологічного насильства та утисків, пережитих дітьми, з боку інших дітей. Це можуть бути: систематичні глузування, що відображають якісь особливості зовнішнього вигляду або особистості потерпілих; псування їх

особистих речей, заштовхування під парту, вимагання грошей; відверті знущання, що принижують почуття людської гідності.

Соціальну природу булінгу можна розглядати крізь призму причин цього явища, переважна більшість яких має соціальний характер: наявність в суспільстві фактично неконтрольованої пропаганди насильства та жорстокості; відсутність реальних дій, спрямованих на підвищення матеріального добробуту сімей; незадовільний стан роботи по підвищенню рівня правової культури громадян; відсутність всебічної пропаганди ідей ненасильницького співіснування.

Булінг – це, безумовно, насильство, що має умисний характер і проявляється, як правило, у тривалих, неодноразово повторюваних діях фізичного або психічного характеру з боку особи або групи осіб, які володіють певними перевагами, вчинюваних з певною, визначеною метою. З огляду на спільність ознак таких діянь та особливу загрозу для життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи як благ, які перебувають в Україні під кримінально-правовою охороною, окремі прояви булінгу можуть підпадати під ст. 127 КК України і кваліфікуватись як катування [5].

Виділяють кілька різновидів булінгу: фізичний, психологічний, економічний булінг [2].

Кожен повинен розуміти, що за власні дії буде нести відповідальність, але вона може бути різною в залежності від шкоди, яку він завдав.

Так, вчинення булінгу тягне за собою накладення штрафу від 850 до 1700 грн або громадські роботи на строк від 20-ти до 40-ка годин.

Водночас за булінг, вчинений групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, законом встановлено штраф від 1700 до 3400 грн або громадські роботи на строк від 40 до 60 годин.

Булінг, вчинений дітьми від 14-ти до 16-ти років, тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють. Його розмір, відповідно до ухваленого закону, становить від 850 до 1700 грн або громадські роботи на строк від 20 до 40 годин.

Проблема насильства у підлітковому віці свідчить про необхідність ретельного вивчення й розробки профілактичних заходів, спрямованих на її вирішення, оскільки діти, з одного боку, є найуразливішою й майже повністю залежною частиною суспільства, а з іншого, можуть самі ставати джерелом настання суспільно небезпечних наслідків. Так, неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів поліції про випадки булінгу тягне за собою накладення штрафу від 850 до 1700 грн або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до 20% заробітної плати [2].

Отже, в Україні відбувається зростання агресивної поведінки дітей, а також вчинення ними суспільно небезпечних діянь проти життя та здоров'я. Більшість дорослих не звертають уваги, як думають це дитячі жарти, але вони з часом можуть призвести до трагічних наслідків тому потрібно вчасно завернути увагу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення [Електронний ресурс]: <http://kipt.sumdu.edu.ua/en/k2-listing/item/188-булінг-як-соціально-педагогічна-проблема-та-шляхи-їївирішення.html>
3. Український інститут дослідження екстремізму. Дослідження «Стоп шкільний терор. Профілактика та протидія булінгу». [Електронний ресурс]: <http://uire.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf>
4. Закон про булінг: відповідальність за цькування у школі. [Електронний ресурс]: <https://ldn.org.ua/consultations/zakon-pro-bulinh-vidpovidalnist-za-tskuvannya-u-shkoli/>
5. Кримінальний кодекс України. Поточна редакція від 20.03.2020. № 524-IX. {Стаття 127 в редакції Законів № 2322-IV від 12.01.2005, № 270-VI від 15.04.2008; із змінами, внесеними згідно із Законом № 1707-VI від 05.11.2009}[Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14,%202020>

Литвин О.О.

*курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Мельниченко Б.К.

*курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Діщенко Д.В.

*старший викладач кафедри СФП
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

**СПЕЦІАЛЬНІ ПРИЙОМИ БОРОТЬБИ: ПРИЙОМ ЗАДУШЕННЯ
В СТІЙЦІ ТА ЗАДУШЕННЯ ЗВЕРХУ**

В умовах побудови правової держави набуває особливої актуальності підвищення ефективності правового регулювання різноманітних соціальних зв'язків. Зростає необхідність удосконалення правового впливу на поведінку людей, підвищення їх правосвідомості. У демократичному суспільстві головне завдання державної влади, зокрема виконавчої, – забезпечення прав і свобод громадян. Так Конституція України проголошує: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає за свою діяльність. Утвердження і безпека прав і свобод людини є головним обов'язком

держави». Водночас досягнення високого рівня дисципліни і законності неможливе без законослухняної поведінки громадян, покращення якості та ефективності роботи правоохоронних органів. Ухилення від виконання обов'язків, закріплених у законі, передбачає адекватне реагування держави, зокрема застосування заходів поліцейського примусу. Застосування заходів поліцейського примусу за будь-які протиправні діяння завжди привертало увагу суспільства, соціальних груп, так як воно більше за все стосується інтересів людей, їх об'єднань. Одним з найбільш серйозних втручань з боку правоохоронних органів у життєдіяльність громадян є застосування до них заходів поліцейського примусу [1, с. 63].

Відповідно до ч. 1 ст. 43 Закону України «Про Національну поліцію» працівники поліції зобов'язані «... заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є невиправданим або неможливим» [2, с. 1] та ч. 2 цієї ж статті «Попередження може бути зроблено голосом, а за значної відстані або звернення до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі звуку» [3, с. 149]. Розглянемо детальніше деякі спеціальні прийоми.

Прийом здушення в стійці.

Ваше положення- стоячи обличчям один до другого, противник захопив на грудях або на рукавах:

- 1) Захопити двома руками за відвороти куртки;
- 2) З кроком правою ногою до носка правої ноги противника виконати тягу руками на себе ліворуч;
- 3) Поставити праву ногу проміж ніг противника так, щоб підколінний згин правої торкався з коліном лівої ноги противника;
- 4) Виправляючи праву ногу, підбити ліву ногу противника назад так, щоб вага його тіла залишалась на лівій нозі;
- 5) Повертаючись на лівій нозі, виконати руками ривок на себе вправо так, щоб права рука знаходилась нахрест над лівою, голову противника притиснути до внутрішньої частини стегна лівої ноги;
- 6) Виконуючи тягу правою рукою вгору, а лівою – вниз, виконати задушення (до припинення опору)

Найчастіші помилки: відсутнє виведення із рівноваги.

Спосіб усунення: підбив виконувати швидко і так, щоб противник для збереження рівноваги, змушений був відставити праву ногу назад на носок. [5, с. 18]

Задушення зверху

Ваше положення – лежачі на спині, противник знаходиться зверху і

стоячи на колінах намагається провести задушення або наносить удари по голові;

а) захопити праву руку противника за кисть;

б) одночасно виконати прийом «важіль руки всередину» і різкий рух тазом зліва-на право-вверх або справа-ліворуч – вверх скинути противника в сторону;

в) провести загин руки за спину, підняти в стійку, перейти до конвоювання.

Найчастіші помилки: нездатність перевернути супротивника.

Спосіб усунення: зігнути ноги у колінах, стопами опираючись на килим, й різким рухом тазу піднятися на «борцовський міст» та скинути супротивника. [5, с. 17]

Застосування фізичної сили застосовується для:

- забезпечення особистої безпеки;
- забезпечення безпеки інших осіб;
- припинення правопорушення;
- затримання особи, яка вчинила правопорушення.

Якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом [3, с. 150].

Отже, дії поліцейських, навіть за найбільш екстремальних умов, повинні бути впевненими, адекватними ситуації, відповідними наявній загрозі та гарантувати безпеку громадянам. Застосування сили поліцейськими для припинення агресивних дій правопорушників має здійснюватися суворо в рамках закону та не перевищувати меж необхідної оборони [1, с. 64]. Жодні виняткові обставини або вказівки посадових осіб не можуть бути основою для будь-яких незаконних дій або бездіяльності поліції. Для вирішення покладених на поліцію завдань поліцейські мають право застосовувати фізичну силу, зокрема спеціальні прийоми боротьби або рукопашного бою.

Список використаних джерел:

1. Комісаров О.Г., Собакарь А.О., Соболев Е.Ю., Юнін О.С. та ін. Тактико-спеціальна підготовка: навч. посіб. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпро: ДДУВС, 2017. – 277 с.

2. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 20.12.2020).

3. Тьорло О.І., Йосипів Ю.Р., Синенький В.М. та ін. Тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції: навч. Посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 480 с.

4. Білик В.В. Бойові та задушливі прийоми. 2019. URL: https://www.nai.au.kiev.ua/files/kafedru/sfp/2020/spf_tema_5.pdf. (дата звернення: 21.12.2020).

5. Боровинський С.Б., Булах С.М., Балабан С.М., Герасимчук Ю.В., Токар І.Ю.. Спеціальна фізична підготовка: методичні розробки до вивчення навчальної теми «Кидки, прийоми боротьби лежачи». – Дніпро: ДДУВС, 2015. – 20 с.

Мирославський Сергій Володимирович,
доцент кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державно-педагогічного університету імені А.С.Макаренка, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат
м. Суми, Україна

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Криміналізація домашнього насильства не лише привернула увагу суспільства, але й поставила цілий ряд питань, що виникають при практичному застосуванні кримінально-правових норм та потребують вирішення з метою формування єдності судової практики.

До них слід віднести не відповідність диспозиції статті 126-1 КК України положенням Стамбульської конвенції, фактичне дублювання з іншими статтями КК України, що вже встановлюють подібну кримінально-правову заборону, відсутність чіткого розуміння терміну “психологічне насильство”, недосконале формулювання ознаки систематичності як обов’язкової ознаки даного складу кримінального правопорушення, недостатність впроваджених засобів для забезпечення належного захисту прав постраждалої особи від дій кривдника тощо.

Відповідно до п. б ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), домашнє насильство означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім’ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні. [1] Тобто за Стамбульською конвенцією поняттям домашнього насильства охоплюється доволі широкий спектр дій, що явно не підпадають під формулювання ст.126-1 КК України.

В даному контексті слід згадати й про конкуренцію кримінально-правових норм, тобто про те, що у КК України на час його доповнення статтею 126-1 “Домашнє насильство” вже існував цілий ряд статей, які встановлювали кримінальну відповідальність за різні насильницькі дії. При цьому поняття насильства у кодексі не розкривається та існує лише на доктринальному рівні, а впроваджений разом із домашнім насильством термін “психологічне насильство” викликає необхідність його узгодження із сталою кримінально-правовою термінологією.

Для кваліфікації дій за ст.126-1 КК України до визначення домашнього насильства законодавцем було додано ще одну обов’язкову ознаку - система-

тичність. З цього приводу як у доктрині, так і у практиці з'явилися доволі протилежні уявлення.

Систематичність означає постійну повторюваність тотожних чи схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу надзвичайно негативно, і інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеню агресивності кожного окремого діяння, так і від їхньої кількості [2, с.78].

Проте у судовій практиці відсутність визначення систематичності внесло плутанину: одні суди стали пов'язувати її з необхідністю притягнення особи кривдника до адміністративної відповідальності за ст.173-2 КУпАП у кількості не менше 3 разів, а інші не згадували про неї у вироках взагалі. При цьому конструкція обох згаданих норм відрізняється саме ознакою систематичності, фактично передбачаючи вчинення тих самих дій. Врахуванню підлягає й становище, у якому опиняється постраждала особа (потерпілий), що не може отримати ефективного захисту від дій кривдника з боку держави за умови невдалого формулювання домашнього насильства у чинному законодавстві.

У даному аспекті слід звернути увагу на те, що про систематичність не згадується у жодному міжнародному документі, що регламентує домашнє насильство.

Ще одним проблемним питанням є впровадження до кримінального законодавства поняття “обмежувальних заходів”, які наприклад, для групи кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, можуть визначатися судом лише у вироку, тобто тоді, коли їх актуальність для потерпілого давно відпала. Доволі сумнівним на практиці можна уявити застосування судом заборони перебувати у місці спільного проживання з постраждалою особою за умови, коли місце спільного проживання (квартира подружжя) є його спільним майном, набутим в період шлюбу та відсутності у кривдника іншого місця проживання тощо.

Отже, кримінальне законодавство щодо домашнього насильства потребує як удосконалення, так і узгодження його з нормами інших нормативно-правових актів, що регулюють домашнє насильство з метою досягнення європейських стандартів забезпечення захисту прав потерпілих осіб.

Список використаних джерел.

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту (переклад на українську мову). 2014. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45>
2. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І.Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.

Митрофанов Ігор Іванович,
*професор кафедри галузевих наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського,
доктор юридичних наук, професор
м. Кременчук, Україна*

ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Я вже наголошував на тому, що дієвість механізму реалізації кримінальної відповідальності (далі – МРКВ) повністю залежна від науково обґрунтованого вибору законотворцем юридичних фактів, що є його фундаментом [1, с. 183–190]. Разом з тим визнання юридичного значення за дефектними життєвими обставинами знижує загальну ефективність кола юридичних фактів і кримінально-правового регулювання в цілому. Тому завданням законодавця при розробленні й ухваленні норм кримінального права є максимально повне та точне відображення в законі України про кримінальну відповідальність (далі – ЗУпКВ) різнобарвності суспільного життя, в т. ч. і через чітку фіксацію юридичних фактів. У зв'язку з цим актуалізуються питання щодо необхідності визначення юридичних фактів у Кримінальному кодексу (далі – КК) України.

Робоча група з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України (далі – робоча група) завершила обговорення Загальної частини та декількох розділів Особливої частини нового Кодексу та представила текст проєкту нового Кримінального кодексу України станом на 29 березня 2021 року для обговорення [2]. В ньому відсутня підстава (юридичний факт) кримінальної відповідальності. Разом із тим, в п. «в» ч. 1. ст. 1.1.1 проєкту КК зазначено, що Кримінальний кодекс України є єдиним законом України, який на засадах верховенства права регулює суспільні відносини між державою, потерпілими особами й особами, які вчиняють передбачені цим Кодексом діяння, шляхом встановлення, в т. ч. *підстав* і порядку, за яких ці засоби застосовуються або не застосовуються (курсив мій – І. М.). Інакше кажучи, проєкт КК визначає підстави та порядок, за яких застосовуються засоби кримінально-правового впливу на правопорушників, а чітко сформований юридичний факт (підстава) для початку «запуску» механізму реалізації кримінальної відповідальності відсутній в цьому проєкті (відсутня гіпотеза, сформульована на кшталт ч. 1 ст. 2 чинного КК України).

Не фіксується в проєкті КК і юридичних фактів для застосування покарання, а ч. 1 ст. 3.1.1 цього проєкту визначає покарання як примусове обмеження в реалізації прав або свобод людини, що застосовується на підставі цього Кодексу до особи, засудженої обвинувальним вироком суду за вчинення кримінального правопорушення [2]. При цьому необхідно виходити з того, що кримінально-правові нормативи Особливої частини КК

України реалізуються у формі правозастосування, яке здійснюється винятково судами шляхом застосування положень КК до реальних випадків вчинення передбачених ним суспільно небезпечних діянь в суворо визначеному процесуальним кримінальним законом порядку з прийняттям відповідного індивідуально-правового розпорядження [3, с. 64–72]. Тому суду необхідні ґрунтовні знання про юридичні факти, що складають фактичну основу його кримінально-процесуальної діяльності. Разом з тим, аналіз судової практики свідчить про наявність помилок при розглядах окремих кримінальних проваджень, пов'язаних із тлумаченням і оцінюванням юридичних фактів кримінального права (на підставі яких виникають конкретні кримінально-правові відносини).

У цьому контексті мною порушується питання щодо відмови Робочої групи від фіксації в проєкті КК підстави кримінальної відповідальності. Я виходжу винятково з того, що юридичні факти в механізмі реалізації кримінальної відповідальності: 1) забезпечують виникнення, динаміку та припинення кримінально-правових відносин (початковий і необхідний рівень вивчення їхнього змістовного навантаження); 2) визначають специфіку кримінально-правових відносин, нерідко визначають їхній зміст, можуть безпосередньо впливати на предмет регулювання кримінального права; 3) відображають фактичну обґрунтованість завдань ЗУпКВ (кримінальне право забезпечує охорону прав і свобод людини та громадянина, інтересів соціуму, держави і міжнародного співтовариства від кримінальних правопорушень, тому обґрунтованість фактами будь-якої дії чи рішення є запорукою законності і дотримання загальноновизнаних норм міжнародного права); 4) є одним з елементів предмета доказування при розгляді кримінальних проваджень. Від чіткого визначення юридичних фактів, їхнього правничого оцінювання залежить вірність, вмотивованість та законність прийнятого судом рішення [1, с. 189].

Логіка доволі проста. Кримінально-правові засоби впливу на осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, можуть реалізовуватися лише в кримінально-правових відносинах (саме в межах правових відносин виникають кореспондуючі права й обов'язки у держави, потерпілих осіб і осіб, які вчиняють передбачені КК України діяння), а останні без юридичних фактів не виникають. Тобто, МРКВ не «запуститься» без відповідного юридичного факту, яким може бути лише обставини вчиненого діяння, яке містить ознаки складу певного кримінального правопорушення, обов'язок не вчиняти яке зафіксований відповідним кримінально-правовим нормативом Особливої частини КК України та пов'язаними з ним веліннями (гіпотезними, диспозиційними, санкційними) Загальної частини КК України.

Цікавим є те, що проєктом КК України в ч. 1 ст. 2.1.1 кримінальне правопорушення визначається як діяння, яке: а) є протиправним, тобто порушує норму приватного або публічного права, та б) відповідає складу кримінального правопорушення, передбаченому КК України. Склад кримінального

правопорушення Робочою групою в ч. 1 ст. 2.1.2 проекту КК України розуміється як сукупність обов'язкових ознак, що визначають об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону кримінального правопорушення та передбачені у: а) статті Особливої частини КК України, яка визначає спеціальні ознаки складу; та б) статтях Загальної частини КК України, які визначають загальні ознаки складу кримінального правопорушення [2]. Іншими словами, кримінальне правопорушення, як діяння, має відповідати складу кримінального правопорушення. Чи діяння, щоб визнаватися кримінальним правопорушенням, має відповідати або ж містити ознаки складу кримінального правопорушення?

Виникнення відновлювальних кримінально-правових відносин пов'язується винятково з юридичним фактом вчинення діяння, що містить склад кримінального правопорушення, а його встановлення, початок реалізації кримінальної відповідальності перебувають в залежності від юридичних фактів, що передбачаються в процесуальному та виконавчому кримінальному законах, які впливають не на появу відновлювальних кримінально-правових відносин, а на їх рух від одного до іншого етапу реалізації (впровадження в поведінку (динамічна зміна прав і обов'язків) суб'єктів цих відносин).

У правничій літературі презентована наявна точка зору щодо відновлювальних кримінально-правових відносин, відповідно до якої підставою відповідальності є не саме кримінальне правопорушення, а його склад [4, с. 4]. Однак склад кримінального правопорушення є законодавчо визначеними ознаками, що описують певне діяння в конкретній нормі кримінального права (із урахуванням гіпотезних, диспозиційних і санкційних велінь), а кримінальне правопорушення – факт реальної дійсності. Тому склад кримінального караного діяння (юридично оформлений норматив Особливої частини КК України та пов'язані з ним веління Загальної частини КК України) не може слугувати підставою кримінальної відповідальності. Ознаки складу кримінального протиправного делікту конкретизують ознаки вчиненого конкретного кримінального правопорушення, але не субституціонують їх. Отож, кримінальне правопорушення, як суспільно небезпечне діяння, яке містить його склад, і є вихідним юридичним фактом для виникнення відновлювальних кримінально-правових відносин. Таке діяння, спричиняючи як наслідок реалізацію кримінальної відповідальності, створює передумови для виникнення другорядних (додаткових) юридичних фактів, від яких залежить кваліфікація діяння як кримінального правопорушення, призначення покарання й інших засобів кримінально-правового впливу, а так само застосування та реалізацію інших кримінально-правових інститутів. Для цього в законі про кримінальну відповідальність встановлюється коло учасників відновлювальних кримінально-правових відносин, у тому числі характеристики загального та спеціальних суб'єктів кримінального правопорушення, обтяжуючі, пом'якшуючі й інші обставини, що носять суб'єктивний характер [5, с. 97].

Виходячи з цього, слід вказати, що поняття «склад кримінального правопорушення» не заміняє поняття «кримінальне правопорушення». При цьому Робочою групою обстоюється компромісна точка зору, виходячи з якої підставою виникнення відновлювальних кримінально-правових відносин є діяння, передбачене КК України (ч. 1 ст. 2.1.1 проекту КК України). Як мені уявляється, поняття «діяння, що містить всі ознаки складу кримінального протиправного делікту» за своєю сутністю ідентично поняттю «кримінально караний делікт». «Діяння» – це факт соціального буття, а юридичним визнається остільки, оскільки передбачений (зафіксований) в ЗУпКВ. Вирішення питання про те, чи містить конкретне діяння відповідні ознаки, пов'язане з його оцінюванням компетентним органом державної влади й управління або уповноваженою на те посадовою (службовою) особою, тобто діяльністю слідчого, прокурора та суду, чітко регламентованою процесуальним кримінальним правом, зі встановлення юридичного факту.

Список використаних джерел:

1. Митрофанов І. І. Види юридичних фактів у механізмі реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник КрНУ*. 2014. Вип. 6 (89). Ч. 1. С. 183–190.
2. Проект нового Кримінального кодексу України станом на 29 березня 2021 року. URL : <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 15.04.2021).
3. Митрофанов І. І. Поняття застосування в кримінальному праві. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. № 24. С. 64–72.
4. Трайнин А. Н. *Общее учение о составе преступления*. Москва : Госюриздат, 1957. 363 с.
5. Митрофанов І. І. *Механізм кримінально-правового регулювання: монографія*. Кременчук: Видавець ПП Щербатих О. В., 2019. 480 с.

Нінічук Валерія Русланівна

студентка групи ПБК-18-6

ННІ права Університету ДФС України

Науковий керівник:

Бодунова Олеся Миколаївна

доцент кафедри кримінального права та

кримінології ННІ права Університету ДФС

України, кандидат юридичних наук,

м. Ірпінь, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Актуальність даної проблеми щодо запобігання вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми є досить серйозною проблемою в теперішньому світі. Злочинність неповнолітніх є своєрідним показником загальної злочинності та рівня моральної культури суспільства. В силу різних обставин значна кількість молоді стають на шлях злочинності, що є вкрай тривожним сигналом для суспільства та влади.

Зважаючи на соціальну злочину небезпеку законодавець встановив, що вік неповнолітніх злочинців зумовлений правовими чинниками – від 14 років (вік, з якого починається кримінальна відповідальність) до 18 років (вік юридичного повноліття) [1].

Питанням захисту неповнолітніх від кримінальних правопорушень та попередженням кримінально караних діянь, вчинених серед неповнолітніх займалися такі вчені, як В.М. Куц, А.М. Толочко, В.В. Корольчук, О.М Бандурка, Т. С. Барило, М. І. Ветров, О. М. Джужа, А. І. Долгова, В. П. Ємельянов, Т.Л. Кальченко.

На сьогодні суб'єктами запровадження заходів кримінологічної профілактики є: органи і служби у справах дітей, Департамент кіберполіції Національної поліції, дільничі офіцери поліції, органи і установи виконання покарання, органи пробації. Вони проводять відповідні заходи щодо конкретних осіб, а саме:

- оздоровити середовище і надати допомогу неповнолітнім, які опинились у несприятливих умовах життя і виховання;
- не допустити переходу на злочинний шлях і забезпечити виправлення осіб із уже значним ступенем дезадаптації, які вчиняють правопорушення незлочинного характеру;
- перешкодити переходу на злочинний шлях і створивши умови для виправлення осіб;
- запобігти рецидивам кримінальних правопорушень неповнолітніх, які вже вчинили умисний кримінально каране діяння;
- підвищення ефективності діяльності всіх суб'єктів державної системи соціального та правового захисту щодо розв'язання проблем профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, спеціальної реабілітації в суспільстві [2, с. 192]

За дослідженням А. Ю. Дроздова та І. В. Коваленко найхарактернішими особливостями групової злочинності серед неповнолітніх є:

- групові злочини в своїй більшості мають корисливі мотивації;
- злочинність неповнолітніх має тенденцію до «омолодження». За даними спостережень, одну п'яту суспільно небезпечних діянь неповнолітніх вчиняють малолітні, тобто особи, яким не виповнилось 14 років і які не є суб'єктами кримінального правопорушення;
- за два останні десятиріччя набули поширення групові «нетрадиційні» злочини, такі як ритуальні вбивства, акти вандалізму тощо;
- злочинність неповнолітніх в більшості супроводжується немедичним вживання наркотиків, пияцтвом, проституцією, поширення венеричних хвороб, СНІДу; [3, с. 58];

Можна виділити певні причини, які впливають на вчинення кримінальних правопорушень :

- неорганізованість сфери дозвілля у життєдіяльності підлітків;

- слабка реакція на факти передзлочинної та злочинної поведінки неповнолітніх;
- безпритульність неповнолітніх потерпілих, яка сприяє створенню ситуації та приводів для злочинів;
- розпад системи працевлаштування підлітків;

Отже, звертаючись до проблеми злочинності неповнолітніх в Україні, слід виходити з того, що вона є частиною загальної злочинності у суспільстві.

Проаналізувавши все вище зазначене пропонуємо такі профілактичні заходи щодо попередження та усунення правопорушень та злочинності серед неповнолітніх:

- 1) закріплення соціальних позицій сім'ї, якісна зміна її ролі в суспільстві, підтримка, в тому числі матеріальна, сімей, які мають неповнолітніх дітей;
- 2) організація позитивно спрямованого дозвілля неповнолітніх, активне залучення їх до занять спортом, мистецтвом, пропаганда здорового способу життя;
- 3) збільшення частки зайнятості підлітків у суспільно корисних справах;
- 4) правова освіта неповнолітніх щодо наслідків вчинення кримінальних правопорушень.

Таким чином, ефективно запобігання такої категорії кримінальних правопорушень можливе лише за умови, якщо особи, які реалізують такі профілактичні заходи, мають належні професійні якості, професійні навички та спеціальні знання під час спілкування з підлітками, схильними до вчинення кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 15 лютого 1993 р. у редакції від 23 березня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text>.
2. Пісоцька Н. Рецидивна злочинність молоді та її попередження: дис.. .. канд. юрид. наук. К., 2016. С.192.
3. Коваленко І. В. Актуальні кримінологічні аспекти деліктної поведінки неповнолітніх. *Юридична Україна*. 2004. № 6. С. 57–59.

Придибайло Ольга Михайлівна
студентка 2 курсу магістратури
Академія адвокатури України,
м. Київ, Україна

ВІДОБРАЖЕННЯ ЗАСАДИ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ В РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ УКРАЇНИ

Важливою умовою побудови держави з європейськими цінностями є реформування кримінального законодавства з урахуванням положень презумпції невинуватості, враховуючи захист основоположних прав та свобод учасників та сторін кримінального провадження. Одним з основоположних принципів для гарантії права і свободи є презумпція невинуватості, яка має

забезпечити справедливе судочинство та уникнути необґрунтованого обвинувачення. Принцип презумпції невинуватості полягає в тому, що особа може бути визнана винною (названа злочинцем) лише на підставі обвинувального вироку суду, який набрав законної сили.

Закріпленню презумпції невинуватості у нормах національного права (Конституції України (ст. 62), Кримінальному процесуальному кодексі України (ст. 17) та ін.) передують їх декларування в нормах міжнародного права, таких як Загальна декларація прав людини і громадянина (п. 1 ст. 11), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (п. 2 ст. 14), Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод (п. 2 ст. 6). Саме цими нормативними документами керується Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) при прийнятті своїх рішень, які є прецедентними для європейських країн, в тому числі і для України. Тривалий час серед правознавців-теоретиків та практикуючих юристів тривав спір щодо обов'язку застосовувати рішення ЄСПЛ як прецедентні, оскільки джерелом права в Україні є закон, а не судові рішення. На думку В. П. Кононенка, який намагався розв'язати цей спір, ЄСПЛ не створює нові нормативні акти, а тлумачить положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікованої Україною. Саме з огляду на це суди України повинні застосовувати практику ЄСПЛ [1, с. 14]. Таким чином рішення ЄСПЛ в нашій країні є джерелом права, мають вищу юридичну силу. На думку ряду вчених-правознавців в рішеннях ЄСПЛ, що стосуються України, презумпція невинуватості найчастіше порушується в таких випадках:

- під час виголошення публічних заяв політиками, прокурорами до того, як винуватість особи буде доведено в законному порядку;
- у випадку, якщо судові рішення, що не є вирок, відображає думку про винуватість;
- під час затримання підозрюваного та / або обвинуваченого та обрання запобіжного заходу [3, с. 133-134; 5, с. 47].

Уже звичним явищем для українського інформаційного простору стали публічні заяви та висловлювання про винуватість особи до завершення судового розгляду. Безперечно, слідчий, прокурор та інші посадові особи мають право на власну суб'єктивну думку щодо вини підозрюваного та / або обвинуваченого, проте висловлювати таку позицію для широкого загалу, у засобах масової інформації є порушенням презумпції невинуватості. Прецедентною є справа Криволапов проти України, в якій ЄСПЛ констатував, що публічні заяви слідчих та посадових осіб щодо вини особи на етапі розслідування справи порушують принцип презумпції невинуватості, впливають на неупереджений підхід судових органів та на громадську думку [2, пп. 127-132].

Аналогічне порушення презумпції невинуватості з боку державних органів ЄСПЛ констатував у справі Шагін проти України. ЄСПЛ висловив

думку, що принцип презумпції невинуватості повинен поширюватися на заяви посадових осіб держави щодо триваючих кримінальних проваджень, особливо якщо такі заяви спонукають громадськість до думки про вину підозрюваного [5, с. 49]. У справі Довженко проти України ЄСПЛ заявив про порушення презумпції невинуватості посадовими особами правоохоронних органів, які назвали заявника «злочинцем» до винесення обвинувального вироку суду [5, с. 49].

Значна кількість випадків порушення презумпції невинуватості пов'язана саме з порушенням з боку судових органів, які допускають в своїх рішеннях висловлювання, що свідчать про вину особи, навіть якщо така вина ще не доведена, або ж кримінальне провадження було закрито без винесення обвинувального вироку. Для прикладу, в справі Грабчук проти України кримінальне провадження проти заявниці було закрито на досудовій стадії розслідування через відсутність доказів та частково з підстав закінчення строків притягнення до кримінальної відповідальності. Однак рішення місцевого суду було сформульовано таким чином, що заявниця була названа винною у вчиненні злочину. Таким чином ЄСПЛ визнав факт поширення презумпції невинуватості не лише безпосередньо на кримінальне провадження, а й на час, після його завершення [3, с. 134]. Схожим за своєю суттю є рішення Пантелеєнко проти України, в якому розглянуто питання щодо закриття провадження у справі, проте це сформульовано таким чином, що в рішенні суду було порушено презумпцію невинуватості [3, с. 134].

Ще одним важливим проявом порушення презумпції невинуватості є неправомірні дії під час затримання осіб, підозрюваних та / або обвинувачуваних у вчиненні злочину, і обранні для них запобіжного заходу. Звичайно, кримінальне судочинство в праві накладати на підозрюваного / обвинуваченого певні обмеження його прав і свобод. Проте зворотнім боком таких обмежень є зловживання правоохоронних органів, що можуть «авансом» покарати особу, що підозрюється у вчиненні злочину [3, с. 134]. Практика ЄСПЛ свідчить, що затримання або ж взяття особи під варту має відбуватися в рамках дотримання презумпції невинуватості, такі дії не є побіжним доказом вини особи, хоча така суспільна думка і може скластися. На судову гілку влади покладається важливе завдання із дотримання балансу між правом особи на свободу та особисту недоторканність та правом держави застосовувати запобіжні заходи для забезпечення ефективного розслідування кримінальної справи. Суд повинен зважити всі докази, вислухати позицію обох сторін та прийняти законне та обґрунтоване рішення, керуючись презумпцією невинуватості.

Зразком справи, в якій ЄСПЛ висловив думку про те, що тримання особи під вартою понад розумний строк є порушенням презумпції невинуватості, є справа Ткачов проти України. У вказаній справі обвинуваченого три-

мали під вартою, не наводячи будь-яких обґрунтованих мотивів для цього. ЄСПЛ з цього приводу зазначив, що «національні суди повинні в першу чергу забезпечувати, щоб у конкретній справі запобіжне ув'язнення обвинуваченого не перевищувало розумний строк [3, с. 135]. Як бачимо, ЄСПЛ дотримується позиції, що доки вину не доведено, обмеження свободи особи не може набувати форми покарання. Окрім того КПК України передбачає ряд альтернативних запобіжних заходів, окрім тримання під вартою.

На основі викладеного вище матеріалу, можемо зробити висновок, що презумпція невинуватості є однією з основних засад кримінального провадження не лише у вітчизняному, а й у європейському законодавстві. Рішення ЄСПЛ є прецедентними для української системи судочинства, а їх застосування українськими судами сприяє дотриманню принципу презумпції невинуватості та основних прав та свобод людини. Серед рішень ЄСПЛ, які стосувалися безпосередньо України, та в яких було порушено питання дотримання презумпції невинуватості, можемо виокремити такі найпоширеніші випадки порушення: презумпція невинуватості порушується під час виголошення публічних заяв політиками, прокурорами до того, як винуватість особи буде доведено в законному порядку; у судових рішеннях (які не є обвинувальними вироками, проте відображають думку про винуватість особи); під час затримання підозрюваного та / або обвинуваченого та обрання запобіжного заходу. Таким чином практика ЄСПЛ є важливим джерелом прецедентного права, яка використовується національними судами та гарантує дотримання однієї з основоположних засад кримінального процесу, а саме презумпції невинуватості.

Список використаних джерел:

1. Кононенко В. П. Звичаєва природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.1 / В. П. Кононенко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – 20 с. – URL : http://lawdiss.org.ua/index.php?page=shop.product_details&flypage=flypage.tpl&product_id=1092455&category_id=9120011&option=com_virtuemart&Itemid=39(дата звернення: 05.05.2021)
2. Криволапов проти України: рішення ЄСПЛ від 02.01.2019 р. Заява №5406/07. – URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d94#Text(дата звернення: 05.05.2021)
3. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». – К.: ВАІТЕ, 2017. – 192 с. – URL : <https://www.osce.org/files/f/documents/1/8/357581.pdf> (дата звернення: 04.05.2021)
4. Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Право на справедливий суд (кримінальний процесуальний аспект). – I частина (пункти 1-299). Оновлене видання станом на 31 квітня 2019 р. – URL : https://unba.org.ua/assets/uploads/96a0f2399c11b6f75587_file.pdf_____ (дата звернення: 05.05.2021)
5. Фулей Т. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. – Слово національної школи суддів України. – №1(1). – 2012. – С. 39-53. – URL : http://www.nsj.gov.ua/files/1445846390cln_2012_1_7.pdf(дата звернення: 05.05.2021)

Свиридов Андрій Дмитрович,
студент 2 курсу ННІ історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Науковий керівник:
доцент, к.ю.н. Щербак С.В.
м. Суми, Україна

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Вперше юридична відповідальність за вчинення насильства в сім'ї була встановлена Законом України 2001 р. «Про попередження насильства в сім'ї», хоча він і не містив ефективних заходів припинення такого насильства, впливу на кривдника та допомоги постраждалим особам.

Натомість кримінальне законодавство України довгий час не містило певних спеціальних норм, що передбачали б кримінальну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, встановлювали рішучі міри покарання або визначали б вчинення такого насильства між особами, які перебувають у сімейних чи близьких стосунках, як кваліфікуючу обставину або обставину, що обтяжує покарання. Це укріпило у свідомості правоохоронців та суспільства в цілому хибне переконання, що домашнє насильство начебто не є злочином.

Після прийняття та відкриття до підписання Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) 11 травня 2011 року[1], Україна підписала її, та на виконання міжнародних зобов'язань у 2016-2017 роках розробила комплексне законодавство про домашнє насильство, спрямоване на криміналізацію домашнього насильства та насильства щодо жінок. Як зазначено у ст.1 Стамбульської конвенції, до її основних цілей належить захист жінок від усіх форм насильства: запобігання, переслідування і усунення такого явища, як насильство щодо жінок, а також сприяння ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок і досягнення рівності між жінками і чоловіками, в тому числі шляхом розширення прав і можливостей жінок.

Україна намагалась ратифікувати дану конвенцію, але питання досі стоїть відкритим.

У ст. 1 Закону України від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству», під домашнім насильством розуміється діяння фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання, або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими

особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Психологічне насильство в сім'ї за характером негативних наслідків залежно від способів та особливо тривалості впливу може тягнути за собою тяжкі наслідки, це можуть бути самогубство, психічна хвороба, тяжкі форми розладів психічної діяльності. Відповідальність за такі діяння чинним кримінальним законодавством передбачена лише частково.

Питання криміналізації домашнього насильства знайшло втілення у доповненні КК України окремою статтею (ст.126-1 КК України), що встановлює кримінальну відповідальність за вчинення домашнього насильства, яка розміщена у розділі II його Особливої частини - "Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи".

При цьому диспозиція ст.126-1 КК України визначає домашнє насильство як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Слід зазначити, що Кримінальний кодекс України використовує дефініцію «насильство» в Загальній і Особливій частинах. Наприклад, у Загальній частині КК України термін насильство вживається під час конструювання норм про обставини, що виключають злочинність діяння, насамперед це статті 36 та 43, та не є негативним і не має антисоціального характеру. Що ж стосується Особливої частини КК України, то понад 100 разів у майже 54 статтях фігурує термін «насильство», словосполучення «насильницькі дії», «насильницькі зміни», «насильницьке виселення громадян», «поєднані з насильством», «застосування насильства» та «культ насильства» [2, с. 149-150].

Отже, чинне кримінальне законодавство щодо домашнього насильства ще потребує удосконалення та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence, 11 May 2011, CETS No.210. // Council of Europe. URL: <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home> (дата звернення: 10.01.2021)
2. Запорожець А.А. Криміналізація домашнього насильства – новела кримінального законодавства України. Вісник кримінального судочинства. 2018. №1. С. 148–154.

Скусинець Анна Вікторівна,

студентка 2 курсу Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Науковий керівник:

доцент, к.ю.н. Щербак Світлана Володимирівна

ЕВТАНАЗІЯ. ЧИ МАЄ ЛЮДИНА ПРАВО НА СМЕРТЬ?

Питання евтаназії з кожним роком набуває своєї популярності, все більше країн починає виносити «право на смерть» на порядок денний. Та чи дійсно правомірним є припинення страждань людини шляхом смерті? Відповідь на дане питання стала предметом для суперечок медиків, юристів та філософів, представників різних релігій та інших спеціалістів, які й нині не прийшли до консенсусу.

Евтаназія – це практика припинення життя людини (чи тварини), яка страждає невиліковним захворюванням, відчуваючи болісні страждання.

Евтаназія не є ні «винаходом», ні «придбанням» ХХ століття. Термін «евтаназія» (від грец. «Ев» - хороший, «танатос» - смерть), буквально означає «легку», тобто безболісну смерть, вперше був введений в науковий обіг ще на початку ХVІІ ст. англійським філософом Ф. Беконом, який закликав лікарів до прагнення полегшувати страждання і муки навіть безнадійних пацієнтів, проголошуючи обов'язковість допомоги вмираючим етичною нормою [3].

Евтаназія буває активною (при якій лікар призначає смертельну дозу препарату з дозволу на такі дії самого пацієнта та пасивною (пацієнт самостійно відмовляється від підтримуючого лікування). Також виділяють добровільну(коли пацієнт сам приймає рішення) та недобровільну(коли рішення за хворого приймають близькі. Це можливо лише у випадку, коли пацієнт знаходиться в комі) евтаназію [4].

Проти евтаназії виступають перш за все представники багатьох релігій, так як вважають, що лише Бог може забирати людське життя. Світські представники з цього питання притримуються позиції, що будь-яке життя краще аніж смерть. Також має місце позиція, що евтаназія – це вбивство, яке хочуть вчинити найближчі родичі для того, щоб позбутися невиліковно хворої людини, для того щоб привласнити собі її майно. [3].

Слід зазначити, що примінити дану процедуру до невиліковно хворої людини можна лише у тому випадку, коли в особи, яка підлягає евтаназії, має була діагностована невиліковна хвороба; ця хвороба повинна завдавати особі нестерпні страждання (фізичного, психічного, морального характеру тощо); прохання щодо евтаназії повинне базуватися на проханні пацієнта, що є усвідомленим і таким, що має однозначне розуміння, а у випадках, котрі перед-

бачені законом, – на такому самому проханні його законного представника; діяльність медичних працівників щодо евтаназії має спрямовуватися тільки на припинення страждань пацієнта; у випадках, що передбачені законом законний представник і пацієнт, мають бути в повному обсязі, об'єктивно та своєчасно повідомлені про незворотність наслідків такої діяльності.

Нині евтаназія офіційно дозволена у Голандії, Швеції, Фінляндії, Штат Каліфорнія (США), Індіана (США). Щодо України, зазначимо, що у чинному Кримінальному кодексі України немає статті, яка б регулювала дії лікаря, який проводить евтаназію. На сьогоднішній день евтаназія прирівнюється до простого умисного вбивства, тобто вбивство за відсутності пом'якшуючих та обтяжуючих обставин. Норма, яка б передбачала кримінальну відповідальність за вбивство вчинене з прохання потерпілого (невиліковно хворого) і з мотивів співчуття до нього або задля полегшення його страждання, в Кримінальному кодексі відсутня.

Вчинення такого злочину як евтаназія кваліфікується за ч. 1 ст. 115 КК України як простий склад вбивства. Санкція ч. 1 ст. 115 КК України за умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині передбачає позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років [2]. Тому суд, призначаючи міру покарання особі, яка вчинила евтаназію над хворим може керуватися лише даною статтею. Звичайно, в залежності від обставин справи, евтаназія може бути врахована як пом'якшуюча обставина .

Хоча у ч. 1 ст. 66 КК України, де зазначається перелік обставин, які пом'якшують покарання евтаназія, тобто вбивство з мотивів жалю відсутня [2]. Що стосується узагальнень слідчої та судової практики з даного питання, то ні в постановках Пленуму Верховного Суду України, ні в збірниках рішень судів України в кримінальних справах про даний вид вбивства немає згадки. Хоча, вважати, що даного виду злочину не існує теж не можна.

Сьогодні в Україні найчастіше трапляються випадки пасивної евтаназії, коли смерть настає внаслідок бездіяльності, а також соціальної евтаназії – нового виду евтаназії, зміст якої полягає в тому, що рішення позбавити когось життя виходить з тих міркувань, що кошти, необхідні для лікування безнадійно хворих дорогими препаратами, зберігаються для лікування тих хворих, які після одужання зможуть повернутися до життя. Дії винної особи у випадках вчинення пасивної і соціальної евтаназії логічно кваліфікувати за ч. 2 ст. 137, ч. 2 ст. 139, ч. 2 ст. 140 КК України, при чому в усіх трьох випадках настання смерті є кваліфікуючою ознакою [2]. Проте в країнах, де вже відбулася криміналізація евтаназії, кримінально-правові норми містять привілейований склад злочину, бо вбивство на вимогу невиліковно хворого вважається вбивством при пом'якшуючих обставинах.

Дослідивши питання евтаназії, ми можемо з впевненістю стверджувати, що легалізація евтаназії в Україні – це: зміна моральних принципів суспільства; зосередження права ухвалення рішення у руках певних людей; зростання економічних вигод, шляхом зменшення медичних витрат; надання «спокійної

смерті» тим хворим, якихвилікувати не можливо і вони надалі не бажають терпіти нестерпні муки [1, с. 39-41].

Отже, питання евтаназії є дійсно цікавим та складним для багатьох спеціалістів. Кожна країна по-своєму підходить до офіційного права на смерть людини, існує безліч вагомих аргументів як за, так і проти. Щодо України, то дане питання слід вирішувати шляхом покращення чинного законодавства. Наприклад, ввести спеціальну кримінально-правову норму, що буде передбачати кримінальну відповідальність за проведення активної та пасивної евтаназії – це буде слугувати як пом'якшуюча обставина під час винесення вироку для обвинуваченого. Потрібно також враховувати, що абсолютна недопустимість евтаназії в нашій країні не позбавляє думок, що пов'язані з стражданнями невиліковно хворих людей.

Список використаних джерел:

1. Іщенко О.М. Мазяр А.К. Евтаназія за кримінальним законодавством України. «Young Scientist». № 5.1 (45.1) • Травень, 2017. С 39-41
2. Кримінальний кодекс України. Верховна Рада України. Документ 2341-III, чинний, поточна редакція — Редакція від 23.04.2021, підстава - 1357-IX. – Ст. 66,115,139,140, 237.
3. Проблема эвтаназии: существуют ли этические основания права на смерть? Жизнь как ценность. Проблема эвтаназии и этика паллиативной помощи. Електронний ресурс: <http://www.inggu.ru/upload/lectures> (дата звернення: 05.05.21)
4. ЭВТАНАЗИЯ - убийство или право на смерть? ЗА и ПРОТИВ Эвтаназии. Електронний ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=MTt1lZjeVw8>

Черненко Богдана Юрїївна,

студентка 2 курсу Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Науковий керівник:

*Щербак Світлана Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Однією з основних і досить важливих категорій у кримінально-правовій науці України є склад кримінального правопорушення, завдяки якому здійснюється і нормативне призначення конкретного кримінального правопорушення, і опис відповідних елементів та ознак, і реалізація основних завдань, без яких не може існувати кримінальне законодавство і доктрина кримінального права. У свою чергу, склад кримінального правопорушення виступає складним міждисциплінарним інститутом, що є складовою частиною теорії держави і права, філософії права, міжнародної, кримінальної та інших правових сфер.

Поняття кримінального правопорушення, зміст та обсяг його елементів та ознак, його функціональне навантаження та правове регулювання можуть бути різними, враховуючи кримінально-правові традиції різних країн, тим більш, якщо ці країни належать до неоднакових правових сімей. Але в межах однієї правової сім'ї існують суттєві відмінності у підходах щодо розуміння окремих характеристик складу кримінального правопорушення. Крім того, суттєва відмінність у визначенні та розумінні елементів та ознак кримінального правопорушення може спостерігатися навіть у межах кримінального законодавства однієї держави [1].

В національній теорії кримінального права склад кримінального правопорушення визначається як сукупність правових (об'єктивних і суб'єктивних) ознак, які характеризують суспільно небезпечне діяння як кримінальне правопорушення. Позиція, що склад кримінального правопорушення утворює обов'язкову кількість притаманних йому елементів, є загальновизнаною. Це передусім: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. При цьому кожен зі складів кримінального правопорушення характеризується певними ознаками.

Однак у теорії кримінального права існують різні підходи до переліку та змісту таких ознак. Слід підтримати позицію щодо існування двадцяти ознак кримінального правопорушення, а саме: 1) ознаки об'єкта складу кримінального правопорушення: суспільні відносини (власне об'єкт кримінального правопорушення); предмет кримінального правопорушення; потерпілий від кримінального правопорушення; 2) ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення: суспільно небезпечне діяння; суспільно небезпечні наслідки; причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і наслідками, що настали; місце; час; спосіб; обстановка; знаряддя; засоби вчинення кримінального правопорушення; 3) ознаки суб'єкта складу кримінального правопорушення: фізична особа; осудність; вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність; ознаки спеціального суб'єкта; 4) ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення: вина; мотив; мета; емоції (емоційний стан) [2]. Частково зазначена позиція підтримана у Проекті нового Кримінального кодексу України, що наразі опублікований до обговорення широкою громадськістю.

Однак у теорії кримінального права наявні різні підходи щодо переліку та змісту конкретних ознак, які їх утворюють. Наприклад, одні вчені визнають, що об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, тоді як інші вважають, що соціальні цінності чи блага, що охороняються кримінальним правом. В одних працях потерпілий є ознакою об'єкта кримінального правопорушення, а в інших це повністю заперечується.

Це стосується й емоційного стану, оскільки в одних джерелах це ознака суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, а в інших про нього взагалі не згадується. Що стосується ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, то деякі науковці пропонують не розмежовувати

знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення або, навпаки, виокремлювати ситуацію вчинення кримінального правопорушення, де поєднується місце, час, ситуації та джерела кримінального правопорушення. Проблема причинно-наслідкового зв'язку у вчиненні кримінального правопорушення не до кінця розроблена та складна в розумінні [3].

Отже, проблема складу кримінального правопорушення в кримінальному праві України не є повністю вирішеною, зарубіжний досвід з цього питання не до кінця опрацьований і на даний час відсутні універсальні підходи щодо розуміння елементів та ознак складу кримінального правопорушення. Все це свідчить, що питання складу кримінального правопорушення ще потребує вивчення зарубіжного досвіду та удосконалення.

Список використаних джерел.

1. Беленький В. П. Об'єктивна сторона злочину за законодавством Великобританії та Сполучених Штатів Америки / В. П. Беленький // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.] ; відп. за вип. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юрид. л-ра, 2015. Вип. 75. С. 193-199.

2. Савченко А.В., Кузнецов В.В., Штанько О.Ф. Сучасне кримінальне право України: курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. 2-е вид., виправ. та доповн. К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. 636 с.

3. Музыка А. А. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та Федерального кримінального законодавства Сполучених штатів Америки: дис. канд. юр. наук : 12.00.08/. К., 2007. 720 с.

Шестопалов Р.М.

*кандидат юридичних наук,
прокурор відділу нагляду за додержанням
законів органами Служби безпеки України
та Державної прикордонної служби
Дніпропетровської обласної прокуратури,
м. Дніпро, Україна*

ПОВЕРНЕННЯ ПРОКУРОРУ СУДОМ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА ЯК ДЕСТРУКТИВНИЙ ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

«Прогресивний» КПК України 2012 року, який майже 10 останніх років знущається над вітчизняною судовою та правоохоронною системами, вбиваючи останні елементи її життєдіяльності, направлені на реальний захист прав громадян від кримінальних правопорушень, в п. 3 ч. 3 ст. 314 декларує право суду (та відповідно до правозастосовної практики – право сторони захисту клопотати з цього питання) на підготовчому судовому засіданні повернути обвинувальний акт прокурору, якщо він не відповідає вимогам цього «чудо-закону».

Із власного практичного досвіду зазначимо, що, як правило, суди повертають обвинувальні акти з підстав «неналежного формулювання обвинувачення», як однієї з вимог для обвинувального акта, висунутих щодо нього в п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України. На нашу думку, було обвинувачення належним

чи неналежним, суд може вирішити лише в нарадчій кімнаті при постановленні обвинувального чи виправдувального вироку, оскільки термін «належність» відноситься до суб'єктивно-оціночної категорії. Тому суд в підготовчому засіданні, завданням якого є вирішення організаційно-технічних питань із підготовки до судового розгляду по суті, без проведення судового слідства та оцінки доказів, апіорі не може наперед дійти правильного та, головне, законного переконання про належність чи неналежність висунутого прокурором обвинувачення конкретній особі.

Вказаний інструмент (повернення обвинувального акта прокурору через неналежне формулювання обвинувачення) дуже зручний для адвокатів та суддів як засіб маніпулювання та реалізації своїх, у т.ч. меркантильних інтересів та зловживання своїми правами.

Зокрема, для адвоката – клопотання з цього приводу є приводом затягнути процес (що є економічно вигідним при отриманні ним погодинної оплати чи за одиницю засідання), та, як наслідок, послабити актуальність справи, що розглядається, тим самим зменшити зацікавленість потерпілої сторони у швидкому розгляді справи, та як наслідок, показати клієнту свою значимість, звернути на себе увагу суду тощо.

Для судді, суду – це підлий привід «збагрити» справу в разі тупого небажання судді чи цілої колегії розглядати її, особливо якщо така справа є резонансною, складною, багатоепізодною, щодо декількох обвинувачених, які тримаються під вартою, розгляд якої потребуватиме значних часових та інтелектуальних затрат. Вказане особливо активується коли обвинувальний акт надходить до суду за декілька днів до початку суддівської відпустки, а служитель Феміди, якраз будучи «дуже зрячим», навіть «крізь пов'язку» може «на око» розрахувати і передбачити, що в разі винесення ним ухвали про повернення обвинувального акта прокурору навіть з формальних причини, у т.ч. через начебто неналежне формулювання обвинувачення, то вже після «усунення» прокурором мнимих порушень та належного формулювання обвинувачення шляхом перестановки в обвинувальному акті абзаців в його тексті на кшталт «світить сонце замість сонце світить», повторної процедури його вручення стороні захисту, або в разі розгляду апеляційних скарг сторін провадження вищестоящим судом на ухвалу суду першої інстанції про повернення обвинувального акта прокурору, що також потребує значних часових затрат, вже повторний «захід» цього акта до канцелярії суду буде розподілений на іншого суддю, а в разі необхідності колегіального розгляду справи та неможливості сформувати колегію (через відпустки суддів, їх перебування на лікарняних, закінчення повноважень у одного із членів колегії тощо) – навіть до іншого суду.

Вказане очевидно та яскраво підтверджує, що інститут повернення судом обвинувального акта прокурору з підстав неналежного (на думку суду, чи за клопотанням сторони захисту) формулювання обвинувачення є деструктивним елементом правозастосовної практики сучасного кримінального

процесу, створює видимість зовні законним способом для судді, суду самоусунутись від розгляду справи по суті, а для адвоката – поле для зловживань своїми правами, що має своїм наслідком порушення розумних строків судового розгляду, ухилення винних від кримінальної відповідальності, та відповідно, порушень прав потерпілої сторони від злочину на швидке відновлення своїх прав.

З метою унеможливлення зловживанням з цих питань стороною захисту та судом пропонуємо виключити п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України як право суду повернути обвинувальний акт прокурору через невідповідність вимогам цього Кодексу. Зазначене припинить ганебну правозастосовну практику «процесуального футболу», вибіркового правосуддя та передчасну оцінку судом першої інстанції у підготовчому судовому засіданні викладених в обвинувальному акті фактичних даних, які мають юридичне значення, і підлягають згідно ст. 91 КПК України доказуванню в суді, і лише за результатами судового розгляду.

СЕКЦІЯ 8.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Аніщенко Вікторія Олександрівна

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін

Академії Державної пенітенціарної служби,

м. Чернігів, Україна

ІННОВАЦІЙНІСТЬ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ-ПЕНІТЕНЦІАРИСТІВ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Реформа кримінально-виконавчого законодавства і кримінально-виконавчої служби має на меті гуманізацію, демократизацію інститутів виконання покарань – важливих критеріїв правової держави. Це, у свою чергу, вимагає суттєвого перегляду змісту та обґрунтування нових моделей та системи ступеневої професійної підготовки офіцерів ДКВС України.

Існуюча нині система професійної підготовки фахівців для пенітенціарної служби, як свідчать результати проведеного дослідження, виявилася неспроможною повністю задовольнити сучасні запити суспільства, зростаючі потреби людей, а також євроінтеграційні процеси в Україні. До того ж, сучасна соціально-економічна ситуація викликала якісні зміни складу контингенту, який утримується в пенітенціарних установах. Це також обумовило необхідність у корегуванні змісту професійної компетентності офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України, перегляду підходів до організації їхньої підготовки.

Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Указ Президента України «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» наголошують на необхідності побудови професійної освіти на принципах компетентнісного підходу та забезпечення доступності й безперервності освіти впродовж життя, доведення її до рівня європейської та світової якості. Відомчі юридичні акти, зокрема Закони України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про поліцію», а також освітньо-професійні програми визначають необхідність впровадження сучасних освітніх технологій, що мають на меті забезпечення високого рівня підготовки майбутніх офіцерів до професійної діяльності. Узагальнення вимог нормативних документів дозволяє зробити висновок, що курсанти і слухачі під час ступеневої професійної підготовки мають оволодіти сучасними методами та формами організації праці в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, засвоїти професійні вміння і навички педагогічної, психологічної та

соціальної роботи з засудженими, навчитися самотійно оволодівати знаннями та творчо використовувати їх у практичній діяльності, приймати самостійні рішення, розв'язувати проблеми й працювати в команді, бути готовим до роботи в умовах надмірних навантажень і стресових ситуацій.

Оновлення кадрів, здатних досягати поставлених перед ДКВС України цілей, задекларовано Міністерством юстиції України, яке планує здійснити трансформацію закритої мілітаризованої каральної системи у сучасну, добре оснащену та ефективну систему, яка здатна забезпечувати належний баланс між попередженням злочинів, реабілітацією правопорушників, повагою до прав людини та верховенством права.

Необхідність перебудови існуючої системи вищої освіти була зумовлена процесами євроінтеграції, імплементації міжнародного законодавства, інформатизації сфер діяльності суспільства, розвитком ринкових відносин та іншими факторами, що, звісно, потягнуло за собою реформування всіх видів суспільних відносин, в тому числі й пенітенціарної системи. Виникла необхідність нової формації офіцерів ДКВС України, які не є «вузькими» професіоналами-виконавцями, а є професіоналами, які спроможні до багатократної мобільності – вміють швидко засвоювати нові професійні ролі й функції, приймати управлінські рішення, бути одночасно вихователями й педагогами для контингенту пенітенціарних закладів (установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, арештних домів, уповноважених органів з питань пробації тощо), знаходити неординарні й одночасно законні шляхи вирішення складних ситуацій практичного службово-професійного характеру.

Сучасна система ступеневої вищої освіти, в тому числі й відомчої (спеціалізованої, як, наприклад, підготовка майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв для кримінально-виконавчої системи нашої країни) зможе стати базою для отримання професійного ресурсу, який буде сприяти розвитку ДКВС України та успішній реформі пенітенціарної сфери, за наступних умов:

– основою формування повинна стати інноваційна складова, як механізм саморозвитку самої системи ступеневої вищої освіти; саме інноваційність освітнього простору є тим ключовим фактором, що сприяє формуванню сучасного майбутнього фахівця та його особистісного розвитку, життєвих цінностей, мотиваційних траєкторій розвитку службово-професійної діяльності та повсякденного життя;

– подолання власного кризового стану через впровадження нових педагогічних технологій, що повинні задовольняти вимогам неперервності й модальності, фундаментальності й універсальності, антропологізма й демократизма.

Аналізуючи інноваційні шляхи підготовки майбутніх офіцерів ДКВС України, слід наголосити на тому, що, перш за все, в даній ситуації необхідно сформувати саме методологію інноваційної освітньої діяльності (інноваційності освітнього простору, процесу) та інноваційного розвитку особистості майбутнього офіцера-пенітенціариста.

Основою для створення методології інноваційного освітнього середовища та розвитку майбутнього офіцера ДКВС України повинен стати набір таких складових:

– розуміння того, що будь-яка науково-дослідна й творча діяльність спочатку спрямована на отримання нового об'єктивного або суб'єктивного результату, тому у випадку викладацької діяльності виникає необхідність продумати організацію освітнього процесу, не забуваючи про те, що загальна концепція продуктивної діяльності людини (майбутнього офіцера-пенітенціарія, який здобуває вищу освіту певного рівня) або організації (закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання, яким, наприклад, є єдиний заклад в Україні, діяльність якого спрямована на професійну підготовки фахівців для ДКВС України – Академія Державної пенітенціарної служби) вже розділена на окремі завершальні цикли, що мають назву «проекти»;

– мати чітку уяву про різницю репродуктивної та продуктивної діяльності людини (особи, яка навчається, та викладача, тобто учасників освітнього процесу);

– вміння організувати інноваційну навчальну діяльність, тобто упорядкувати її у цілісну систему з чітко визначеними характеристиками, логічною структурою і процесом її здійснення, тобто тимчасовою структурою. При цьому необхідно пам'ятати, що термін організація може бути інтерпретований як: 1) властивість: внутрішня упорядкованість, узгодженість взаємодії більш або менш диференційованих та автономних частин цілого; 2) процес: сукупність процесів або дій, що ведуть до утворення й удосконалення взаємозв'язків між частинами цілого; 3) організаційна система: об'єднання людей, які спільно реалізують деяку програму або ціль і, які діють на підставі визначених процедур і правил.

Сучасний етап розвитку вищої освіти, й освіти в цілому, відбувається за новою концепцією, що містить нові інформаційні та психолого-педагогічні складові, відбиваючи креативність, інформативно-інноваційні та комплексні (компетентнісний, інтегративний, системний та інші) підходи до формування професійних знань, вмінь та навичок, сучасних компетентностей та мотивацію до освіти протягом життя.

Сьогодні головним завданням навчального процесу, що відбувається в сучасному інноваційно-інформаційному освітньому середовищі, є розвиток у курсантів здібностей до самостійного формування нових для нього професійних компетентностей, способів дій в умовах невизначеності, певних складних ситуацій, що можуть й виникають під час практичної службово-професійної діяльності.

Головним фактором креативного навчання є ініціативність курсанта, як повноправного суб'єкта спілкування з науково-педагогічним працівником (викладачем), що відбувається в інноваційно-інформаційному освітньому середовищі.

Отже, процес вдосконалення методології підготовки майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв є «живим» і неперервним в залежності від певних вимог щодо професійних компетентностей фахівців, службово-професійна діяльність є важливою для повернення до суспільства осіб, які скоїли злочини та пройшли певний шлях ресоціалізації у пенітенціарних закладах, а також для забезпечення безпеки суспільства і країни в цілому.

Зважаючи на існування різних форм та методів навчання, перемогу необхідно віддавати тим, що сприяють інноваційності розвитку майбутнього офіцера-пенітенціарія, надають йому змогу сформувати протягом навчання у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання певні професійні компетентності, набути навичок та вмій у реалізації власного розумового потенціалу, застосування його для професійного зростання та навчання протягом життя.

Враховуючи, що сучасний світ стрімко розвивається, вважаємо за необхідне розвивати креативне мислення та творчий підхід до створення інформаційно-інноваційного освітнього середовища, умов, форм та методів навчання, що сприяють виникненню й зміцненню стійкості мотивації у майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв до особистісного неперервного розвитку.

Оновлення системи ступеневої професійної підготовки майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв, створення нових моделей набуття ними професійних компетенцій, застосування в освітньому процесі інноваційних креативних форм розвитку й творчого мислення надасть змогу «виростити» гідних майбутніх офіцерів ДКВС України, здатних творчо й професійно підходити до вирішення завдань різного рівня складності під час здійснення службово-професійної діяльності, а також суттєво змінити застарілі підходи щодо організації та управління Державною кримінально-виконавчою системою України, перевести її на європейські стандарти функціонування.

Мельниченко Ігор Петрович,
*аспірант Академії Державної
пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна*

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Система виконання покарань і зокрема покарання у виді довічного позбавлення волі не залишилось поза увагою міжнародних інституцій, які слідкують за дотриманням прав людини. Долучившись до європейської спільноти, Україна взяла на себе визначені міжнародними нормами зобов'язання у сфері захисту прав людини розроблених на регіональному рівні Радою Європи. Їх особливістю є те, що вони мають надійну підтримку та механізм забезпечення їх дотримання, одним з яких є Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Доречною є думка О.В. Ільїної щодо того, що Україна, ратифікувавши у 1997 р. Європейську конвенцію з прав людини (далі – Конвенція), прийняла на себе зобов'язання по її виконанню та впровадженню у національну систему права. Водночас впровадження норм Конвенції передбачає не тільки впровадження її принципів, ідей у внутрішню систему, але і впровадження рішень Європейського суду з прав людини, які прийняті у зв'язку із порушенням державою-учасницею норм Конвенції [1, с. 146].

У ст. 1 Конвенції визначено, що саме держави-учасниці беруть на себе обов'язок щодо забезпечення кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, прав і свобод, передбачених Конвенцією. Відповідно до ст. 46 Конвенції, країни-учасники, які ратифікували міжнародний договір зобов'язуються виконувати остаточні рішення ЄСПЛ в будь-яких справах, у яких вони є сторонами [2].

На національному рівні рішення ЄСПЛ активно використовуються як механізм забезпечення прав засуджених до довічного позбавлення волі. Підтверджуючими фактами цього є нижчезазначені справи ЄСПЛ.

Однією із таких, є справа «Вінтман проти України» від 23 жовтня 2014 року [3]. До ЄСПЛ засуджений скаржився за ст. 8 Конвенції на незаконність та необґрунтованість відмов Державного Департаменту України з питань виконання покарань (далі-ДДУПВП) перевести його до колонії, розташованої ближче до місця його проживання; за ст. 13 у поєднанні зі ст. 8 Конвенції на відсутність ефективних засобів юридичного захисту у зв'язку з вищезазначеною скаргою; за ст. 8 Конвенції на перегляд та вилучення його листів адміністрацією установи виконання покарань.

Розглянувши скарги заявника за ст. 8 Конвенції, ЄСПЛ дійшов висновку, що відмова органів влади перевести засудженого до колонії, розташованої ближче до місця його проживання, унеможливила його побачення з матір'ю, яка з огляду на похилий вік та слабке здоров'я була фізично нездатна відвідувати його. Загалом ЄСПЛ зазначив, що особисте становище заявника та його зацікавленість у підтриманні родинних зв'язків ніколи не аналізувались органами державної влади і відповідних та достатніх причин для втручання у права заявника за ст. 8 Конвенції ніколи не наводилось. Відповідно, було порушення цієї статі.

Розглянувши скарги заявника за ст. 13 у поєднанні зі ст. 8 Конвенції, ЄСПЛ встановив відповідне порушення у зв'язку з тим, що скарги заявника до ДДУПВП були безуспішними, а нечіткість національного законодавства та судової практики щодо підсудності адміністративним судам рішень кримінально-виконавчих органів про переведення засуджених з однієї колонії до іншої свідчить про неефективність і цього засобу.

Щодо скарг заявника за ст. 8 Конвенції на перегляд та вилучення його листів адміністрацією установи виконання покарань, ЄСПЛ дійшов висновку, що чинне національне законодавство не надавало належного рівня захисту від свавільного втручання у право засудженого на повагу до його коре-

спонденції. Так, ЄСПЛ вказав, що застосовані положення національного законодавства не проводили жодних розмежувань між різними категоріями осіб, з якими могли листуватися засуджені та не визначали, чи мають засуджені право бути повідомленими про будь-які зміни у змісті їх вихідної кореспонденції, а також не передбачали обов'язку органів влади зазначати підстави перегляду кореспонденції засуджених.

Крім того, оскільки перегляд був автоматичним, органи влади не були зобов'язані зазначати підстави перегляду кореспонденції, а також закон не визначав, чи мав засуджений право бути повідомленим про будь-які зміни у змісті його вихідної кореспонденції.

За вищезазначених підстав ЄСПЛ одноголосно постановив, що було порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку з відсутністю у заявника можливості домогтися переведення до колонії, розташованої ближче до місця його проживання та у зв'язку з переглядом кореспонденції заявника в установі виконання покарань; порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції у зв'язку з вищезазначеним питанням.

Суть ще однієї справи «Родзевілло проти України» від 17 грудня 2019 р. [4] полягала в тому, що до ЄСПЛ засуджений скаржився за ст. 3 Конвенції на неналежні умови тримання його під вартою, а також за ст. 8 Конвенції на викрадення його кореспонденції адміністрацією установи виконання покарань. Крім того, заявник скаржився за ст. 13 Конвенції на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з його скаргами.

Щодо скарг на неналежні умови тримання під вартою ЄСПЛ зазначив, що засуджений тримався у камері з іншими засудженими, маючи у своєму розпорядженні менше 3 квадратних метрів особистого простору. Посилаючись на свою попередню практику у справах щодо України, ЄСПЛ констатував порушення ст. 3 Конвенції.

Посилаючись на рішення у справі «Мельник проти України», ЄСПЛ у зазначеній справі констатував також порушення ст. 13 Конвенції у зв'язку з відсутністю у національному законодавстві ефективного та доступного засобу юридичного захисту щодо скарг засудженого на умови відбування покарання.

Ще однією із справ, яка підтверджує, що рішення ЄСПЛ забезпечують захист прав засуджених до довічного позбавлення волі є справа «Бігун проти України» від 21 березня 2019 р. [5]. Суть цієї справи полягала в тому, що до ЄСПЛ засуджені скаржились, що абсолютна заборона тривалих побачень з родичами, яка до травня 2014 р. існувала в Україні для засуджених до довічного позбавлення волі, порушила їхні права за ст. 8 Конвенції.

Розглянувши скарги заявників за ст. 8 Конвенції, ЄСПЛ зазначив, що у цій справі оскаржуване обмеження застосовувалося до заявників відповідно до ст. 151 Кримінально-виконавчого кодексу, яка на момент подій передбачала лише короткострокові побачення для засуджених до довічного позбав-

лення волі, тоді як інші категорії засуджених мали право на тривалі побачення. ЄСПЛ вказав, що до відповідного законодавства було внесено зміни, а оскаржуване обмеження було скасовано, проте на момент подій засуджені не мали підстав сподіватися, що це може статися.

З огляду на це ЄСПЛ дійшов висновку, що втручання у сімейне життя заявників внаслідок абсолютної заборони для засуджених до довічного позбавлення волі на тривалі побачення з родичами лише з огляду на тяжкість покарання засудженого без індивідуальної оцінки небезпеки було, як таке, непропорційним цілям, на які посилався Уряд та констатував порушення статті 8 Конвенції.

Вищезазначене дає підстави зробити висновок, що існують різні напрями забезпечення прав засуджених до довічного позбавлення волі, зокрема, задля: запобігання катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження (ст. 3 Конвенції); забезпечення права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 Конвенції), права на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13 Конвенції) тощо. Вказані напрями діяльності складають собою механізм забезпечення прав засуджених до довічного позбавлення волі. Перелік таких напрямів є відкритим і буде змінюватися із плином часу.

Список використаних джерел:

1. Ільїна О. В. Використання практики Європейського суду з прав людини як механізму забезпечення прав засуджених. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 5. С. 145-149.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 04.11.1950 р., ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 12.03.2020).
3. Європейський суд з прав людини: справа «Вінтман проти України» (Заява № 28403/05): URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a45#Text (дата звернення: 15.05.2021).
4. Європейський суд з прав людини: справа «Родзевілло проти України»: (Заява №38771/05) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b51#Text (дата звернення: 15.05.2021).
5. Європейський суд з прав людини: справа «Бігун проти України» (Заява № 30315/10): URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d50#Text (дата звернення: 15.05.2021).

Музика Віталій Валентинович,
*аспірант Академії Державної
пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна*

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ

Боротьба із суспільно небезпечними діяннями шляхом покарання має свою довгу історію, а позбавлення волі заслуговує особливої уваги. Адже, сучасне функціонування системи виконання покарання у виді позбавлення

волі, зумовлене еволюцією в'язничних установ на протязі всієї історії. Саме тому, в межах нашого дослідження ми вирішили проаналізувати розвиток системи виконання покарання у виді позбавлення волі у середньовічній Європі. Що надасть змогу прослідкувати основні тенденції її розвитку в цей період та вплив на сьогоденню систему виконання покарання у виді позбавлення волі.

У період Середньовіччя покарання у виді позбавлення волі на теренах Європи має переважно допоміжний характер, однак воно набуває більш широкого застосування ніж раніше та створюється все більше місць позбавлення волі. В'язничні системи цього періоду можна умовно розділити на два типи: церковна система в'язниць та феодальна система в'язниць.

На території багатьох монастирів та єпископських палаців були створені тюремні установи. Про життя в'язнів у них до наших часів збереглося досить мало відомостей, але деякі дані свідчать про те, що вони були створені за зразком монастирського покайного життя, включаючи самотність, тривалі пости та молитви [1, с. 22]. Монастирське ув'язнення застосовувалося у поєднанні з іншими дисциплінарними заходами, включаючи суворі обмеження раціону й побиття кийками. Взагалі, жодна форма монастирської дисципліни якісно не відрізнялася від індивідуальних епітимій, котру ченці могли б добровільно прийняти для духовного блага.

Як зазначає Едвард М. Петерс, монастирські в'язниці також слугували для дисциплінарного ув'язнення світського духівництва їхніми єпископами. Протягом XII ст. вважалося, що єпископи мають у своєму розпорядженні власні єпархіальні в'язниці для покарання злочинців серед духівництва. Єпископальне використання в'язниць для покарання було обумовлено у виконавчому розпорядженні під назвою «*Quamvis*», виданого Римським Папою Боніфацієм VIII у його збірці законів *Liber Sextus* 1298 р. Звертаючись до римської юридичної доктрини, яка говорить про те, що в'язниці повинні служити місцями ув'язнення, а не покарання, Боніфацій усе ж дозволив абатам і єпископам карати порушників *roena carceris* («в'язничним покаранням») — або на певний термін, або на довічне ув'язнення. Боніфацій VIII був першим представником верховної влади у західній традиції, яка постановила, що ув'язнення для покарання було законним інструментом універсальної юридичної системи [2, с. 51-52].

Що стосується в'язниць феодалів, то типовою середньовічною в'язницею було підземелля замку, вежа, ворота чи яма. Без сумніву, феодали іноді саджали своїх підданих і політичних ворогів на час судового розгляду, як покарання або просто для збору викупу. Умови в цих тюрмах різнилися від місця до місця і широко варіювали залежно від соціального статусу феодала. Замки завжди виступали в'язницями для знатних полонених. Це не були в'язниці в сучасному розумінні, швидше ув'язненого тримали під домашнім арештом у замковій кімнаті. Спеціально побудовані тюремні камери в

замках стали більш поширеними після XII століття, коли їх вбудовували у ворота або фрески.

Позбавлення волі не було звичним покаранням у середні віки, тому більшість ув'язнених тримали до очікування суду чи покарання, або з політичних причин.

За словами Г. Гельтнера, процес розробки в'язниць, замість того щоб мати кілька камер для утримання людей для судових розслідувань або страти, розпочався приблизно в 1250 р. Спочатку це відбувалося за рахунок адаптації існуючих структур шляхом додавання камер, оскільки час йшов споруди будувались для того щоб використовувати як в'язниці. Ці перші в'язниці були в першу чергу для боржників. На початку XIV століття вони почали утримувати інших злочинців, а у XV столітті переважна більшість в'язнів або заборгувала комусь гроші, або трималася в ув'язненні до суду. Ці в'язниці знаходились у центрі міст, поблизу адміністративних центрів. Це призвело до того, що вони та їх ув'язнені не були повністю відсторонені від міського життя своїх міст. Відвідувачам дозволяли вільно відвідувати установи, вони могли розмовляти з в'язнями через вікна, а боржникам часто дозволялося виходити з в'язниці вдень, щоб просити підтримати їх перебування у в'язниці або допомогти погасити борг [3, с. 47-48].

В'язниці пізнього Середньовіччя демонструють декілька ключових нововведень, не в останню чергу серед яких – їх ретельне регулювання. Наприклад, у Флоренції було чотири сторожі, чотири-шість охоронців, нотаріус, лікар, капелан, доглядач та два монахи, які відповідали на потреби ув'язнених, а також три різні наглядові ради для контролю за поведінкою чиновників та добробутом ув'язнених. Сам персонал жив і працював у новій в'язниці – «Le Stinche» (заснована приблизно у 1300 р.) – це, мабуть, перша спеціально побудована в'язниця в Італії і одна з перших в Європі. Кількість ув'язнених там могла перевищувати вісімсот осіб на рік. І хоча більшість в'язнів Флорентії були приватними чи державними боржниками, інших ув'язнювали за незначні злочини, такі як крадіжки, азартні ігри та носіння зброї, і ще більшу кількість – за несплату штрафу, який їм накладали за широкий спектр правопорушень – від шахрайства до насильницьких нападів. Раби (переважно жінки) та діти час від часу потрапляли до в'язниці для виправлення. Тож у певному сенсі в'язниця «Le Stinche» демонструє деякі характерні риси сучасних споруд та пенології [1, с. 22-23].

Поширення тюремних просторів у Західній Європі збіглося з періодом інтенсивної урбанізації та зростанням міських свобод. Намагаючись консолидувати свою судову адміністрацію, міські громади прагнули помістити дев'янтів та злочинців у будівлі в'язниці, яку магістрати зазвичай засновували в урядовому комплексі або поблизу нього. На відміну від сьогодення, більшість середньовічних в'язниць були одночасно центральними і помітними. Однак, окрім символіки, типове розташування в'язниці відповідало деяким практичним потребам. Середньовічні держави рідко надавали своїм ув'

язненим послуги, які є звичними сьогодні, такі як харчування, медична допомога, духовне керівництво, розважальні та освітні програми. Відповідно, центральне місце в'язниці забезпечувало видимість та доступність ув'язнених. І насправді багато різних людей відвідувало ці заклади: місцеві магістрати та священники, лікарі, сім'ї, друзі, благодійні організації чиновників, ділових партнерів і навіть повії. Таким чином, середньовічні ув'язнені ніколи не були повністю відрізані від оточуючого суспільства [4, с. 35].

Як зазначає Г. Гельтнер, ще однією особливістю середньовічних в'язниць – був розподіл ув'язнених по камерах. Такі розподіли базувались не лише на злочині винного, але й на його соціальному статусі та наявних коштах. Насправді, останні часто могли переважати перших. Наприклад, жінок, як правило, розміщували разом, незалежно від злочину. Враховуючи невелику кількість ув'язнених жінок та суворе розмежування статей, такий розподіл застосовується практично у всіх в'язницях [1, с. 24].

Наглядачі та охоронці несли величезну відповідальність. І хоча їх робота була не такою небезпечною, як сьогодні (смерть серед персоналу була рідкістю в середні віки), але це все ж спричинило деякі внутрішні суперечності, що є аналогами сучасних. Заробітна плата співробітників була незначною, що підвищувало спокусу надавати неформальні послуги або зловживати своїм становищем. Охоронці час від часу, прямо чи опосередковано, залучалися до контрабанди повій та інших незаконних відвідувачів, продажу вина, дозволяючи азартні ігри та сексуальні стосунки. Зайве говорити, що не всі ці заходи покращували життя ув'язнених [1, с. 25].

Підсумовуючи вище зазначене можна сказати, що в часи Середньовіччя позбавлення волі не було основою місцевих карних систем. Ув'язнення все ще продовжує мати допоміжний характер, однак воно набуває більш широкого застосування. В ці часи прослідковується створення все більшої кількості місць позбавлення волі та їх вдосконалення. В'язниці служили важливими гвинтиками при здійсненні тогочасного правосуддя, однак вони ніколи не були настільки регламентованими та закритими, як їх сучасні аналоги. Організація середньовічних в'язниць та їх доступність забезпечували, що ув'язнені, незалежно від підстав та цілей їхнього поміщення туди, продовжували взаємодіяти із навколишнім суспільством. Також, важливою особливістю цієї доби стало – роздільне тримання ув'язнених, так жінок зазвичай тримали окремо від чоловіків, це стосується і неповнолітніх, яких в деяких в'язницях почали тримати окремо від дорослих.

Список використаних джерел

1. Geltner. G. Medieval Prisons: Between Myth and Reality, Hell and Purgatory. *History Compass*. 2006. № 4. P. 21-34.
2. Оксфордська історія в'язниць / ред. Н. Морріс, Д. Дж. Ротмен; пер. з англ. І. Яндола, В. Носенко, К. Кузьменко. Київ: Всесвіт, 2009. 560 с.
3. Geltner. G. The Medieval Prison: A Social History. Princeton: Princeton University Press, 2008. 224 p.
4. Cordilia. A. The Making of an Inmate. *Prison as a Way of Life*. 1983. № 1. P. 31–46.

Пузирьов Михайло Сергійович,

доктор юридичних наук, начальник відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва Академії Державної пенітенціарної служби,

м. Чернігів, Україна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Позбавлення волі є одним із найбільш поширених видів покарань у Сполучених Штатах Америки (США). Також вивчення спеціальних джерел засвідчує, що як за абсолютною, так і за відносною (на 100 тис. населення) кількістю осіб, засуджених до покарань, пов'язаних із позбавленням волі, США посідають перше місце у світі [1].

За висловом зарубіжного дослідника А. Ліптака, «США посідають перше місце у світі з виробництва ув'язнених, що є відображенням відносно недавнього і нині повністю відмітного американського підходу до злочину і покарання. Американців «закривають» за ті злочини – від написання фальшивих чеків до вживання наркотиків, – за вчинення яких в інших країнах рідко застосовують тюремне ув'язнення. І, зокрема, строки тримання в ув'язненні у США набагато триваліші, ніж в інших країнах» [2].

З урахуванням зазначеного не випадково, що вчені-компаративісти однією з проблем функціонування пенітенціарної системи США відмічають переповненість тюрем. Зокрема, Є. Ю. Полянський дійшов висновку, що «негативним наслідком застосування тривалих термінів позбавлення волі є динаміка зростання кількості засуджених, що відбувають покарання у пенітенціарних установах, що зумовлює їхнє переповнення» [3, с. 129].

Під час дослідження встановлено, що вчені-компаративісти диференціюють покарання у виді позбавлення волі в США за критерієм строковості на три групи: 1) короткострокове (зазвичай призначається за місдимінори та на строк до одного року); 2) тривале (законодавство федерації та штатів іноді не обмежує максимальні строки позбавлення волі – це може бути 20, 30, 40 і навіть 200, 300 й більше років); 3) довічне позбавлення волі (призначається за найнебезпечніші фелонії або як альтернатива смертній карі, або за сукупністю вироків і злочинів, або особі, яка має дві чи три судимості, головним чином за фелонію) [4, с. 239].

Пенітенціарна система США підвідомча Департаменту юстиції, у складі якого за вказаний напрям відповідає Федеральне бюро тюрем, а безпосередньо виконують покарання, пов'язані з позбавленням волі, федеральні тюрми та тюрми штатів й округів [1]. Зважаючи на федеративну форму державно-територіального устрою цієї країни, погоджуємося з висновком, якого дійшов Ю. В. Чакубаш у кандидатській дисертації «Соціально-педагогічні основи діяльності пенітенціарної системи США», за яким пенітенціарну систему США становить сукупність 50 пенітенціарних систем штатів, Федерального округу Колумбія та федерації [5, с. 7].

Аналіз досліджень, виконаних зарубіжними вченими, дав можливість установити, що серед федеральних тюрем 7% становили установи максимального рівня безпеки, 20% – середнього рівня безпеки та 73% – мінімального рівня безпеки. Серед тюрем штатів 21% становили установи максимального рівня безпеки, 32% – середнього рівня безпеки та 47% – мінімального рівня безпеки [6, с. 16–17].

У системі установ виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у США виділяють: 1) «jails» (тюрми округів). У деяких російськомовних джерелах для позначення цього виду установ виконання покарань трапляється термін «джейли» [7]; 2) «prisons» (тюрми). При цьому тюрми («prisons») поділяються на: а) федеральні тюрми; б) тюрми штатів. Водночас, згідно з § 3623 глави 229 розділу 18 Зводу законів США, передбачено підстави й порядок переведення засудженого з федеральної тюрми до тюрми штату [8, с. 271–272].

Проведений нами аналіз праць американських дослідників [9, с. 139] дав можливість виокремити такі відмінності щодо правової природи вищезазначених установ: 1) різний процесуальний статус осіб, які в них тримаються. Зокрема, якщо у «джейлах» тримаються як обвинувачені, так і засуджені (на строк менше одного року), то в тюрмах – лише засуджені; 2) тяжкість вчинених злочинів, за які особи відбувають покарання. Так, більшість осіб, які відбувають покарання у «джейлах», – це засуджені за місдимінори, тоді як у тюрмах відбувають покарання особи, засуджені за тяжкі, особливо тяжкі та насильницькі злочини.

Список використаних джерел:

1. United States of America // World Prison Brief data. URL: <http://www.prisonstudies.org/country/united-states-america> (дата звернення: 30.04.2021).
2. Liptak A. U.S. prison population dwarfs that of other nations. *International Herald Tribune*, 23 April 2008. URL: <http://www.globalresearch.ca/u-s-prison-population-dwarfs-that-of-other-nations/8801> (дата звернення: 30.04.2021).
3. Полянський Є. Ю. Призначення покарання за кримінальним правом США: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2007. 185 с.
4. Савченко А. В. Злочин і покарання за кримінальним законодавством України та США. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2003. № 3. С. 233–241.
5. Чакубаш Ю. В. Социально-педагогические основы деятельности пенитенциарной системы США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Москва, 1993. 24 с.
6. Simon R. J., Waal Ch. A. D. *Prisons the world over*. Lanham: Lexington Books, 2009. 162 p.
7. Пантелеев В. А. Джейлы и тюрьмы Соединенных Штатов Америки. *Преступление и наказание*. 2007. № 10. С. 60–61.
8. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 616 с.
9. Viano E. C. America's prison system. *Prison policy and prisoners' rights: The protection of prisoners' fundamental rights in international and domestic law*. 2008. Vol. 42 of the Publications of the International Penal and Penitentiary Foundation. P. 139–184.

СЕКЦІЯ 9.

КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Вініченко Віталій Вікторович

судовий експерт

*Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України
м. Суми, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ МАТЕРІАЛЬНОГО ЗБИТКУ ЗАВДАНОГО ВЛАСНИКУ КОЛІСНОГО ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ В РЕЗУЛЬТАТІ ЙОГО ПОШКОДЖЕННЯ.

До основних завдань транспортно-товарознавчої експертизи за експертною спеціальністю 12.2 «Визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитку, завданого власнику транспортного засобу» належать:

- визначення ринкової вартості колісних транспортних засобів (далі - КТЗ) та їх складових;
- визначення розміру матеріальних збитків, заподіяних власнику або володільцю колісного транспортного засобу та його складових у наслідок пошкодження КТЗ;
- визначення утилізаційної та скрапової вартості КТЗ.

В рамках проведення судової експертизи за вказаною експертною спеціальністю можуть розглядатися наступні запитання:

Яка ринкова вартість КТЗ?

Яка вартість КТЗ, його складових, що ввозяться на митну територію України, на дату оцінки?

Яка ринкова вартість сільськогосподарської та будівельної техніки?

Яка ринкова вартість складової КТЗ (шини, стартерні автомобільні акумуляторні батареї та інші складові КТЗ).

Яке значення становить величина втрати товарної вартості на дату оцінки?

Яка утилізаційна вартість КТЗ на дату оцінки?

Яка скрапова вартість КТЗ на дату оцінки?

Яка ліквідаційна вартість КТЗ на дату оцінки?

Яка вартість матеріального збитку (шкоди), завданого(ї) власнику КТЗ у наслідок на дату оцінки?

Для проведення транспортно-товарознавчої експертизи (дослідження) експерту необхідно надати КТЗ та документацію, що стосується його реєстрації, матеріали розслідування події, що призвела до матеріальної шкоди, а також документи, у яких зафіксовані інші вихідні дані, необхідні для вирішення поставленого питання.

Одним з основних питань транспортно-товарознавчої експертизи є визначення розміру матеріального збитку завданого власнику колісного транспортного засобу в результаті його пошкодження в наслідок дорожньо-транспортної пригоди чи протиправних дій третіх осіб.

Перед судовим експертом часто стає питання визначення матеріального збитку чи вартості КТЗ без його огляду особисто експертом, який складає висновок, але це можливо тільки за рішенням органу (ініціатора), який призначив експертизу (залучив експерта), і тільки у тому випадку коли наданих даних, необхідних для проведення дослідження, достатньо експерту для складання висновку експертизи (дослідження), а в постанові (заяві) ініціатора експертизи зазначено, що експертизу (дослідження) провести без об'єкта дослідження.

При визначенні матеріального збитку чи обсягу відновлювального ремонту, у разі, якщо на момент технічного огляду КТЗ відновлено повністю або частково, експертизу можливо провести за умови, якщо орган, який призначив експертизу (залучив експерта), визначає обсяги ремонтних робіт з відновлення КТЗ або характер та обсяг його пошкоджень.

У разі потреби виклик зацікавлених осіб на технічний огляд КТЗ здійснюється ініціатором (замовником) експертизи із зазначенням дати, місця та часу проведення огляду (після їх узгодження з експертом).

Можливість огляду КТЗ та належні безпечні умови (освітлення, вільний доступ, можливість огляду КТЗ з різних боків тощо) експерту, під час дослідження, повинен забезпечити ініціатор (замовник) експертизи (дослідження).

Під час визначення вартості матеріального збитку використовуємо методики:

1. МЕТОДИКА товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів.

2. МЕТОДИКА визначення обсягу ремонтних дій при встановленні розміру матеріального збитку колісного транспортного засобу.

Вартість матеріального збитку (реальні збитки) визначається як вартісне значення витрат, яких зазнає власник у разі пошкодження або розуконструктування КТЗ, з урахуванням фізичного зносу та витрат, яких зазнає чи може зазнати власник для відновлення свого порушеного права користування КТЗ (втрати товарної вартості).

Під час визначення вартості матеріального збитку, завданого власнику КТЗ, експертом застосовуються витратний підхід і метод калькуляції вартості відновлювального ремонту з обов'язковим врахуванням, під час проведенням дослідженням, фактичного технічного стану складових частин КТЗ до події.

Якщо в результаті визначення вартості матеріального збитку експертом встановлено, що відновлення пошкодженого КТЗ є економічно недоцільним, то вартість матеріального збитку дорівнює ринковій вартості ідентичного ав-

томобіля без пошкоджень та з урахуванням зносу. В цьому випадку експерт може визначити вартість утилізації пошкодженого КТЗ.

Вартість утилізації КТЗ визначається як сума ринкової вартості технічно справних складників та вартості металобрухту складників, які залишилися, або із застосуванням методу питомої ваги окремої складової КТЗ від ринкової вартості КТЗ.

Вартість технічно справних складників визначається на підставі результатів їх діагностування на спеціалізованому для даної моделі КТЗ підприємстві автосервісу, а у разі необхідності - дефектування.

До складників, що підлягають оцінці, у разі визначення утилізаційної вартості КТЗ, не включають ті, демонтування яких потребує робіт, пов'язаних із застосуванням газополуменевого чи електродугового різання, а також такі складники, що впливають на безпеку руху та не підлягають повторному використанню.

У випадку коли відновлення пошкодженого КТЗ є економічно доцільним вартість матеріального збитку визначається як сума вартості відновлювального ремонту з урахуванням значення коефіцієнта фізичного зносу складників КТЗ та величини втрати товарної вартості (ВТВ).

До вартості матеріального збитку, який визначається під час оцінки, не включаються витрати власника КТЗ, пов'язані з транспортуванням, зберіганням КТЗ, оплатою за експертні дослідження, поштовими витратами, з викликом сторін для технічного огляду КТЗ та іншими витратами.

Одне з проблемних питань під час визначення вартості відновлювального ремонту є те, що КТЗ на час проведення експертизи (дослідження) відновлено власником повністю або частково. Так як калькуляція вартості відновлювального ремонту експертом складається за результатами технічного огляду КТЗ, то якщо КТЗ на момент технічного огляду відновлено, то калькуляція відновлювального ремонту не складається, а надається повідомлення ініціатору (замовнику) оцінки про неможливість проведення дослідження.

Питання визначення розміру матеріального збитку завданого власнику колісного транспортного засобу в результаті його пошкодження є досить суперечливим та потребує від експерта всебічного розгляду, так як для однієї людини (потерпілого) це відшкодування його збитків (шкоди), а для другої сторони це ті кошти, які необхідно віддати потерпілому.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Національного стандарту №1 Загальні засади оцінки майна і майнових прав: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003р. №1440 (із змінами). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>.

2. Методика товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів, затверджена наказом Міністерства юстиції України та Фонду державного майна України від 24.11.2003 №145/5/2092 (зі змінами). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03#Text>.

3. Методика визначення обсягу ремонтних дій при встановленні розміру матеріального збитку, заподіяного власнику колісного транспортного засобу, реєстраційний код у Реєстрі методик проведення судових експертиз – 12.2.03, дата прийняття рішення про державну реєстрацію – 12.09.2014.

Гуржій Ольга Борисівна,
*кандидат технічних наук
головний судовий експерт
відділу фізико-хімічних досліджень
лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів
Дніпропетровського НДЕКЦ
МВС, м. Дніпро, Україна*

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

ВОЛОКНИСТИХ МАТЕРІАЛІВ І ВИРОБІВ З НИХ

Текстильні вироби складають невід'ємну частину оточуючої нас речової обстановки і входять у коло предметів щоденного користування.

Більша частина правопорушень виникає в обстановці активної взаємодії суб'єкта злочину та інших осіб з предметами речової обстановки, де внаслідок механічного впливу проходить відокремлення окремих текстильних волокон, які стають мікрооб'єктом криміналістичного дослідження [1]. Значення мікрооб'єктів надто велике, коли в залежності від характеру злочину, об'єктивних умов або навмисних дій злочинця помітних слідів злочину на місці пригоди виявити не вдалось. Особлива роль мікрооб'єктів - текстильних волокон обумовлена постійною їх присутністю на місці скоєння злочину, тілі (одязі) злочинця або його жертви, на різних елементах речової обстановки, а також певній залежності їх кількості та структури від виду та особливостей події злочину, ситуації його скоєння.

Все це у сукупності, підводить до необхідності поширення кола криміналістичних досліджень, яке може дати чи більш обґрунтовану відповідь, чи, навпаки, розв'язати сумніви, в наданні інформації про фактичні дані, які можуть бути джерелом судового доказу. При цьому об'єктом криміналістичного дослідження можуть, бути одиничні волокна, волокна-нашарування, відрізки та обривки ниток, тканини, пряжі і т.п.

На сьогоднішній день накопичений значний досвід щодо використання мікрооб'єктів - текстильних волокон та виробів з них в розкритті та розслідуванні злочинів.

Вирішення задачі ідентифікації досягається на рівні родової (групової) належності виробів з волокнистих матеріалів по мікрооб'єктам - текстильним волокнам.

Об'єктом даного виду експертизи можуть бути різноманітні об'єкти з матеріалів, які мають волокнисту структуру, яка в свою чергу має пухку структуру, нерівну поверхню, внаслідок чого при зовнішніх впливах та природному зносі порівняно легко втрачає окремі волокна. Особливо інтенсивно проходить відо-

кремлення волокон при механічних впливах - терті, розриву. Першоосновою таких матеріалів є елементарні тобто одиничні волокна. Волокна являють собою тонкі, гнучкі тіла, у яких довжина в кілька разів перевищує поперечні розміри. Таким чином, можна виділити волокно - як об'єкт криміналістичного дослідження. *Волоконні матеріали* - тканини, трикотаж, пряжа, нитки, канатно-мотузкові вироби, вата і т.п. Конкретні *вироби з волокнистого матеріалу* - сорочка, пальто, шарф і т.п.

Експертиза дослідження волокнистих матеріалів і виробів з них може призначатися при розкритті кримінальних справ різних категорій, в першу чергу, особливо небезпечних злочинів - вбивств, зґвалтувань, злочинних нападів з використанням вогнепальної зброї, авто-наїздів, крадіжок, а також злочинів пов'язаних з підробкою цінних паперів.

Якщо виходячи з обставин справи виникає необхідність встановлення наявності на предметі-носії волокон конкретних предметів (або їх сукупності), то це є вирішенням діагностичної задачі криміналістичного дослідження речових доказів.

Як вказує практика, одиничні волокна, як об'єкти криміналістичного дослідження, найбільш часто зустрічаються, головним чином на руках, під нігтями, у волоссі, в разі статевих злочинів - на натільній білизні (так, якщо між підозрюваним та потерпілим була боротьба, подібні мікрооб'єкти накопичуються під нігтями); у вигляді окремих або взаємних нашарувань на виробах з волокнистих матеріалів при їх контакті між собою (одяг злочинця та жертви, предмети одягу, оббивка меблів, оббивка сидіння автомобілів); в місцях проникнення порушника через зруйновані перешкоди (на уламках скла в вікнах, вітринах, на краях зламаних перегородок, прорізах, проламах, засувних пристроях і т.п.); у вигляді нашарувань на транспортних засобах при наїздах на людину в разі сильного тертя або розриву одягу потерпілого; на холодній зброї, знаряддях, що спричинили травми, в разі її безпосереднього контакту з предметами „одягу злочинця (тоді, коли злочинці орудують у рукавичках, але зброя знаходиться у безпосередньому контакті з їх одягом: ховалась у кишені, або, за поясом і т.п.), а також у випадках, коли холодною зброєю та знаряддями травми були спричинені пошкодження виробів з волокнистих матеріалів; окремі волокна можуть залишатися в зазубринах, на виступаючих частинах або в слідах крові яка засохла; в слідах від мотузок, шнурів, на різноманітних перекладах або на тілі людини (при задушеннях); як пилові забруднення на розрізнених предметах, які були раніше одним цілим, які однаково були в експлуатації або зберігалися в однакових умовах на фальшивих банкнотах.

Таким чином, вилучення мікрволокон та формулювання задач експертного дослідження проводиться з урахуванням конкретних обставин діла, в кожному з яких потрібна фотофіксація мікрооб'єктів, на яких вони виявляються. Аналіз експертної практики показує, що по різних категоріям кримінальних справ найбільш розповсюдженими об'єктами - носіями є одяг та тіло

людини (злочинця, потерпілого), зняття злочину (вогнепальна зброя, ножі, сокири, палиці, стільці і т.п.) [2].

Вилучення мікрОВОЛОКОН з місця пригоди проводиться двома способами.

Перший найкращий спосіб - вилучення мікрОВОЛОКОН разом з об'єктом-носієм, на яких вони знаходяться. Особливу увагу необхідно звернути на належну упаковку одягу. Вилучений одяг, вологий або зволожений, попередньо просушують при кімнатній температурі. Одяг не можна струшувати, без потреби вигортати або складати. Кожен предмет одягу пакується окремо в чисті аркуші паперу. Для збереження мікрООБ'ЄКТІВ на всіх стадіях розслідування злочину необхідно: виключити зіткнення предметів-носіїв один з одним при зберіганні і роботі з ними; не торкатися до предмета-носія: своїм одягом, щоб не занести на нього сторонні мікрООБ'ЄКТИ; оглядати предмети-носії над аркушем чистого білого паперу; запобігати зіткненню різних частин предметів одягу, її зовнішньої та внутрішньої поверхні, щоб не змінити локалізацію нашарувань; старанно очистити пінцет, вимити руки та замінити підґрунтя після огляду кожного предмета-носія; упакувати кожен предмет-носіє в папір, над яким проводився огляд; проводити повторний огляд, попереднє дослідження і т.п. з додержанням міри обережності, над тим аркушем паперу, який був первісною упаковкою, і по закінченні роботи предмет-носіє упакувати знову.

Другий спосіб - безпосереднє вилучення мікрОВОЛОКОН з об'єктів-носіїв, перенесення їх на відповідний пакувальний (закріплювальний) матеріал та додавання до діла в якості самостійного речового доказу. Вилучення мікрОВОЛОКОН здійснюється за допомогою фіксації на дактоплівку, плівки типу "ліпофоль", де основною вимогою, яка пред'являється до липкої плівки є липкий шар, що не повинен виявляти агресивного впливу на мікрОВОЛОКНА, тобто повинен бути нейтральним і не повинен володіти сильними адгезивними властивостями, щоб виключити зруйнування мікрООБ'ЄКТІВ. Забороняється використовувати липку плівку типу "скотч". Можлива фіксація мікрОВОЛОКОН на предметному склі, яке потім покривається іншим склом і закріплюється по краям липкою плівкою.

МікрООБ'ЄКТИ можуть служити в якості доказів у кримінальній справі тільки тоді, коли вони правильно зафіксовані і процесуально оформлені.

При дослідженні речових доказів, вилучених у зв'язку з розслідуванням справ, пов'язаних з насильствами, вбивствами і т.п. можливо вирішення питання локалізації мікрОВОЛОКОН при можливому контакті потерпілого та підозрюваних. У такому випадку упаковка кожного предмету одягу проводиться з перекладанням його чистим пакувальним папером, щоб не допустити контакту суміжних деталей і одягу (рукав з рукавом, переду зі спинкою, переду штанів з задньою частиною і т.п.). Не рекомендується упаковувати предмети одягу, а також предмети-носії з мікрОВОЛОКНАМИ в пакети з полімерного матеріалу, щоб уникнути, статичного впливу (можливо налипання мікрОВОЛОКОН на внутрішній стороні пакету).

Надсилати на дослідження речові докази для виконання експертизи мікроволокон треба в першу чергу, раніш ніж можуть бути виконані інші види досліджень, щоб запобігти втрати мікроволокон, які мають зв'язок зі злочином, або появи більшої кількості, сторонніх волокон-нашарувань, які не мають відношення до конкретної справи і можуть тільки збільшити об'єм дослідницької праці з марною тратою часу.

Список використаних джерел:

1. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Давидова О.О. Криміналістичне дослідження об'єктів волокнистої природи. Методичні рекомендації. Київ: КИЙ, 2011. – 56 с.
2. Давидова О. О. Криміналістичні дослідження матеріалів, речовин та виробів: Курс лекцій. Київ: КНТ, 2008. 340 с.

Кладієнко Микола Олексійович
*завідувач сектору трасологічного
обліку відділу криміналістичних видів
досліджень Сумського НДЕКЦ МВС
м.Суми, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАМКІВ ЗІ СЛІДАМИ ЗЛАМУ

Найпоширенішим видом здійснюваних злочинів є майнові, в тому числі пов'язані з проникненням як на приватну територію, так і на інші охоронювані об'єкти. Одним з основних перешкод на шляху зловмисника є різні замикаючі пристрої, а найпоширенішим і відомим з них виступає замок. Очевидно, що в зв'язку з цим фактом, спостерігається підвищений інтерес з боку громадян до даного пристрою як з метою захисту власності, так із злочинним умислом.

Актуальність теми обумовлена масовою поширеністю замків, як інструменту захисту своїх прав і свобод, а також різноманітністю їх конструкцій і типів, а також способів їх відмикання і злому, та слідів, які залишаються за допомогою їх застосування.

Теоретичною основою послужили дослідження таких вчених як С.І. Поташник, В.І. Кантор, А.В. Кофанов, Ю.П. Голдованський, та інших. Цими вченими систематизовані і вивчені сліди, що залишаються на замикаючих пристроях; розроблені загальні рекомендації з дослідження замків, технологія виготовлення яких була розроблена в минулому столітті; запропоновані методи встановлення деяких знарядь відмикання і злому замків.

Злом замка пов'язаний з нанесенням йому незворотних пошкоджень, які локалізуються на корпусі або деталях замикаючого механізму у вигляді:

- руйнувань - зламу корпусу, дужки, ригеля, відділення циліндрового механізму від корпусу;
- перекусу дужки;
- розпилу дужки, голівок ригеля, корпусу і деталей механізму;
- деформацій корпусу, дужки (спостерігається порушення паралельності ніжок, вигин замикаючого кінця), ригеля, шпарини для ключа (розваль-

цьовування) та інших деталей замикаючого механізму (вигин лицьової планки, ригельних стійок і т.д.);

- роз'єднаність деталей замикаючого механізму;
- висвердлювання отворів з метою порушення роботи замикаючого механізму
- виривання циліндрового механізму з корпусу врізного замка типу «Аблой»;
- повертання замикаючого механізму замка типу «Аблой» за допомогою «скрутка» [2, ст. 43].

Загальна схема трасологічної експертизи замків може бути представлена у вигляді послідовності наступних стадій:

- а) ознайомлення з матеріалами дослідження;
- б) дослідження зовнішніх поверхонь замка і ключів;
- в) розбирання замка;
- г) дослідження замикаючого механізму в цілому і його деталях;
- д) експертний експеримент (за потреби);
- е) оцінка результатів дослідження й формування висновків.

Дотримання такої послідовності стадій є неодмінною умовою повного і об'єктивного дослідження замків [1, с. 146].

В рамках дослідження замків і замикаючих пристроїв аналіз виявлених слідів використовують для оцінки способу злому і визначення родової приналежності знаряддя, за допомогою якого проводився злом, джерела енергії, що використовувалася при зломі: механічна, термічна або вибухова.

Незалежно від постановки відповідного питання експерт повинен провести оцінку слідів, утворених контактними поверхнями знаряддя зламу, на придатність для ідентифікації. Виявлення та вилучення слідів, придатних для ідентифікації, відіграє важливу роль для подальших досліджень в цілях ідентифікації знаряддя, за допомогою якого вони утворені [2, с. 43].

Остаточний висновок про злам необхідно робити тільки після ретельного дослідження внутрішніх деталей замка, так як нерідко злам замка імітується. Відрізнити злам від його імітації можливо по розташуванню слідів – зсувів металу на гранях вирізу головки засуву, а також по відносному положенні розпилу щодо верхньої межі корпусу замка.

Кожен спосіб зламу викликає прояв специфічних, характерних тільки для нього ознак.

Так, при зламів навісних замків способом перекусу (перепила) дужки обов'язково утворюються сліди контактних частин знаряддя зламу (губок, різців, зубців), що відображають їхні розміри, форму, конфігурацію, ступінь заточення і інші властивості. Найменш інформативними є сліди перепилу більш інформативні сліди надпилу, що дозволяють визначити ширину і крок розводки пиляльного полотна. Сліди перекусу, як правило, придатні для індивідуального ототожнення.

При зламі навісного замка способом виривання дужки з корпусу замка утвориться комплекс ознак, присутній у тому або іншому сполученні: об'ємні, динамічні сліди на верхній грані корпусу та нижньої частини дужки, злам або зрушення металу на замикаючому кінці дужки замка, злам або вигин голівки засува вгору, рідше деформація стійки засува.

При зламі врізних, замків залежно від його способу, можливе виявлення слідів свердління, а також деформація або руйнування корпусу самого замка або його циліндрового механізму. У замках по типу «Аблой» можливе виявлення ознак зрізання (зрушення) матеріалу штопорного штифта, деформація кромки отворів для ключа на основних шайбах.

Характерними ознаками зламу сувальдного замка способом віджима ригеля замка є сліди знаряддя зламу на торцевій або на бічній поверхні голівки ригеля, а також деформація стійки засува і вісі сувальд, при яких їхні вільні кінці спрямовані в протилежні сторони. При віджимі дверей характер і напрямок таких деформацій протилежні.

Злам навісних замків типу «Аблой» відбувається шляхом видалення замикаючого механізму. При цьому спершу видаляється заглушка - шайба, що закриває гніздо замикаючого механізму, далі витягується сам механізм. При цьому сліди стороннього предмету залишаються на корпусі замка біля ключової шпарини, а у гнізді залишаються сліди ковзання деталей механізму у вигляді вм'ятин та подряпин.

Найбільш поширеним способом зламу врізних замків з циліндровим механізмом є злам і видалення циліндрового механізму або його частини з корпусу замка. Злам циліндра здійснюється як стандартними інструментами (плоскогубці, розвідний або розсувний ключ) так і спеціальними «віджимниками» пристроями.

При використанні віджимного пристрою у шпарину для ключа вгвинчується шуруп «саморіз», голівка якого захоплюється віджимним пристроєм, що встановлюється на полотні дверей. Далі за допомогою пристрою проводиться витягування циліндрового механізму з корпусу замку. При цьому відбувається злам корпусу циліндра в місці отвору для гвинта кріплення. Ознаками використання віджимного механізму є:

- наявність у шпарині для ключа слідів або частин шурупа;
- витягнутість металу в області розриву корпусу циліндра;
- наявність на поверхнях дверного полотна слідів, що залишаються підставкою віджимного механізму;
- відсутність декоративної накладки;

У ряді випадків при відмиканні сувальдних і циліндрових замків застосовують «скрутки», в якості яких використовують стрижні, форма яких відповідає формі ключових шпарин та дозволяє ввести їх в середину. Стрижні, як правило, забезпечуються руків'ям, що дозволяє передати значний обертальний момент на стрижень, введений в механізм замка.

«Скрутки», які використовуються для злому сувальдних замків, повинні мати борідку, що дозволяє впливати на ригель. Обертаючи стрижень віджимає ригель в положення відчинене, при цьому відбувається деформація-руйнування як ригеля, так і пакету сувальд.

Крім того, вони повинні мати форму, що дозволяє зафіксувати стрижень в каналі для ключа. При обертанні стрижня в циліндрових механізмах відбувається віджимання або зрізання опорних штифтів, після чого відбувається повертання циліндра.

Сліди «скруток» можуть бути виявлені на стінках каналу для ключа. В замках типу «Аблой» спостерігаються зрізання-зрушення матеріалу стопорного штифта і деформація кромки шпарини для ключа на основних шайбах [2, ст. 44].

Отже, з розвитком науково-технічного прогресу з'являється велика кількість замків з різними конструктивними особливостями, однак, якими б захисними властивостями вони не володіли, розробляються й методи їх відмикання чи злому. Тому, експерту для виявлення слідової інформації та надання правильної оцінки виявленим ознакам, необхідно мати високий кваліфікаційний рівень знань, як в практичній, так і в науковій сфері, а для цього він повинен отримувати своєчасну і повну інформацію про надсучасні замки, їх механізми, та новостворені способи кримінального відмикання та злому.

Список використаної літератури:

1. Кофанов А. В. Трасологічні дослідження : Курс лекцій/ А.В. Кофанов, О.Г. Волошин, О.В. Літвінова. К.: Київ. нац.ун-т.внут.справ, 2010;
2. Павліченко Г.В., Захаров Р.І., Севастьянова К.О. Судово-трасологічна експертиза замків і замикаючих механізмів: Навчальний посібник/ Г.В. Павліченко, Р.І.Захаров, К.О. Севастьянова - Н.Новгород: НДУ ім. М.І. Лобачевского, 2019.

Мірошніченко Юлія Василівна

Демузенко Ірина Володимирівна

*судові експерти сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,
м.Суми, Україна*

ЩОДО ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Одним із завдань, які вирішуються судовими експертами державних експертних установ, зокрема, науково-дослідними експертно-криміналістичними центрами системи МВС України, є визначення вартості земельних ділянок. Замовниками (ініціаторами) таких досліджень є слідчі

органи, суди, організації державної та недержавної форм власності, приватні громадяни тощо.

Окрему зацікавленість для правоохоронних структур становлять питання вартості земель сільськогосподарського призначення, в тому числі, для ведення товарного виробництва..

В п.15 Перехідних положень Земельного кодексу України [1] міститься заборона щодо з купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, купівлі-продажу або відчуження іншим способом та зміни цільового призначення земельних ділянок, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв), до набрання чинності законом про обіг земель сільськогосподарського призначення.

31 березня 2020 року підписаний Закон України № 552-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» [2], положення якого вступають в дію з 1 липня 2021 року.

Законом передбачено поступове введення механізму реалізації (обігу) земель сільськогосподарського призначення, т.зв. «запуск ринку земель».

При цьому, незважаючи на пряму заборону реалізації таких земель до моменту вступу в дію відповідного закону, існують приховані механізми їх продажу, які призводять до порушення прав власників.

Таким чином, ініціаторами проведення земельно-оціночних експертиз виносяться питання щодо визначення вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення, зокрема, паїв.

В п.11 Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [3] зазначено, що «оцінка проводиться із застосуванням бази, що відповідає ринковій вартості або неринковим видам вартості».

У разі коли у нормативно-правових актах з оцінки майна, договорі на проведення оцінки майна або ухвалі суду не зазначається вид вартості, який повинен бути визначений у результаті оцінки, визначається ринкова вартість.

При цьому під ринковою вартістю розуміється «вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла із знанням справи, розсудливо і без примусу».

Використання ринкової вартості як бази оцінки можливе за умови відповідності угоди, у зв'язку з якою проводиться оцінка, змісту поняття ринкової вартості. При цьому умови такої угоди не повинні передбачати будь-які додаткові обмеження або вимоги, що впливають на майбутню економічну вигоду від використання покупцем об'єкта оцінки.

Застосування неринкових видів вартості можливе у разі невідповідності умов угоди, у зв'язку з якою проводиться оцінка, хоча б одній з умов, яка висувається для визначення ринкової вартості, крім випадків, зазначених в абзаці третьому пункту 11 цього Стандарту.

Неринкові види вартості як база оцінки визначаються за допомогою методів та оціночних процедур, які ґрунтуються на результатах аналізу корисності або призначення об'єкта оцінки, а також вивченні впливу умов використання або способу відчуження об'єкта оцінки.

До неринкових видів вартості відноситься вартість у використанні, тобто, вартість, яка розраховується виходячи із сучасних умов використання об'єкта оцінки і може не відповідати його найбільш ефективному використанню.

Визначення вартості у використанні полягає у проведенні оцінки земельних ділянок, щодо яких планується подальше використання специфічним запланованим або існуючим способом, та без урахування принципу їх найбільш ефективного використання.

Таким чином, до вступу в дію положень закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» та утворення ефективного ринку обігу земель сільськогосподарського призначення, коректним з точки зору термінології національних стандартів з оцінки майна є визначення вартості у використанні для земельних ділянок сільськогосподарського призначення.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 11.05.2021).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2021 р. № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення: 11.05.2021).
3. Про затвердження Національного стандарту N 1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав": Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п#Text> (дата звернення: 11.05.2021).

Лимарь Максим Васильович,
*судовий експерт сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України
м. Суми, Україна*

СУДОВО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ НОМЕРІВ ТА РЕЛЬЄФНИХ ЗНАКІВ

З криміналістичної точки зору, в умовах сьогодення, заслуговують окремої уваги такі групи об'єктів дослідження як: транспортні засоби та вогнепальна зброя. Однією із важливих задач криміналістичного дослідження являється їх ідентифікація.

Актуальність даної тематики обумовлена також тим, що на території держави перебуває значна кількість транспортних засобів ввезених до України з інших держав, які експлуатуються та не зареєстровані відповідно до чинного законодавства та можуть використовуватися як в злочинних цілях, так і в якості автомобілів «двійників». Крім того, значна кількість вогнепальної зброї незаконно перебуває у вільному доступі для цивільних осіб та може бути використаною для скоєння злочинів.

Переважно всі транспортні засоби та вогнепальна зброя мають на кузовах, шасі, двигунах та на складових частинах вогнепальної зброї заводські ідентифікаційні номери, які присвоюються та наносяться заводами-виробниками в процесі виготовлення з метою їх обліку на підприємствах-виготовлювачах, реєстрації у державних установах, та можливості послідуочної їх ідентифікації [1, ст.27].

Досить розповсюдженим останніми роками став такий спосіб фальсифікації ідентифікаційних номерів транспортних засобів та вогнепальної зброї як механічне їх видалення (знищення абразивними інструментами чи матеріалами), а також і можливе подальше перебивання зі зміною їх змісту.

Використовуючи такі способи фальсифікації зловмисники переслідують мету легалізації викраденого автотранспорту, користування незаконним транспортним засобом або в обманних цілях задля їх продажу зі зміненими (підробленими) ідентифікаційними номерами, застосування вогнепальної зброї зі знищеними ідентифікаційними номерами для скоєння кримінальних правопорушень, тощо.

Одним із основних способів ідентифікації таких об'єктів – ідентифікаційне дослідження їх рельєфних номерних позначень шляхом:

- визначення способів нанесення таких ідентифікаційних маркувань;
- установлення відповідності їх заводському способу нанесення;
- установлення відповідності маркувань заводським шрифтам;
- установлення початкового (первинного) їх змісту, у разі їх видалення (знищення) або змінення (перебивання) [1, ст.55].

В судово-експертній діяльності дослідженням даних питань займаються судові експерти за напрямками судової трасологічної експертизи паралельно з напрямком криміналістичного дослідження транспортних засобів та судової балістичної експертизи.

Найпоширенішими способами нанесення ідентифікаційних маркувань вказаних досліджуваних об'єктів є: набивка (ручна або автоматизована), електроіскровий, керніння, лазерне гравіювання [1, ст.27].

Аналіз літератури та експертної практики показав, що на даний час знищене початкове маркування можливо виявити наступними способами: хімічним травленням, електрохімічним травленням, методом магнітної суспензії, методом рентгенографії [2, ст.61].

Найбільш простим та надійним в отриманні результатів являється хімічний спосіб.

Метод хімічного травлення є найпоширенішим для випадку відновлення (або встановлення) знищених (або змінених) знаків номера [1, ст.54]. За допомогою цього методу відновлюються первинні знаки, які були вибиті на заводі за допомогою нумераторів або випалені електроіскровим способом [3, ст.270].

При набиванні знаків у металі деформуються кристалічні ґрати, у зв'язку з чим змінюються його фізико-хімічні властивості. Ці зміни стосуються не тільки контурів самих вибитих знаків, але і шарів металу, які розташовані поруч. Тому після знищення візуально видимих контурів знаків, у більш глибоко розташованих шарах залишаються «приховані» зображення символів, які можна зробити візуально видимими за допомогою застосування хімічного або електрохімічного методу травлення, суть якого ґрунтується на різній швидкості розчинення деформованих і недеформованих ділянок металу. У більшості випадків при підробці номерів вдається зняти тільки поверхневий шар металу на глибину вибитих символів. У таких випадках первинні знаки відновлюються без особливих зусиль. Дещо складніше відновити знаки, коли знімається досить товстий шар металу, внаслідок чого проявляються тільки контури окремих знаків, які не показують цілісність конкретного символу.

Перед застосуванням методу хімічного (електрохімічного) травлення визначається вид металу (сталь, чавун, сплави алюмінію), на якому нанесено знаки, потім обирається відповідний хімічний реагент (електроліт).

Якщо сліди знищення номера не чітко виражені, немає глибоких металевих деформацій, поле нумерації очищається від залишків фарби та знежирюється органічними розчинниками. Шорсткуваті сліди обробки металу (насічки, шорсткуваті траси шліфування) шліфуються і поліруються (при цьому видаляється мінімальний шар металу). Шліфування здійснюється перпендикулярно до наявних трас, щоб не ушкодити більш глибокі шари металу. Після цього поверхня знежирюється і проводиться хімічне (електрохімічне) травлення металу. При використанні цього методу проявляються не тільки контури колишніх знаків, але й інші ознаки знищення (шліфування, набивання, сліди термічної обробки, зварювальні шви), які неможливо виявити за допомогою візуального і оптичного методів.

Якщо досліджувана поверхня горизонтальна, то поле нумерації обмежується пластиліновими стінками, висота яких 2-5 мм. У підготовлену таким способом ванночку наливається електроліт, який потрібно кожні 10-20 хвилин замінювати новим і стежити за процесом реакції. Якщо поверхня вертикальна або неможливо зробити ванночку для електроліту, то досліджувана поверхня зволожується змоченим в електроліті шматком марлі. Рухи тертя виконуються в одному напрямку - вздовж довжини рядка із символами. При цьому постійно відслідковується виникненням змін на поверхні металу (поява знаків або контурів слідів інструментів). Хімічне травлення триває до появи контурів знаків (в окремих місцях контури можуть виявитися не одночасно, тому використовують збільшувальні прилади та відповідне освітлення і постійно стежать за контурами, які з'являються, записуються при цьому зна-

чення можливих символів), оскільки з часом поверхня металу може стати зовсім рівною (зникають мікротраси, що з'явилися під час полірування). Варто зазначити, що поява контурів знаків залежить від металу та методу знищення знаків, вони можуть бути рельєфними або плоскими (у цьому випадку контури візуалізуються за допомогою різного освітлення, тому що метали різної щільності відбивають світло по різному).

Метод електрохімічного травлення як і метод хімічного травлення, ґрунтується на явищі різної швидкості розчинення деформованого і недеформованого металу [1, ст.52]. Однак під час застосування електрохімічного методу розчинення металу відбувається під впливом електричного струму, і відповідно швидкість розчинення більша, ніж під час застосування методу хімічного травлення, що потребує більш ретельного контролю процесу.

До заздалегідь підготовленої поверхні підключається полюс джерела постійного електричного струму. Джерело електричного струму має бути виготовлене з двох послідовно з'єднаних батарей 4,5V. Також може бути використане джерело змінного струму із застосуванням випрямлювача. Напруга повинна бути 4-12V. Припустиме використання акумуляторної батареї (4-12V). При цьому швидкість травлення можна регулювати за допомогою звичайного реостату відповідної потужності або шляхом зміни концентрації електроліту. Негативний полюс джерела обгортається ватним або марлевым тампоном, рясно змоченим в електроліті. Цим тампоном полірується досліджувана поверхня. Полірування здійснюється по всій площі досліджуваної поверхні, щоб на поверхні металу не утворювалися поглиблення. Необхідно обов'язково контролювати, щоб тампон не висихав і не покривався металевою плівкою, і відповідно частіше змочувати або міняти його. Під час процесу відновлення номера іноді доводиться регулювати силу струму. Якщо тампон швидко висихає або спостерігається іскріння, зменшується силу струму, а якщо не спостерігається виділення газів в електроліті - сила струму збільшується. Після закінчення процесу відновлення номерів досліджувана поверхня промивається водою або органічним розчинником і покривається консервантом, з метою запобігання подальшій корозії металу.

Підсумовуючи вище викладене слід зазначити, що обравши ефективно методи дослідження, надавши повні та обґрунтовані відповіді на поставлені питання та оформивши за результатами дослідження висновок експерта, судовий експерт реалізує у практику один із важливих методів доказування, який здійснюється з метою встановлення істини по справі – криміналістична ідентифікація.

Список використаних джерел:

1. Методика криміналістичного дослідження легкових автомобілів з метою визначення справжності їх ідентифікаційних номерів, моделей і часу випуску / Керівник авт. кол. Г.В. Прохоров-Лукін, - К.: КНДІСЕ, 1998. – 344 с. Рос. мовою.
2. Устинов С.Н., Струкова В.М. Восстановление уничтоженных рельефных изображений на металлах, полимерах и дереве / Экспертная практика. 1989. № 27. — 267 с.
3. Кофанов А.В., Волошин О.Г., Літвінова О.В. Трасологічні дослідження: Курс лекцій. К.: нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 304 с.

Лугова Анастасія Костянтинівна
*старший судовий експерт сектору економічних досліджень відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
Донецького НДЕКЦ МВС*

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ ПАЛЬНО-МАСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ

Службові перевірки військових частин у Збройних Силах України виявляють численні нестачі речового, медичного, квартирно-експлуатаційного майна, продовольства, палива та інших матеріальних цінностей. Нестачі виникають внаслідок зловживання службовими особами, відповідальними за закупівлю, зберігання та розподіл майна, своїм посадовим становищем шляхом внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей. Також нестачі з'являються внаслідок службової недбалості, яка полягає у несвоєчасному складанню та передаванню первинних документів до бухгалтерської служби, відсутності належним чином оформлених інспекторських посвідчень для списання втрачених під час бойових дій матеріальних цінностей, порушенні порядку ведення складського та бухгалтерського обліку тощо. В усіх цих випадках слідчі органи мають необхідність звертатися до експертів-економістів, які проводять дослідження бухгалтерських документів та надають обґрунтовані відповіді на поставлені питання.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України», «Військове майно - це державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України (далі - військові частини) [1].

До військового майна належать будинки, споруди, передавальні пристрої, всі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, пально-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо [1].

Порядок проведення інвентаризації військового майна, закріпленого за військовими частинами Збройних Сил встановлюється: Інструкцією з обліку військового майна у збройних силах України від 17.08.2017 № 440 та Положенням про інвентаризацію військового майна у Збройних Силах від 03.05.2000 № 748.

Інвентаризація військового майна у військовій частині проводиться як планова, так і позапланова - у разі перевірки результатів господарської діяльності і документальної ревізії та в інших випадках, коли необхідно встановити наявність військового майна [3].

Результати інвентаризації за кожним видом військового майна, у т.ч за ПММ відображаються у інвентаризаційному описі окремо за місцезнаходженням цього майна і за матеріально відповідальними особами. В інвента-

ризаційному описі зазначається: найменування ПММ, одиниця виміру, кількість, якість (категорійність) ПММ за даними облікових документів, фактична наявність військового майна, його якість (категорійність), обсяг нестачі та надлишку військового майна, обсяг надлишкового військового майна [3].

Перелік необхідних для дослідження документів залежить від рівня військового управління/військової частини та від виду військового майна. Докладно перелік документів наведено в додатках до Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України.

Як свідчить експертна практика, при проведенні експертиз з питань, пов'язаних з встановленням суми нестачі ПММ, на вирішення експерту ставляться такі питання:

- Чи підтверджується документально нестача (надлишки) пально-мастильних матеріалів, встановлена за актом інвентаризації (зазначаються реквізити акта) у військовій частині (зазначається назва частини), у матеріально-відповідальній особі (зазначаються прізвище, ім'я, по батькові) станом на (вказується дата) у загальній сумі (зазначається сума)?

- Чи підтверджується документально нестача пально-мастильних матеріалів у військовій частині (зазначається назва частини) за період роботи (вказується період) матеріально-відповідальній особі (зазначається прізвище, ім'я, по батькові) у розмірі (указуються кількісні та вартісні показники)?

Об'єктами експертного дослідження при вирішенні поставленого запитань є: акти перевірок та ревізій з усіма додатками, накази про призначення на посаду, про переведення та про звільнення з посади матеріально-відповідальній особі, посадові інструкції та договори про матеріальну відповідальність, матеріали інвентаризацій на початок та кінець міжінвентаризаційного періоду (накази, описи, звіральні відомості, акти, протоколи), первинні документи за міжінвентаризаційний період (накладні, акти, наряди на роздавання та рознарядки, роздавальні відомості, інспекторські посвідчення, акти списання військового майна тощо), оборотні відомості по рахунках обліку майна військової частини (113, 114, 119, 221, 222, 239, 683/1), меморіальні ордери (10, 11, 12, 13), книги кількісно-сумового обліку військової частини, інші документи.

У подальшому експерт аналізує норми законодавчих актів у межах предмета дослідження та вивчає надані для експертного дослідження матеріали на приналежність їх до предмету перевірки та достатності для її проведення.

Якщо на думку експерта наданих матеріалів недостатньо, він заявляє клопотання про надання необхідних документів. У випадку незадоволення клопотання експерта, тобто відсутності достатньої інформаційної бази для проведення дослідження та надання висновку, експерт може відмовитися від проведення такої експертизи шляхом надання повідомлення про неможливість надання висновку.

При аналізі документів наданих на дослідження, як об'єктів експертизи, експерт вивчає їх з наукової точки зору та робить висновки, які не повинні виходити за межі його спеціальних знань: зазначає на невідповідності в оформленні документів, наявності чи відсутності обов'язкових реквізитів, арифметичні помилки, невідповідності даних первинних та зведених документів.

На підставі дослідження документів експерт робить висновки щодо правильності проведення й документального оформлення інвентаризації, первинних документів за між інвентаризаційний період та визначає документально обґрунтовану суму нестачі або надлишку ПММ. Не виходячи при цьому за межі своєї компетенції та не оцінюючи дії посадових осіб.

Найчастіше в експертній практиці щодо дослідження результатів інвентаризації ПММ трапляються наступні випадки: відсутня попередня інвентаризація ПММ, відсутні первинні документи щодо надходження або вибуття ПММ.

Слід зазначити, документи щодо руху ПММ (чекові вимоги, накладні, дорожні листи, роздавальні/здавальні відомості та ін.) найчастіше наявні не в повному обсязі, а інколи відсутні зовсім. Це може бути пов'язано: з відсутністю у деяких військових частинах належного порядку отримання, збереження і обліку пально-мастильних матеріалів, формальністю перевірок, зокрема в процесі інвентаризації й зняття залишків ПММ, або втратою документів у зв'язку зі зміною дислокації військової частини та у зв'язку бойових втрат.

Тобто, виходячи з вищенаведеного на теперішній час існує достатньо передумов для незаконного заволодіння пально-мастильними матеріалами у військових частинах.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що експертне дослідження результатів інвентаризації пально-мастильних матеріалів військової частини найчастіше оформлюється повідомленням про неможливість проведення експертизи у зв'язку із не наданням достатніх вихідних даних та необхідних документів для проведення дорученої судової експертизи.

Для оптимізації та достовірності обліку ПММ необхідно вдосконалення системи обліку та контролю пально-мастильних матеріалів у Збройних Силах України. Це дозволить здійснювати облік ПММ в електронному вигляді та виконувати операції з руху пального в режимі on-line та, а отже, бачити цей процес і наявний залишок. Розробка та підтримка мобільної та стаціонарної платформи забезпечить безперервний контроль за переміщенням матеріальних засобів та їхній моніторинг у «віддаленому» доступі».

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим майна у Збройних Силах України: Закон України від 21.09.1999 № № 1075-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-14#Text> (дата звернення 12.05.2021).

2. Інструкція з обліку військового майна у Збройних Силах України: Наказ від 17.08.2017 №440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1192-17#Text> (дата звернення 12.05.2021).

3. Про затвердження Положення про інвентаризацію військового майна у Збройних Силах: Постанова від 03.05.2000 № 748. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/748-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.05.2021)

4. Корнеєва Н.М. Основні положення проведення судово-економічних експертиз: Навчально-методичний посібник / ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2009. – 52 с.

Піскун Дар'я Анатоліївна,

студентка 3 курсу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ТЕХНІЦІ В УКРАЇНІ

Інновації в криміналістиці можна трактувати, як результат діяльності, яка спрямована на вироблення та створення нових виробів або технологій, головним є впровадження новітніх організаційних форм в практичну діяльність, метою яких є прогрес в кримінальних провадженнях та підвищення якості правозастосовної діяльності. Процес переведення новації в нововведення можна порівняти з певним родом діяльності – інноваційною. Обидва поняття тісно пов'язані між собою, але в першому випадку відбувається процес формування самої новації, а в другому – процес його застосування [1].

Щодо інновацій в Україні на сьогодні, можна зазначити про головний проект 2020 року «Дія» - це мобільний додаток із цифровими документами та портал із публічними послугами. 5 жовтня 2020 року була оновлена «Дія 2.0», згідно зі статистикою, на початок 2021 року 6 мільйонів українців вже використовували цей сервіс, із яких 2,6 мільйона скористувалися оновленою версією. На порталі Дія було доступно вже 50 державних послуг. 30 березня 2021 року ВРУ ухвалила закон, згідно з яким електронні паспорти у Дії зможуть застосовуватися на рівні із паперовими документами починаючи із 23 серпня 2021 року [2].

Як показує статистика, дуже багато людей використовують мобільний застосунок «Дія», дана статистика є виправданою, тому що цей сервіс спрощує життя українців. На практиці, держава робить великі кроки щодо покращення цього додатку. Прогрес держави в цьому питанні полягає в наступному: електронні документи вже приймають в аеропортах і на пошті; автомобілісти можуть залишити вдома не тільки права і техпаспорт, а й страховий поліс; можна подавати заяву на реєстрування ФОП. [3]. Якщо проаналізувати проект «Дія» в кримінальному сенсі, то можна зробити висновок щодо: поліція отримує і наповнює базу даних про людину; поліція отримує ще одну можливість збирати інформацію про соціальні зв'язки людини. Через «Дію» можна отримати доступ до матеріалів виконавчого провадження. Тобто, це полегшить роботу правоохоронних органів [4]. На думку вченого Джеймса Хейзела і його колег, було би доречним створити єдину базу ДНК для поліпшення затримання злочинців. Володіючи базою даних ДНК українців, поліція зможе перевіряти кожного на причетність до будь-яких злочинів. ДНК-

аналіз дає право зі стовідсотковою ймовірністю ідентифікувати людину злочинця та оперативно доводити його причетність до скоєння протиправних дій. Але, якщо казати про український досвід, то це питання буде стримуватися через відсутність чіткого законодавчого врегулювання і недостатню кількість та потужності наявних "ДНК-лабораторій" [5].

Підсумовуючи вищевикладене автор хоче зазначити, що в нашій країні дуже багато потенціалу щодо інновацій в криміналістичній техніці, на прикладі мобільного додатку «Дія». Ціллю цього додатку – є створення «цифрової держави» та «перенесення країну в смартфон». За допомогою його, поліція отримує і наповнює базу даних про людину, що може сприяти для поліпшення розкриття злочинів. Ще хотілось би додати, щодо новаторства в криміналістичній техніці в Україні, а саме єдиної бази даних ДНК українців, поліція буде в змозі перевіряти кожного з ймовірністю на 100 відсотків на причетність до злочинів.

Список використаних джерел:

1. Шепитько В.Ю., Авдеева Г.К. Інновації в діяльності кримінальної юстиції. Криміналістика и судебная экспертиза: *Междувед.научно-методический сборник*. Вып. 59. Отв. ред. И.И. Емельянова. К.: Министерство юстиции Украины, 2014. С. 3-11.
2. Закон «Про внесення змін до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» № 1368-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1368-20#Text>.
3. Офіційний сайт «Дія». URL: <https://diia.gov.ua>.
4. *Судово-юридична газета*. 2010-2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/198017-mintsifra-v-prilozhenii-diya-otsutstvuyut-nedostatki-kotorye-pozvolyayut-dolzhniku-izbegat-vyplaty-dolga>
5. RL:https://protocol.ua/ua/uchenie_predlogili_sozdat_edinuyu_bazu_dnk_dlya_poimki_prestupnikov/

Парфенюк Катерина Михайлівна

*судовий експерт сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Рівненський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України,
м. Рівне, Україна*

ВАГОМІ ДОКАЗИ В СУДІ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРИ ВІДВЕДЕННІ (ПЕРЕДАЧІ) ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК В МЕЖАХ ПРИБЕРЕЖНИХ ЗАХИСНИХ СМУГ

На сьогодні в Україні найбільш привабливими для ведення бізнесу у сфері туризму, будівництва елітного житла є земельні ділянки, розташовані неподалік від водних об'єктів. Однак, такий територіальний ресурс є обмеженим. При відсутності пропозицій, але при наявності попиту на вищевказані земельні ділянки, ростуть випадки порушення вимог земельного законодавства при відведенні земельних ділянок у власність або надання їх у користу-

вання, адже велика частина цих земель знаходиться в межах охоронної зони - прибережної захисної смуги. Згідно зі ст. 58 Земельного кодексу України [1] прибережні захисні смуги відносяться до земель водного фонду. Вони встановлюються уздовж річок, морів, навколо водойм відповідно до розробленої документації - проекту землеустрою, склад якого визначається ст. 47 Закону України «Про землеустрій» [2]. Прибережна захисна смуга служить таким собі «захисним бар'єром» для водних об'єктів від шкідливого впливу антропогенного характеру. Згідно зі ст. 88 Водного кодексу України [3] і ст. 60 Земельного кодексу України [1] ширина встановленої прибережної захисної смуги залежить від величини самого водного об'єкта і крутизни схилу берегів. У разі розташування водного об'єкта в межах населеного пункту для встановлення його прибережної захисної смуги обов'язково враховується містобудівна документація. Вимогами ст. 59 Земельного кодексу України [1] зазначається кому, на яких умовах може бути відведена така земельна ділянка і існує чіткий перелік можливих варіантів її використання.

Умовні межі прибережної захисної смуги водних об'єктів на території України можна побачити на Публічній кадастровій карті. Це офіційний сайт на якому оприлюднені відомості Державного земельного кадастру про зареєстровані земельні ділянки. Розділ «Шари» кадастрової карти містить додаткові інформаційні шари, які можна накладати на обрану картографічну основу (базовий шар) і комбінувати між собою. Так, з жовтня 2019 року на даному порталі став доступний новий шар - «Умовна прибережна захисна смуга». Шар носить інформаційний характер. Він створений в автоматичному режимі та показує умовну ширину прибережної захисної смуги водного об'єкта з урахуванням норм статті 60 Земельного кодексу України (без урахування крутизни схилів) [4].

Так, одним зі способів виявлення порушень земельного законодавства щодо розміщення земельних ділянок в межах прибережної захисної смуги, які застосовуються правоохоронними органами є моніторинг Публічної кадастрової карти. При виявленні фактів порушень законодавства на будь-якому етапі процедури відведення земельної ділянки водного фонду, в судовому порядку висувуються вимоги про визнання недійсними документів на цю ділянку, повернення його до земель державної або комунальної власності.

Правоохоронні органи для отримання доказів у рамках кримінального провадження, звертаються за допомогою до експертів за висновком земельно-технічної експертизи та експертизи з питань землеустрою.

Так, протягом 2019 року (за результатами аналізу реєстру судових рішень [5], по постановках, винесених судами України в кримінальних провадженнях, що стосуються порушень вимог земельного законодавства при відведенні земельних ділянок в межах прибережних захисних смуг) судами України було винесено 33 постанови суду про призначення вищезазначених експертиз. При цьому, в 60% випадках дані експертизи призначені комплексно. При цьому, в 50% випадках з усіх постанов суду про призначення вищезазначених експертиз за 2019 рік - у кримінальних провадженнях, внесених

до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками вчинення злочинів, передбачених ст. 364 Кримінального кодексу України і 30% - за ознаками скоєння злочинів, передбачених ст. 366 Кримінального кодексу України.

Висновок експерта за результатами проведеної земельно-технічної експертизи дає можливість учасникам судового процесу аргументовано підтверджувати або спростовувати розміщення земельної ділянки в межах прибережної захисної смуги згідно з розробленим проектом землеустрою щодо встановлення прибережної захисної смуги. Крім того, визначається площа земельної ділянки, яка входить в межі прибережної захисної смуги. Навіть у випадку, якщо вищезгаданий проект не розроблявся - нормативні розміри прибережної захисної смуги при прийнятті рішень щодо відведення земельних ділянок все одно необхідно враховувати, оскільки вони встановлені законом - така правова позиція відстежується в постановках Верховного суду України. В такому випадку, судовим експертом проводиться дослідження і надається відповідь з розміщення земельної ділянки в межах смуги шириною в розмірах прибережної захисної смуги.

Висновки експерта за результатами проведених вищевказаних досліджень є надійним і вагомим джерелом доказів правоохоронних органів для відстоювання прав та інтересів держави в суді у кримінальних провадженнях за злочинами, скоєними в результаті порушень земельного законодавства при відведенні (передачі) земельних ділянок в межах прибережних захисних смуг.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III Дата оновлення: 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення 09.04.2021).
2. Закон України «Про землеустрій» від 22.05.2003 № 858-IV Дата оновлення: 26.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15> (дата звернення 09.04.2021).
3. Водний кодекс України від 06.06.1995 №213/95-ВР Дата оновлення: 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#Text> (дата звернення 09.04.2021).
4. Публічна кадастрова карта URL: http://wikimap.dzk.gov.ua/wiki/Шари_Публічної_кадастрової_карти (дата звернення 09.04.2021).
5. Єдиний державний реєстр судових рішень - URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 09.04.2021).

Петрущенко Віталій Сергійович,
Завідувач сектору досліджень зброї відділу криміналістичних видів досліджень Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

НОРМАТИВНІ ВИМОГИ ДО КОНСТРУКЦІЇ ГЛАДКОСТВОЛЬНОЇ МИСЛИВСЬКОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВІДСУТНОСТІ ВІДПОВІДНОГО ЗАКОНУ

Станом на 5 січня 2021 року, відповідно до даних Національної поліції, в Україні налічувалось 705393 власників мисливської вогнепальної зброї.

Окрім того, підрозділами дозвільної системи офіційно обліковувалось 203262 одиниць нарізної вогнепальної зброї (як на об'єктах дозвільної системи, так і у громадян) [1]. Проте закон, який би регулював правовідносини, що виникають при обігу зброї, зокрема категорії цивільної вогнепальної зброї, дотепер відсутній. Спроби ухвалити відповідний закон тривають вже не один рік, й остання з них відбулась 4 березня 2021 року. Рекомендований комітетом з питань правоохоронної діяльності законопроект № 4335 набрав 88 голосів депутатів Верховної ради України з необхідних 226. Альтернативний проект № 4335-1 також не набрав необхідної кількості голосів – підтримали 74 парламентарія. Народні депутати також не підтримали рішення відправити законопроекти на доопрацювання.

На сьогодні основою правового регулювання відносин в сфері обігу вогнепальної зброї є Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів (далі – Інструкція), затверджена наказом МВС України від 21.08.1998 № 622, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 7 жовтня 1998 року за № 637/3077. Даною Інструкцією визначено, що мисливська вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, що відповідає вимогам, установленим до мисливської зброї технічним регламентом, а за його відсутності – національним (галузевим) стандартом. В переліку зброї, що належить до мисливської вогнепальної зброї, наявні гладкоствольні рушниці, гладкоствольні рушниці із свердловкою «парадокс» з нарізами 100-140 мм на початку або в кінці ствола, мисливські рушниці зі свердловкою «сюпра», комбіновані рушниці, що мають поряд з гладкими і нарізні стволи [2].

Серед вимог до гладкоствольної мисливської вогнепальної зброї, які містять Інструкція та діючий стандарт ГСТУ 78-41-002-97 «Зброя спортивна та мисливська. Вимоги безпеки. Методи випробувань на безпеку», наступні:

- для стрільби використовуються мисливські патрони відповідного калібру;
- загальна довжина з розкладеним та зафіксованим прикладом має становити не менше 800 мм;
- довжина ствола – не менше 450 мм;
- ємність магазину має становити не більше 4 патронів;
- наявний запобіжник;
- неможливість здійснення стрільби зі складеним прикладом, якщо при цьому загальна довжина такої зброї зі складеним прикладом та зі знятими від'ємними частинами ствола менше 800 мм [2, 3].

Варто зазначити, Інструкцією також допускається реєстрація або перереєстрація зброї при укороченні стволів до загальної довжини більше

500 мм [2], на що у законодавця інша думка, оскільки статтею 263¹ Кримінального кодексу України передбачена відповідальність за незаконні переробку чи ремонт вогнепальної зброї. Спростування або підтвердження факту втрати мисливською зброєю властивостей рушниці та набуття властивостей обрізів рушниць здійснюється під час проведення судової балістичної експертизи, в ході якої перевіряється відповідність купчастості й точності стрільби вимогам національного стандарту ДСТУ 7718:2015 „Зброя спортивна та мисливська. Рушниці спортивні та мисливські гладкоствольні. Загальні технічні вимоги”, наведеним у таблиці 1 [4, с. 3].

Таблиця 1.

Показник	Норма
Відношення кількості пробоїн на сточастковій мішені до кількості дробин відповідних снарядів (купчастість), %, не менше ніж	40
Для мисливських рушниць без дульних звужень, %, не менше ніж	35
Відхилення центра осипу від точки прицілювання (точність), мм, не більше ніж:	
— вгору	150
— вниз	50
— праворуч	75
— ліворуч	75

За результатами проведеного аналізу чинних нормативних актів, які встановлюють вимоги до гладкоствольної зброї, автор дійшов думки, що вони не відповідають сучасним вимогам, адже для України, як країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу, є обов'язковим для імплементації в національне законодавство Директиви 2021/555 Європейського парламенту і ради від 24 березня 2021 року про контроль за придбанням та володінням зброєю, відповідно до якої, визначальним при класифікації вогнепальної зброї, зокрема гладкоствольної, є довжина ствола 60 см, ступінь автоматизації стрільби та багатозарядність [5].

Список використаних джерел:

1. URL: [https://censs.org/illcit-arms-2020/#:~:text=%D0%A2%D0%B0%D0%BA%2C%20%D1%83%202019%20%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96%20%D0%B7%D0%B0,13%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%96%D0%B2%20\(423%20%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%96\).](https://censs.org/illcit-arms-2020/#:~:text=%D0%A2%D0%B0%D0%BA%2C%20%D1%83%202019%20%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96%20%D0%B7%D0%B0,13%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%96%D0%B2%20(423%20%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%96).)

2. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: наказ МВС України від 21.08.1998 № 622. Дата оновлення: 04.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 13.05.2021).

3. Стандарт ГСТУ 78-41-002-97 «Зброя спортивна та мисливська. Вимоги безпеки. Методи випробувань на безпеку». Київ, 1997. 16 с.

4. Національний стандарт ДСТУ 7718:2015 «Зброя спортивна та мисливська. Рушниці спортивні та мисливські гладкоствольні. Загальні технічні вимоги». К., 2016. 13 с.

5. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2021/555/oj>.

Писарцова Юлія Ігорівна

*головний судовий експерт сектору
дактилоскопічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Сумського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України,
м. Суми, Україна*

ПРОБЛЕМАТИКА ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ РУК В ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ ОМП

Дактилоскопічна експертиза залишається надійним джерелом доказів більше століття. Існують надійні методи проведення дактилоскопічних досліджень, завдяки яким виконуються завдання кримінального процесу про те, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. Такі положення прямо пов'язані із встановленням об'єктивної істини, а використання спеціальних знань значно допомагає таку істину встановити [1, ст. 2].

Об'єктами дактилоскопічного дослідження є сліди папілярних узорів (сліди пальців та долонь рук, а також сліди босих ніг людини) та механізм взаємодії шкірного покриву з предметами (механізм слідоутворення). При чому ідентифікація може стосуватись як живих осіб (доведеність їх перебування або відсутності на місці вчинення кримінального правопорушення), а також і неживих осіб (невпізнаних трупів – встановлення невідомих).

Дактилоскопічна експертиза вирішує ідентифікаційні і неідентифікаційні завдання, серед яких ототожнення особи за слідами рук, які залишені на місці події, а також встановлення механізму слідоутворення, особливостей будови кисті руки та ін. [2, п. 6.1.].

Незважаючи на колосальний досвід використання в якості доказів у кримінальних провадженнях дактилоскопічних експертиз, є проблеми, які потребують вирішення через переосмислення існуючих положень щодо призначення і проведення таких експертиз.

Однією із проблем залишається надходження на дослідження значної кількості слідів папілярних ліній, що непридатні для проведення порівняльного дослідження. Звичайно, таку ситуацію можна пояснити необхідністю обов'язкового вилучення слідової інформації під час проведення процесуальних дій (наприклад, огляд місця події або обшук). Проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії передбачає повноту і швидкість, відповідно до завдань кримінального судочинства, але формальне дотримання зазначеного положення впливає на якість їх проведення.

На дослідження експертам направляються всі вилучені докази, які того потребують. Серед них і сліди папілярних ліній, зафіксовані на липких стрічках або об'єктах – слідоносіях, які далеко не завжди визнаються придатними

для проведення порівняльного дослідження. Враховуючи практичний показник дослідження непридатних слідів папілярних ліній, слід відмітити, що він становить близько 50% від загальної кількості наданих на дослідження слідів. Постає питання доцільності виконання таких досліджень. В орієнтовному переліку запитань, зазначеному в п. 6.2. Інструкції, міститься запитання: «Чи придатні дані сліди для ідентифікації особи?». Фактично, дослідження непридатних слідів обмежується негативною відповіддю експерта з цього приводу, й унеможлиблює подальшу їх ідентифікацію.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що в ході проведення огляду місця події виявлені сліди папілярних ліній перед їх вилученням можуть бути і мають бути оцінені інспектором-криміналістом на предмет їх придатності для проведення порівняльного дослідження. Далі обов'язково проводиться фотозйомка виявлених слідів папілярних ліній методом масштабної фотозйомки.

Також до складу криміналістичних валіз входять оптичні прилади: криміналістичні лупи різної кратності збільшення, налобні та біноклярні лупи, а також засоби освітлення: побутові і спеціальні ліхтарі, кільцеві освітлювачі, джерела експертного світла тощо [3, с.15]. Дана техніка дозволяє оцінити придатність виявлених слідів.

Така оцінка не є експертною, але б значно зекономила ресурси та час судового експерта. Ідея подібної оцінки не нова. Т.В. Авер'янова наводить випадки процесуальної і непроцесуальної ідентифікації. Також за суб'єктом ідентифікації пропонується вирізняти оперативну, слідчу, судову і експертну. [4, с.405]. Оперативна цілком підпадає під таке визначення, тому що суб'єктом її виступає учасник слідчо-оперативної групи, який працює на місці події. Оцінку сліду або його копії спеціалістом з метою визначення придатності для дослідження можна, таким чином, вважати непроцесуальною ідентифікацією.

В інших випадках, якщо слід непридатний і спеціаліст, який його виявив, бачить це, направлення його на дослідження можна вважати формальним виконанням спеціалістом (інспектором-криміналістом) своїх функціональних обов'язків або низьким рівнем взаємодії учасників слідчо-оперативної групи.

У випадку виявлення сліду папілярних ліній, непридатного для ідентифікації за будовою папілярного узору, пропонується призначати інші види експертиз, пов'язані із сучасними досягненнями генетики і медицини. Такі експертизи успішно вирішують питання давності залишених слідів, яке не входить до типових питань Інструкції, і яке відноситься до діагностичних питань.

У ході проведення ОМП при виявленні на об'єктах-слідоносіях слідів папілярних ліній, непридатних для ідентифікації за ними особи, доцільно направити ці об'єкти-слідоносії на імунологічне дослідження (пото-жирову речовину), а за наявності в пото-жировій речовині сліду клітин, провести ДНК-

дослідження, не витрачаючи час на проведення дактилоскопічної експертизи. Це б дало змогу значно (до місяця) скоротити час розслідування.

За дослідженнями К.М. Бадікова, морфологія папілярного узору може допомогти з визначенням морфолого-функціональних, психологічних і соціальних характеристик носія слідів, тобто за відбитком можна побудувати психологічний профіль [5].

Також слід звернути уваги на збільшення випадків виявлення штучних папілярних узорів. Це пов'язано з новими технологіями, а наслідками такого явища може бути притягнення невинуватої особи до кримінальної відповідальності.

Способами фальсифікації папілярних візерунків є виготовлення штучних папілярних узорів (об'ємних муляжів, перекопіювання відбитку з аркуша паперу, використання ПВА, желатину), а також зміна малюнку папілярного узору на шкірному покриві людини (механічні, термічні, хімічні зміни). Копії (штучні папілярні узорі), на думку дактилоскопістів, не можуть містити складу потожирової речовини, тому імунологічне дослідження для виключення фальсифікації є обов'язковим.

На нашу думку, викрити явище підробки відбитків можна не тільки через проведення імунологічної експертизи, а також і пореджеоскопічної експертизи. У випадку виявлення штучних відбитків пори в них не мають чіткого відображення.

В Інструкції відсутні рекомендації, пов'язані з виявленням підробки відбитків пальців рук, потрібно доповнити її положеннями з алгоритмом дій у подібних випадках, серед яких, як приклад, обов'язкове призначення комплексної дактилоскопічно-імунологічної експертизи.

В підсумку слід зазначити, що дактилоскопія не є універсальним експертним дослідженням, потребує подальшого вдосконалення і узагальнення, що б знаходило своє відображення не тільки в теоретичній, а і в практичній площинах.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651VI (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 910. № 1112. № 13. Ст. 88.

2. Інструкція про призначення і проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 12.07.2020).

3. Участь спеціаліста в огляді місця події: довідник. Практичний посібник. МВС України, ГСУ, Національна поліція України. - Київ, 2017. 128 с.

4. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. Москва. Норма. 2018. 480 с.

5. Бадиков К.Н. Психодерматоглифический метод комплексного исследования следов рук в криминалистике: понятия, методика, перспективы развития: монография. М.: Юрлитинформ, 2014. 280 с.

Симоненко Євгенія Іванівна

студентка 2 курсу

Інституту педагогіки та психології

Сумського державного педагогічного

університету імені А. С. Макаренка

м. Суми, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІСТИКИ

Метод (від грецьк. *methodos* – вчення, шлях дослідження) – це, в широкому розумінні, упорядкований рух пізнання до поставленої мети. Методологія науки має подвійне філософське тлумачення. З одного боку, це вчення про принципи, способи організації та побудови науково-пізнавальної діяльності, а з іншого – це сукупність методів, прийомів і засобів дослідження, які застосовуються в науці. Тому методологія трактується як вчення про методи пізнання загалом та як методи й засоби дослідження в окремих науках.

За вітчизняною науковою традицією методологію тлумачать як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на яких ґрунтується дослідження та на підставі яких здійснюють вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження.

Методологія виконує такі функції:

- визначення шляхів отримання наукових знань, що відображають динамічні процеси та явища;
- спрямування, забезпечення спеціального методу для досягнення певної мети дослідження;
- надання вичерпної інформації про процес чи явище, що досліджується;
- допомога у введенні нової інформації в основу наукової теорії;
- уточнення, збагачення, систематизація термінів та понять в науці;
- створення науково-інформаційної системи, засновану на об'єктивних фактах та логіко-аналітичному інструменті наукового пізнання.

Криміналістика - це самостійна галузь спеціальних юридичних наукових знань, яка має свій предмет, систему, науково обґрунтовані методи, прийоми та засоби для вирішення науково-практичних проблем.

Таким чином, методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища [3, с. 56].

Для науки криміналістики методологія є вченням про спеціальні методи й засоби збирання та дослідження об'єктів, що належать до предмета науки криміналістики.

Питання про методи криміналістики тривалий час викликає дискусії між філософами і юристами, а особливо гостро обговорюється класифікація методів у криміналістиці.

Незважаючи на відмінності трактувань, більшість сучасних вчених розглядають наукові методи за рівнем їх застосування й поділяють на загально-наукові та спеціальні [2, с. 29].

Головний предмет криміналістики - злочинність, складне соціальне явище, вона має свою структуру, зв'язки між елементами. Таким чином криміналістика розслідує злочини, особливо найбільш соціально небезпечний вид, що має стале законодавче визначення, а саме як динамічний процес, тобто аспект діяльності. Одночасно криміналістика вивчає розслідування складних кримінальних справ, тому вимагає розробці відповідних судових рекомендацій.

Загальнонаукові методи застосовуються майже в усіх або ж у багатьох науках і галузях. Із загальнонаукових методів у криміналістиці застосовують такі: аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, аналогію, версію та ін. Вони характерні для логічних дій розумової діяльності осіб, на яких покладено обов'язок розслідування й розкриття злочинів.

Загальнонаукові методи використовуються майже у всіх або багатьох науках і галузях. Поширені наукові методи, що застосовуються в криміналістиці, включають: аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, аналогію, версію тощо. Вони характерні для логічних дій розумової діяльності осіб, відповідальних за розслідування та розкриття кримінальних правопорушень [2, с. 30].

Спеціальні методи, або конкретно-наукові – методи, що використовуються для пізнання та дослідження явищ, процесів, об'єктів конкретних наук, а у криміналістиці – для вирішення завдань, що стосуються її предмета вивчення.

Сфера застосування спеціальних методів криміналістики обмежена дослідженнями, що проводяться у вузькій групі галузевих знань. Криміналісти застосовують спеціальні методи, запозичені з інших наук, а саме: фізичні, хімічні, біологічні, медичні, пристосовані до вирішення криміналістичних завдань і реалізуються для збирання, дослідження, оцінки та використання доказів при з'ясуванні істини [2, с. 30].

Широко використовують у криміналістиці також антропометричні та антропологічні методи (для пошуку та ідентифікації); біологічні методи (кров, слина, сперма та інші виділення людського організму); соціологічні методи (анкетування, збір соціологічної інформації та ін.); психологічні методи (при розробці тактичних комбінацій та прийомів) тощо.

Отже, у криміналістиці методи дослідження мають свої особливості, які визначаються:

- по-перше, специфікою об'єкта, що досліджується, діючих закономірностей, процедури пізнання;
- по-друге, сферою застосування - наукове дослідження і практична діяльність щодо розслідування кримінальних правопорушень [1, с. 49].

Список використаних джерел:

1. Криміналістика [текст] : підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.
2. Маркус В. О. Криміналістика. Навчальний посібник – К.: Кондор, 2007 – 558 с.

3. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 6-те вид., переробл. і доповн. – Київ : Знання, 2008. – 95 с.

Словінський Віталій Казимирович

кандидат технічних наук

заступник завідувача відділу забезпечення діяльності центру

Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАК ОСЕРЕДКУ ПРИ ВИНИКНЕННІ ПОЖЕЖІ ВСЕРЕДИНІ ОБЛАДНАННЯ ЧИ МЕБЛІВ

Пожежа може статися в результаті злочинної бездіяльності, недбалості, допущеної особами, які за законом зобов'язані забезпечувати нормальну роботу, отже, і пожежну безпеку того чи іншого об'єкта. Пожежа може бути результатом злочинних дій - підпалу, спрямованого на винищення або пошкодження майна, а також до приховування інших злочинів.

Якщо горіння виникло всередині обладнання, яке після пожежі в тій чи іншій мірі збереглося, осередок, як правило, можна встановити без особливих зусиль. Найчастіше пожежі виникають в обладнанні приміщень, яке призначене для зберігання або розміщення тих чи інших предметів, речей, цінностей, тобто в шафах, столах, тумбочках, на стелажах. До найбільш поширених причин таких пожеж слід віднести необережне поводження з вогнем або навмисний підпал, а також самозаймання.

Особливості розвитку горіння а також, ознаки осередку пожежі багато в чому визначаються вмістом такого обладнання, що саме і як в ньому зберігалось, а також недостатньо хорошими умовами газообміну. У шафах, столах і тумбочках горіння може спочатку відбуватися у вигляді тління, мати строго обмежені межі. Вміст таких предметів (папір, тканини, білизна), іноді щільно складені, перешкоджають розвитку горіння не тільки вниз і вздовж полиць, але навіть і вгору. Якщо дверцята і ящики виявилися закритими і початковий вогневий імпульс не сильний, тління може відбуватися довго, у всякому разі до тих пір, поки не прогорять стінки, дверцята або у шаф із закритими дверцятами не буде зруйноване скління. Характер послідуєчого горіння буде визначатися умовами газообміну в об'ємі приміщення, в якому виникла пожежа.

Для шаф характерно місцеве прогорання фанерних стінок (задніх або бічних) в залежності від того, де розташований осередок пожежі. Такі стінки є слабшою перешкодою для вогню, ніж предмети і матеріали, що знаходяться в шафах, або полки, які зроблені з дошок. Це істотно в сенсі визначення ознак осередку пожежі. Відомо багато прикладів, коли з первинним прогоранням задньої стінки шафи відбувається місцевий тепловий вплив на відповідній ділянці стіни, біля якої стоїть шафа. На рис. 1 представлено характерне руйнування шафи в результаті підпалу.

Рис. 1. Осередок пожежі у книжній шафі

При горінні зсередини письмових столів, тумбочок утворюються ознаки осередку пожежі, аналогічні ознакам у шаф. Тільки в цих випадках поряд з фанерними стінками в осередку пожежі можуть прогорати і кришки таких предметів. Ознаки осередку пожежі на стелажах залежать від їх влаштування, особливостей зберігання матеріалів, способу їх укладки і визнають розташуванням осередку, ступенем розвитку пожежі. В цьому відношенні немає різниці в ознаках осередку в порівнянні з іншим обладнанням, проте на відміну від шаф і столів горіння стелажів вже в початковій стадії може розвиватися більш інтенсивно. Прихований період тління може бути меншим, ніж у предметів, що має замкнуті об'єми або його взагалі може не бути; в місці виникнення пожежі можливий кращий газообмін; руйнування можуть бути більш значними і рівномірними. Тому для встановлення осередку пожежі на стелажах є більш важливо зберігати предмети, що зберігалися на них і при цьому в тому ж становищі, в якому вони горіли. По можливості не розбирати і тим більше не викидати обгорілих конструкцій - стійок, полиць і т.д. - до огляду місця пожежі.

На рис. 2 представлена секція стелажів, що складається з вертикальних рядів полиць. Характер руйнувань дозволив зробити висновок про те, що пожежа виникла від вогню, внесеного на стелаж.

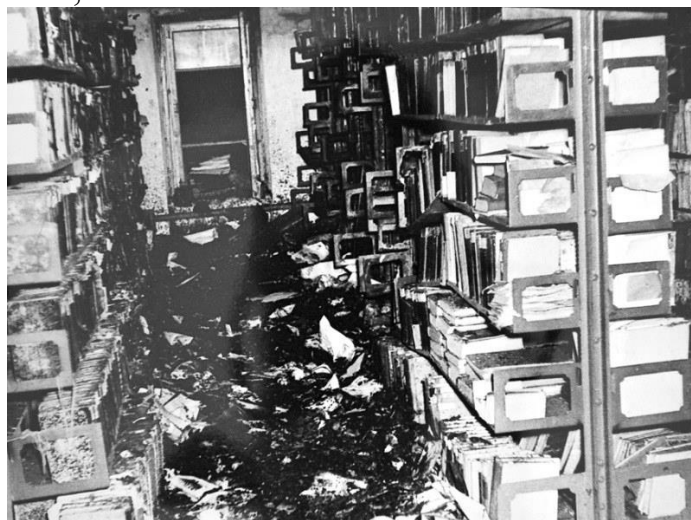

Рис. 2. Осередок пожежі на стелажах

У разі тривалого горіння, коли приміщення повністю вигорає, а від меблів і їх вмісту залишається купа золи і гарячого вугілля, на цих ділянках можливе місцеве вигорання конструкцій підлоги. Але тоді такі прогари можуть і не залежати від того – поруч з обладнанням, на ньому або всередині нього знаходився осередок пожежі. Місце виникнення пожежі з обладнанням приміщення і деякими прогарами може бути не пов'язане взагалі. Висновок про осередок пожежі в цьому випадку можна зробити тільки за сукупністю всіх даних.

Список використаних джерел:

1. Федотов А.И., Ливчиков А.П., Л.Н. Ульянов. Пожарно-техническая экспертиза. - М.: Стройиздат, 1986.
2. Коротких Н.И., Мартынюк В.И. Методическое пособие по вопросам установления причин возникновения пожаров и подготовке материалов для проведения пожарно-технических экспертиз. - Черновцы.: ВЦ СУ УВД Черновицкой обл., 1982.

Стасюк Василина Миколаївна

судовий експерт групи контролю якості та метрологічного забезпечення Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м.Суми, Україна

СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ

ЯК СУБ'ЄКТ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах сьогодення ефективно функціонування інституту судової експертизи безпосередньо залежить від застосування спеціальних знань, а одним із суб'єктів застосування спеціальних знань є судовий експерт.

Судово-експертна діяльність здійснюється у процесі судочинства експертними установами, судовими експертами, які є працівниками державних судово-експертних установ і приватними судовими експертами. Процесуальний статус судового експерта визначається Законом України «Про судову експертизу» та чинним процесуальним законодавством.

Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань. До державних спеціалізованих установ належать:

- науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;
- науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;
- експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. Виключно державними спеціалізованими установами

здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [1, ст.7].

Як зазначено у Законі України «Про судову експертизу», судовими експертами в нашій країні можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [1, ст. 10]. Отже, судовим експертом є лише та особа, яка уповноважена на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час провадження і стосуються сфери її знань.

Підставою для проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою - якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб [1,ст. 7¹]. На теперішній час в Україні діють судовий та договірний порядок призначення судових експертиз. Крім того, слідчий або прокурор згідно КПК України наділені правом призначати експертизи [3, с. 104].

За результатом експертного дослідження експерт складає висновок, що є джерелом доказів у провадженні.

Судовий експерт є самостійним учасником процесу, а для забезпечення його незалежності від впливу будь-яких органів і осіб законодавством передбачено гарантії незалежності судових експертів та їх рівність при здійсненні професійної діяльності [2, с. 41].

Відповідно до чинного законодавства судові експерти наділені низкою обов'язків. Обов'язками експерта є: проведення повного дослідження і надання обґрунтованого та об'єктивного письмового висновку; на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку; заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі.

Судовий експерт наділений також сукупністю прав. Незалежно від виду судочинства, він може подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування, або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи; вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи; подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта; одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням; проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом [1,ст. 13].

Розглянемо докладніше хто може стати судовим експертом. Поняття «кваліфікація судового експерта» складається з кількох елементів: вид спеціальних знань, спеціальність та спеціалізація. Це знайшло своє відображення у ст. 10 Закону України «Про судову експертизу», яка говорить, що судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. Тобто, для того, щоб отримати кваліфікацію судового експерта потрібно мати відповідну вищу освіту, в залежності від напрямку дослідження, пройти відповідну підготовку та здати кваліфікаційний іспит Експертно-кваліфікаційній комісії МВС, а потім кожні п'ять років підвищувати отриману кваліфікацію.

Сьогодні в системі експертних установ Міністерства внутрішніх справ України порядок та умови присвоєння кваліфікації судового експерта з певного виду судової експертизи (експертної спеціальності) регулюється Положенням про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС, затвердженого наказом МВС України 21.09.2020 року № 675. Зокрема, в Положенні зазначено порядок та умови проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС, порядок видачі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта і його дублікату, порядок та умови присвоєння (позбавлення) кваліфікаційного класу судового експерта, порядок здійснення дисциплінарних проваджень стосовно судових експертів та інше. Всі судові експерти, які отримали кваліфікацію судового експерта вносяться до Державного реєстру атестованих судових експертів - електронну базу даних, що ведеться та контролюється Міністерством Юстиції України і знаходиться у відкритому доступі.

Отже, бути судовим експертом досить складно, оскільки протягом усієї професійної діяльності потрібно підвищувати кваліфікацію судового експерта з певною періодичністю, постійно удосконалювати навички та здібності, оскільки науково-технічний прогрес не стоїть на місці і виникає потреба у використанні більш сучасного обладнання.

Проведення кваліфікованого експертного дослідження та формування правильного висновку за його результатами можливі лише за наявності в експерта відповідних наукових, технічних та інших спеціальних (у тому числі правових) знань і досвіду роботи. Критеріями, за якими оцінюють компетентність судового експерта є його освіта і стаж професійної діяльності у сфері науки або практики, які необхідні для проведення експертизи.

Підсумовуючи, слід зазначити, що професія судового експерта, яка виникла на межі кількох видів діяльності як результат поєднання, сполучення, інтеграції різних елементів, на сьогодні є самостійною. Підготовка судових експертів потребує, насамперед, накопичення та узагальнення інформації про кількість і якість експертних кадрів в Україні за родами та видами судових експертиз, а також визначення потреби в них. Судова експертиза, є основним

засобом доказування, який сприяє всебічному, повному й об'єктивному дослідженню обставин справ, який забезпечується основними принципами судово-експертної діяльності та полягає у законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження, та гарантуються Законом України «Про судову експертизу» та процесуальним законодавством.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 11.05.2021).
2. Скрипник М. Мировой опыт в судебно-экспертной деятельности. URL: <https://ua-expert.com/news/svitoviy-dosvid-u-sudovo-ekspertniy-diyalnosti/>.
3. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб./ за заг. ред. О.Г. Рувіна. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. – 424 с.

Тарасенко Євгеній Вікторович

*завідувач сектору комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень Сумського НДЕКЦ МВС,
м. Суми, Україна*

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИ ВИКОНАННІ ЕКСПЕРТИЗ
ПОВ'ЯЗАНИХ З ШКІДЛИВИМ ПРОГРАМНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ
(ШПЗ)**

В наш час комп'ютери, мобільні телефони, системи зберігання даних увійшли майже у всі сфери нашого життя. Вся важлива інформація про людину чи компанію зберігається на носіях цифрової інформації. Тому в останні роки набирають актуальності кримінальні справи пов'язані з шкідливим програмним забезпеченням (ШПЗ), націленим на викрадення цінної інформації, її знищення або унеможливлення доступу до неї. Судові експертизи з питань ШПЗ несуть одну із найважливіших ролей у подібних справах, але подібні дослідження пов'язані з певними труднощами.

Термін «шкідливе програмне забезпечення» доволі розпливчастий. Він означає, що таке програмне забезпечення несе в собі шкоду користувачеві або системі, але не має чіткої межі, що саме може бути шкодою для системи, а що ні. Наприклад програми віддаленого доступу при відповідних налаштуваннях дають змогу підключатися до кінцевого пристрою без підтвердження самим пристроєм. Підключення до пристрою без згоди користувача також є у функціоналі багатьох ШПЗ. Тому віднесення того чи іншого програмного забезпечення до категорії шкідливих, це юридичне питання, відповідь на яке залежить від багатьох факторів. Експерт з правом проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи не може на власний розсуд сказати чи є надане на дослідження програмне забезпечення шкідливим. Відповідний висновок може бути даний лише з посиланням на результати роботи антивірусного програмного забезпечення яке розроблене для того щоб ідентифікувати ШПЗ. Тому при призначенні експертизи першим слід поставити пи-

тання: «Чи визначається файл (назва файлу) антивірусним програмним забезпеченням як шкідливий?»

Дослідження функціональних можливостей ШПЗ пов'язане з труднощами, обумовленими як програмно-технічним забезпеченням так і знаннями та досвідом самого експерта. Крім того, такі дослідження потребують значно більше часу ніж на інші типи експертиз, адже вони потребують використання багатьох інструментів та аналіз різними методами. Щодо самого аналізу, то його можна поділити на два основних типи: аналіз вихідного коду та динамічний аналіз.

Аналіз вихідного коду полягає в розборі файлів методом дизасемблювання. Для цього ми завантажуюмо файл в дизасемблер і досліджуємо програмні інструкції, щоб зрозуміти, які функції в ньому закладені. Ці інструкції виконуються центральним процесором, тому таким чином ми можемо дізнатися деталі поведінки програми. Головним недоліком даного методу є те, що вихідний код доволі часто буває обфускованим і його дуже складно, а інколи навіть неможливо прочитати. Обфускація або заплутування коду, це приведення вихідного коду програми до виду, що зберігає його функціональність, але ускладнює аналіз, розуміння алгоритмів роботи і модифікацію при декомпіляції. Крім того такий метод вимагає спеціальних знань про програмування, дизасемблювання та конструкції програмного коду.

Динамічний аналіз або аналіз поведінки, це процес запуску файлу в ізольованому середовищі і відстеження його поведінки в системі. Щоб забезпечити безпечний запуск шкідливої програми, спершу підготовлюється середовище, яке дозволить вивчати її, не ризикуючи пошкодити систему або мережу. Для цього можна використовувати програми віртуалізації, такі як «VirtualBox». Але краще за все проводити дослідження на спеціально виділеному комп'ютері, адже деякі ШПЗ мають функцію ідентифікації запуску у віртуальній операційній системі і можуть проявити не всі свої функції або навіть не запуснитися. Для моніторингу дій в системі та мережевої активності слід встановити додаткове програмне забезпечення, таке як «Process Monitor», «Process Hacker», «Wireshark» чи інші подібні програми. Значну кількість часу займає також аналіз зібраних журналів роботи, лог-файлів, змін в реєстрі операційної системи та інших даних з яких необхідно вибрати потрібну інформацію та правильно її інтерпретувати.

Дослідження ШПЗ хоч і доволі новий напрям, якщо дивитися з точки зору історичної перспективи, але існує достатньо довго щоб з'явилися автоматизовані рішення для роботи з такими файлами. Хорошим рішенням буде використання спеціалізованого програмного забезпечення для аналізу ШПЗ, так звані «пісочниці» (Sandbox). Такі програми емулюють запуск ШПЗ у відповідно налаштованій системі, збирають дані про його дії, мережеву активність та зміни які він вносить до системи під час своєї роботи. Крім того завдяки таким рішенням можна швидко встановити тип ШПЗ, його основні функціональні можливості. Після аналізу надається детальний звіт в якому

розібрані можливості програми та дії які виконуються після її запуску. І хоч в таких звітах теж дуже багато даних, в них набагато легше зорієнтуватися, адже інформація структурована та подається у зручному для читання вигляді. Серед таких рішень можна виділити програмне забезпечення (програмно-апаратний комплекс) «Joe Sandbox» від компанії Joe Security LLC. В ньому є можливість запуску файлів з метою простеження дій, моніторинг мережевої активності, та інші функції для аналізу і розбору шкідливих файлів. Існують також інші подібні рішення, але всі вони платні і ціна в кожному випадку обговорюється з замовником.

При призначенні експертиз пов'язаних з ШПЗ слід пам'ятати, що такі дослідження займають значну кількість часу і в залежності від складності програмного забезпечення експерт не завжди в змозі виявити всі його приховані функції, особливо маючи в розпорядженні лише безкоштовні (вільні) інструменти з обмеженим функціоналом та можливостями. У будь-якому разі перед призначенням таких експертиз слід проконсультуватися з експертом, на предмет того чи є в нього спеціальні знання та навички для виконання таких досліджень та як правильно поставити запитання.

Список використаних джерел:

1. Monappa K. A. Learning Malware Analysis. 2018 year. 423 ст.
2. Michael Sikorski and Andrew Honig. Practical Malware Analysis. 2012 year. 768 ст.
3. Закон України про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/stru#Stru>.

Ткачов Ігор Анатолійович

завідувач сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Сумського НДЕКЦ МВС, м. Суми, Україна

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ВІДМИКАННЯ ЗАМКІВ ІЗ ЦИЛІНДРОВИМИ МЕХАНІЗМАМИ З ЦИЛІНДРИЧНИМИ ШТИФТАМИ СТОРОННІМИ ПРЕДМЕТАМИ

Метою тези є узагальнення та систематизація теоретичного і практичного досвіду дослідження циліндрових замків з циліндричними штифтами на предмет їх відкриття сторонніми предметами з метою недопущення помилкових висновків.

На сьогоднішній день одними з найчисельніших об'єктів дослідження в судовій трасологічній експертизі є замки з циліндровими механізмами із циліндричними штифтами, а одним із основних запитань, поставлених на розгляд судової експертизи, є встановлення факту відмикання замків сторонніми предметами.

У криміналістичній літературі питання дослідження слідів відмикання замків висвітлювалися в роботах таких вчених як: С.І. Поташник, М.В. Салтевський, Ю.П. Голдованський та ін. Увага наукової спільноти до цієї теми вказує на особливе значення криміналістичного дослідження замків

як різновиду судової трасологічної експертизи у зв'язку з його пов'язаністю із забезпеченням прав і законних інтересів громадян. Вченими досліджено наступне: систематизовані і вивчені сліди, що залишаються на замикаючих пристроях; розроблені загальні рекомендації з дослідження замків; запропоновані методи встановлення деяких знарядь злому замків та ін.

Перш ніж досліджувати проблематику запитання встановлення факту відмикання замків з циліндровими механізмами з циліндричними штифтами сторонніми предметами необхідно розглянути визначення понять «циліндровий механізм» та «відмикання замка».

Циліндровий механізм – різновид механізму секретності (МС) замка, робочою частиною якого є циліндр, який може бути повернутий в корпусі тільки тоді, коли в ключову шпарину в середині циліндра вставлений штатний (свій) ключ. До таких відносять штифтові, дискові, рамкові та інші [1, с. 5].

Замки з циліндровими механізмами дуже різноманітні та найбільш складні за своєю конструкцією. Їх механізм складається з циліндра, розташованого всередині корпусу. У циліндрі уздовж його поздовжньої вісі є шпарина з фігурними бічними гранями – пазами для ключа. Гнізда для кодових штифтів розташовуються в один ряд і з'єднують шпарину для ключа з поверхнею циліндра. У корпусі циліндра є аналогічно розташовані гнізда для штифтів корпусу. Зовні ці гнізда закриті заглушками або однією загальною пластинкою. У литих навісних замках функцію корпусу циліндрового механізму виконує отвір в корпусі замка. У гніздах циліндра вміщаються штифти різної довжини, а в гніздах корпусу – однакової. Штифти корпусу спираються на спіральні пружини. У замкненому положенні механізму гнізда циліндра і корпусу збігаються. Під дією пружин штифти корпусу частково виштовхуються в гнізда циліндра і перекривають проміжок між корпусом і циліндром, тим самим фіксуючи останній і перешкоджаючи його обертанню. При введенні ключа в ключову шпарину кодові штифти циліндра утоплюються в гнізда так, що площа їх зіткнення зі штифтами корпусу поєднується з проміжком між корпусом і циліндром. У цьому положенні штифтів циліндр вільно провертається ключем і повідцем переміщує ригель [1, с. 13].

У криміналістиці виділено такі способи усунення замка як перешкоди: злом та відмикання.

Відмикання замка – це вплив на замок, аналогічний за характером впливу «рідного» тобто комплектного ключа, спрямований на переміщення засува, що не приводить до руйнування або несправності замка. Злом замка – дії, за допомогою яких замок усувається як перешкода шляхом його руйнування. Якщо при цьому засув і пересувається, то пересувається він в уже зруйнованому замку, коли звільняється доступ до деталей замикаючого механізму. Пошкодження замка можуть виникнути і при відмиканні. Різниця у виникненні пошкодження при відмиканні й зломі полягає в тому, що в першому випадку пошкодження не носять цілеспрямованого характеру, а є лише супутніми. При зломі пошкодження утворюються цілеспрямовано [2, с. 112].

Виділяють наступні способи відмикання замків: підібраними ключами; підробленими ключами; відмичками; випадковими предметами.

Узагальнюючи експертну практику при дослідженні циліндрових замків на предмет встановлення факту відмикання їх сторонніми предметами, експерт може встановити:

1. Відсутність слідів дії сторонніх предметів на деталях циліндрового механізму.

У таких випадках висновок експерта може бути сформульований про те, що оскільки сторонні предмети, що мають форми і розміри близькі до ключа-оригіналу, при їхньому застосуванні можуть не залишати характерних слідів на деталях механізму, вирішити запитання про факт відмикання циліндрового механізму стороннім предметом неможливо. Причиною такого висновку в більшості випадків є простота конструкцій замків, що найбільш широко використовуються в повсякденному житті.

2. Наявність на поверхні ключової шпарини слідів стороннього предмету, а саме: вм'ятин, різних за формою подряпин (лінійних, звивистих), деформації країв ключової шпарини, наявність на голівках кодових штифтів різних за формою подряпин (лінійних, звивистих), орієнтованих вздовж ключової шпарини. Виявлені сліди, як правило, контрастні за кольором і структурою з іншими ділянками поверхонь. Окрім цього, в ключовій шпарині циліндра можуть бути нашарування клейких речовин, пластиліну, мила, за допомогою яких робилася спроба блокування штифтів у каналі циліндра, а також наявність сторонніх предметів у вигляді фольги та інших.

У даному випадку, за наявності лише вищеперерахованого, буде сформульовано висновок про те, що у ключову шпарину циліндрового механізму замка лише вводився сторонній предмет.

3. Проміжне положення циліндра, при якому його кодові штифти роз'єднані зі штифтами корпусу циліндрового механізму, тобто циліндр розблоковано, а штатний ключ не знаходиться в циліндрі (У такому випадку слід експериментально переконатися, що витягання ключа при проміжному положенні циліндра неможливе).

Оскільки проміжне положення циліндра встановлює тільки факт його повороту стороннім предметом, то воно може служити підставою тільки для висновку про факт повороту циліндра стороннім предметом, але не про його відмикання.

4. На внутрішній поверхні корпусу або на зовнішній поверхні циліндра циліндрового механізму виявлені кільцеві сліди, що різко відрізняються за ступенем вираженості від слідів, що виникли при звичайній експлуатації замка. Такі сліди виникають на внутрішній поверхні корпусу, якщо кодові штифти відтиснуті на більшу, в порівнянні з дією штатного ключа, величину, а на зовнішній поверхні циліндра, якщо штифти корпусу недотиснуті, в порівнянні з дією штатного ключа, величину. Наявність таких слідів є достатньою підставою для висновку про відмикання досліджуваного циліндрового замка стороннім предметом.

Таким чином, правильна оцінка виявлених ознак при дослідженні циліндрових замків є гарантією достовірності висновку судового експерта.

Список використаних джерел:

1. Поташник С.И. Криминалистическая экспертиза замков / С.И. Поташник. – М., 1969. – 250 с.
2. Нестеров Н.И. Криминалистическое исследование замков: учеб. Пособие / Н.И. Нестеров, А.И. Железняков. - Волгоград 1993. – 280с.

Туренко Віктор Антонович
завідувач відділу судової експертизи
Черкаського НДЕКЦ МВС
м. Черкаси, Україна

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЯВЛЕННЯ НОМЕРІВ
НА МЕТАЛЕВИХ ПОВЕРХНЯХ**

Знаки на виробах в заводських умовах проставляються штампуванням, електричним, механічним і ручним гравіюванням або відливанням.

Відновлення знаків, проставлених цими способами, засноване на визначенні змін, що відбуваються в структурі матеріалу в місцях нанесення цифрових і буквених позначень.

Відновлення знаків, виконаних шляхом лиття або звичайним граверним способом, наведеними методами неможливо, так як проставлення таких знаків не пов'язане з помітними змінами структури і фізико-механічних властивостей матеріалу виробу.

При набиванні знаків на металеві вироби в результаті деформації відбувається подрібнення окремих кристалів і спотворення кристалічної решітки металу. Це супроводжується зміною фізико-механічних властивостей матеріалу в місцях деформації: розчинності, залишкового намагнічування (для феромагнітних матеріалів), щільності, електропровідності і т.д. Не тільки в межах глибини штампованих знаків, але і в прилеглих до них шарах.

Тому після навмисного видалення знаків в товщі металу зберігаються «приховані» зображення, що дозволяє виявити їх за допомогою розроблених методів.

З метою правильного вибору реактиву і методу відновлення номеру необхідно правильно визначити матеріал, з якого виготовлений виріб.

Для металів і їх сплавів такими речовинами служать кислоти і луги: азотна кислота - для чорних і кольорових металів і їх сплавів; для сплавів золота - суміш азотної і соляної кислот; їдкі луги - для алюмінію і його сплавів, а для пластичних мас - органічні розчинники.

Підбір розчинника для обробки синтетичних матеріалів і пластмас проводиться експериментально, вибирається той з розчинників, в якому матеріал даного виробу краще розчиняється.

Природу кожного сплаву можна визначити, виконавши хімічні реакції на основний компонент, який утворює сплав.

Ці реакції описані в посібниках з Мікрохімічного аналізу та аналітичної хімії.

Для виявлення зображень видалених знаків на виробках, виготовлених з різних металів, застосовують три методи; хімічний, електрохімічний і магнітної суспензії.

Перші два методи можна використовувати при дослідженнях на будь-яких металах чи сплавах, метод магнітної суспензії застосовується лише для феромагнітних сплавів.

Слід мати на увазі, що при хімічних методах виявлення, реактивами є концентровані луги і кислоти, які викликають бурхливе розчинення металу, що може призвести, при відсутності належного контролю, до розчинення металу в зоні «прихованих» знаків.

Найбільш зручним для роботи є метод електролітичного полірування, при якому один і той же по складу електроліт може бути використаний на різних металевих поверхнях.

Практика показує, що якщо при використанні хімічного методу вийшли негативні результати, необхідно, попередньо сфотографувавши ділянку з номером і злегка зачистивши поверхню, повторити дослід, застосувавши один з електрохімічних методів. Якщо електрохімічний метод не дав очікуваних результатів, повторюють експеримент, використовуючи хімічний метод. У цьому випадку додаткове полірування поверхні не потрібно.

При відновленні знаків, як і при будь-яких хімічних дослідженнях, рекомендується спочатку застосовувати методи, які найменше змінюють первинний вигляд об'єкта, зокрема, - метод магнітної суспензії (для феросплавів), електрохімічні і потім вже хімічні методи.

Виявлення зображень видалених знаків на металевих виробках складається з трьох операцій:

- а) підготовки поверхні металу виробу;
- б) обробки підготовленого місця хімічними реактивами, в результаті якої відбувається виявлення знаків;
- в) закріплення і фотографування відновлених знаків.

Підготовка поверхні деталі є однією з найважливіших операцій, від якості проведення якої залежить успіх відновлення зображення, його чіткість. Підготовка полягає в тому, що поверхня металу звільняється від грубих слідів і подряпин, залишених інструментом, за допомогою якого проводилося знищення. Шліфування та полірування необхідно проводити перпендикулярно напрямку штрихів і подряпин від інструменту, щоб не поглибити наявні борозни.

Остаточне полірування поверхні металу проводиться порошками окису хрому і окису алюмінію або пастами (крокусною, хромовою, ГОІ і т. д.).

Після закінчення полірування поверхня металу повинна бути гладкою, а в деяких випадках дзеркальною. Підготовлене місце протирається ватою, а потім ретельно промивається органічними розчинниками (спиртом, бензином, толуолом, чотирьоххлористим вуглецем, дихлоретаном і т. д.). Промивання повинно проводитися для того, щоб видалити жирові забруднення, що

потрапляють на метал в процесі обробки, так як вони ускладнюють відновлення номера.

У разі якщо на ділянці з видаленими знаками зовсім немає грубих борозенок і подряпин або вони є лише на окремих ділянках, проводити обробку всієї поверхні за допомогою грубих напилків і наждачного паперу не слід. Необхідно відразу переходити до полірування або вибіркового видалення подряпин. Якщо ж поверхня з видаленими знаками відполірована раніше, то підготовка її до відновлення буде полягати в знежиренні і промиванні, після чого переходять безпосередньо до відновлення.

При підготовці поверхні виробів з різних металів і сплавів слід застосовувати в кожному окремому випадку особливі прийоми, які залежать як від властивостей металу (твердий, м'який), так і від характеру виробу, на якому доведеться відновлювати знаки.

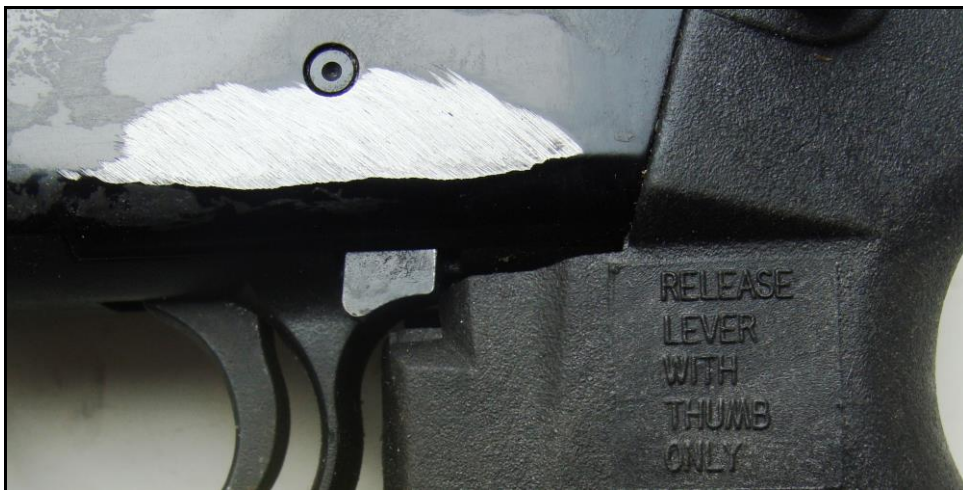

Рис. 1. Ділянка з видаленими номерами на ствольній коробці рушниці.

Рис. 2. Виявлене номерне позначення «L 449636» на ствольній коробці рушниці, після обробки хімічними реактивами.

Список використаних джерел:

1. Борисов А.П., Скобелева Г.А. Выявление удаленных знаков на металлических и некоторых не металлических предметах : Москва : НИИМ МВД РСФСР, 1960. 20 с.
2. Жолтанська І.І., Степура С.А. Методичні рекомендації виявлення первинного змісту рельєфних маркувальних позначень електрохімічним методом із застосуванням приладу «Набір для перевірки автентичності номерів на металевих поверхнях «Номер-Детект». Експертна спеціальність 4.4. «Дослідження ідентифікаційних номерів та рельєфних знаків» : Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 33 с.

СЕКЦІЯ 10.

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ: ПРІОРИТЕТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Барікова Анна Анатоліївна,

*кандидат юридичних наук,
науковий консультант відділу забезпечення
роботи секретаря та суддів судової палати
управління забезпечення роботи судової па-
лати з розгляду справ щодо податків, зборів
та інших обов'язкових платежів секре-
таріату Касаційного адміністративного
суду у складі Верховного Суду, Україна
викладач кафедри публічного управління та
адміністрування Національної академії
внутрішніх справ,
м. Київ, Україна*

ЗМІСТ ДИСКРЕЦІЙНИХ ВІДНОСИН У ЗАСТОСУВАННІ НОРМ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Змістовний вимір дискреції щодо застосування норм фінансового права у предметно-об'єктному вимірі охоплює регулятивний і охоронні виміри. На переконання Є.В. Курінного, йдеться про дворівневу конструкцію, зміст основного рівня якої утворюють загальні потреби та інтереси, що реалізуються згідно з положеннями норм права, а допоміжної частки – поведінка суб'єктів зазначених відносин [1]. Водночас підхід, запропонований у Загальному класифікаторі спеціалізацій суддів та категорій справ [2], не повною мірою відповідає вимогам часу та вказаному баченню. Виокремлювати відповідні категорії справ доцільно за критерієм «кола» змістовного виміру правовідносин щодо дискреції в застосуванні норм фінансового права.

Процедурні категорії справ з приводу адміністрування податків, зборів, платежів, а також контролю за дотриманням вимог податкового законодавства можна вивести в загальну рубрику справ з приводу оподаткування («податкове коло») щодо: реєстрації платників податків, внесення, обліку та вилучення податкової інформації; обробки податкової звітності та використанні платниками податкових пільг; обліку даних у інтегрованій картці платника податків; контрольно-перевірочної роботи платників податків (камеральних, планових або позапланових перевірок, відповідно, пов'язаних із діями, що передують проведення перевірки, процедурою проведення перевірки, оскарженням результатів перевірки); застосування, обліку, виключення пені за несвоєчасне погашення податкової заборгованості; досудового врегулювання спорів (зокрема, адміністративного оскарження, податкового компромісу); реалізації податкового боргу (оскарження податкових вимог і рішення про опис майна в податкову

заставу; оскарження вимоги про сплату боргу (недоїмки) та дій щодо передачі такої вимоги до органів виконавчої служби; застосування податкової застави; застосування адміністративного арешту коштів та/або майна; стягнення податкового боргу; зобов'язання органів доходів і зборів винити дії щодо списання (анулювання) заборгованості; податкових спорів, безпосередньо не пов'язаних з процедурою банкрутства, але у яких платник податків є банкрутом); реалізації податкового контролю (відмови / зупинення реєстрації податкової накладної / розрахунку коригування; визнання недійсними / нечинними наказів органів доходів та зборів (окрім наказу на призначення податкової перевірки); відмови від податкового номера (реєстраційного номера податкової картки); визнання недійсним / нечинними рішення ДПС про відмову у наданні податкової знижки; відшкодування моральної шкоди та/або матеріальної шкоди (нетрудових спорів); визнання недійсними/нечинними податкової консультації органу доходів та зборів; визнання оскаржуваних правочинів недійсними та застосування визначених законодавством заходів, пов'язаних із визнанням правочинів недійсними; стягнення в дохід держави коштів, отриманих за нікчемними договорами; припинення юридичної особи або підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця); відшкодування ПДВ, надміру сплачених коштів, стягнення пені за розстрочення відшкодування ПДВ, неповернення надміру сплачених коштів та інших санкцій; коригування даних в системі електронного адміністрування ПДВ; включення / виключення даних платника до переліку платників, які відповідають критеріям ризиковості

Предметний вимір щодо категорій справ у сфері оподаткування має охоплювати такі складові: ПДФО; податок на прибуток (з прибутку з джерелом походження з України; з прибутку з джерелом іноземного походження; з доходу за договорами страхування; з доходу (прибутку) нерезидента, що підлягає оподаткуванню; з доходу суб'єктів, які здійснюють випуск і проведення лотерей; з доходу операторів від букмекерської діяльності, азартних ігор, з доходу від азартних ігор з використанням гральних автоматів; уточнення податкових зобов'язань під час застосування податкового компромісу); ПДВ (зменшення суми від'ємного значення; збільшення грошового зобов'язання; несвоєчасну сплату узгоджених сум податкових зобов'язань; уточнення податкових зобов'язань під час застосування податкового компромісу; анулювання реєстрації платника; ПДВ із ввезених на митну територію України товарів (продукції) щодо ввезення безоплатно отриманих товарів, здійснення операцій з придбання у нерезидента послуг резидентом-неплатником ПДВ, надання послуг нерезидентом резиденту за межами митної території України; бюджетного відшкодування ПДВ щодо збільшення / зменшення розміру сум, стягнення сум, автоматичного відшкодування, порушення строків, неподання висновків податковими органами про узгодженість сум до органів казначейства);

зупинення реєстрації податкових накладних (ЄРПН, критеріїв ризиковості, СЕА ПДВ); акцизного податку (зокрема, із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) щодо звільнення від оподаткування до закінчення встановленого строку, переобладнання в підакцизний легковий автомобіль, ЄРАН); екологічного податку; рентної плати (за користування надрами для видобування корисних копалин, користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; користування радіочастотним ресурсом України; спеціальне використання води; спеціальне використання лісових ресурсів; транспортування нафти та нафтопродуктів; транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України); податку на майно (на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, щодо житлової або нежитлової нерухомості; транспортного податку); плати за землю; ЄСВ (оскарження вимог про сплату боргу (недоїмки); коригування даних обліку; списання недоїмки); погашення податкового боргу (податкової застави; адміністративного арешту коштів та/або майна; стягнення податкового боргу; зобов'язання органів доходів і зборів вчинити дії); податкового контролю (процедурних порушень; визнання недійсними / нечинними актів; визнання недійсною / нечинною податкової консультації; оскарження рішення за результатами розгляду скарги; повернення надмірно сплачених (перерахованих) податків, обов'язкових платежів; відмови від податкового номера; виключення з Реєстру неприбуткових організацій та установ; застосування спрощеної системи оподаткування; відшкодування шкоди); трансфертного ціноутворення.

У межах справ з приводу реалізації державної політики у сфері економіки та публічної фінансової політики, зокрема, необхідно виокремити такі змістовні блоки:

– митна справа («митне коло»): спори щодо компетенції митних органів, митних режимів (імпорту, реімпорту, експорту, реекспорту, транзиту, тимчасового ввезення, тимчасового вивезення, митного складу, вільної митної зони, безмитної торгівлі, переробки на митній території, переробки за межами митної території, знищення або руйнування, відмови на користь держави); митних формальностей (на морському і річковому транспорті, на авіатранспорті, на залізничному транспорті, на автомобільному транспорті, щодо припасів, на трубопровідному транспорті та лініях електропередачі, у міжнародних поштових та експрес-відправленнях; переміщення товарів; зберігання товарів; митного оформлення (зокрема, декларування); визначення коду товару за УКТ ЗЕД; визначення митної вартості товару, мита (ввізного, вивізного, сезонного, пільгових ставок, походження товарів); митного контролю (зон, митних експертиз, системи управління ризиками); пропуску й оподаткування товарів; порушення митних правил (включаючи застосування попередження, штрафів, конфіскації); оскарження постанов у справах про порушення митних правил; виконання постанов митних органів про накладення адміністративних стягнень;

– валютне регулювання та валютний контроль («валютне коло»): спори щодо розрахунків за валютними операціями, торгівлі валютними цінностями, транскордонного переказу валютних цінностей, транскордонного переміщення валютних цінностей, здійснення валютних операцій в умовах запроваджених заходів захисту;

– грошовий обіг і розрахунки («розрахункове коло»): спори щодо регулювання обігу готівки; проведення розрахунків; РРО; використання електронних платіжних засобів за товари (послуги).

Таким чином, необхідно враховувати інфраструктурні, матеріально-технічні та інформаційно-комунікаційні, культурологічні виміри еволюційної парадигми таких систем щодо формулювання компетенції, визначення стандартів поведінки, ефективності діяльності тощо [3, с. 115]. У цьому контексті змістовний вимір відносин щодо дискреції в застосуванні норм фінансового права має бути предметно та процедурно орієнтованим, що дозволить більш ефективно вирішувати спори, ураховуючи сутнісні особливості відповідних відносин.

Список використаних джерел:

1. Курінний Є.В. Предмет і об'єкт адміністративного права України: характеристика категорій в умовах системного реформування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2004. 36 с.
2. Про затвердження Загального класифікатора спеціалізацій суддів та категорій справ: наказ Державної судової адміністрації України від 21.12.2018 р. № 622 : із зм. і доп. станом на 30.04.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0622750-18> (дата звернення: 30.04.2021).
3. Барікова А.А. Електронна держава: нова ефективність урядування. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 224 с.

Мартиненко Володимир Олександрович
*к. держ. упр., доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та адміністрування
Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка,
м. Суми, Україна*

ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УМОАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Однією із особливостей соціально-економічного розвитку країни в останні роки є розширення сфери послуг. Як наслідок з'являються нові сектори і види послуг серед яких чинне місце займає готельне та ресторанне господарство. Саме ця сфера послуг, на думку вітчизняних науковців, *здатна приносити реальний дохід*, зумовлює зростання рівня зайнятості, створює матеріальну базу для розвитку туризму, а також стимулює розвиток інших сфер економіки: транспорту, торгівлі, будівництва, сільського господарства, виробництва товарів народного споживання, сфери послуг та інших. В середньому, на кожні 10 туристів, які проживають у готелі, припадає близько

трьох робочих місць безпосередньо, і два робочих місця, побічно пов'язаних з обслуговуванням (співробітники туристичних фірм, транспортних компаній і т. д.) [1].

За даними Державного комітету статистики України, в останні роки, кількість суб'єктів господарювання, що діють в готельно-ресторанній сфері стабільно зростала. Один за іншим відкривались нові готелі та ресторани, паралельно з'являлись нові формати підприємств ресторанного бізнесу.

Сучасні реалії функціонування підприємств готельно-ресторанної сфери характеризуються досить складною ситуацією. Поширення загрози COVID-19 справило негативний вплив на успішне функціонування готельно-ресторанної сфери спровокувавши їх критичний фінансовий стан. Як наслідок, *готельно-ресторанний бізнес* змушений шукати нові активізуючі й мотивуючі заходи виживання та розвитку, повернутися до пошуку і впровадження креативних рішень. Кожне готельне та ресторанне підприємство обирає свої активатори та мотиватори виживання, в залежності від умов, спричинених зовнішніми факторами пандемії та показників власної операційної діяльності. Наприклад, готельні підприємства стали частину працівників відправляти у неоплачувану відпустку; здійснювали виведення з експлуатації частину номерного фонду; зменшили маркетингові бюджети; віддали частину номерів у довгострокову оренду ІТ-компаніям і тим, хто працює віддалено; створили віртуальні кімнати для проведення конференцій, стали впроваджувати різні ІТ-технології, які можуть знизити ризик потенційно небезпечного контакту між персоналом готелю та гостями. Ресторанні заклади вимушені змінювати формат роботи з клієнтами: більшість ресторанів переорієнтувалися на доставку своєї продукції по замовленню; активніше залучають інтерактивні технології та альтернативні online-сервіси в роботі з клієнтами; запроваджують RFID-технологій та інтернет-маркетингу тощо.

Зважаючи на такий стан, для мінімізації наслідків карантинних обмежень на діяльність підприємств готельно-ресторанної сфери, вкрай актуальним є вжиття низки підтримуючих заходів з боку державних органів влади та органів місцевого самоврядування. В продовж 2020 року Верховною Радою України та урядом країни було прийнято низку нормативно-правових документів фінансового та не фінансового характеру спрямованих на мінімізацію руйнівного впливу карантинних обмежень. Серед них Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19», Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)», Постанова КМУ «Державна програма стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання ви-

никненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020—2022 роки», Постанова МОЗ "Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів в готелях на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)", розпорядження КМУ «Щодо деяких вимог до протиепідемічних заходів при послабленні карантину» та інші.

Для підтримки та пом'якшення економічного удару від пандемії від держави були запроваджені наступні кроки: тимчасова заборона проведення органами державного нагляду (контролю) планових заходів із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, мораторій на проведення податкових документальних та фактичних перевірок, скасування нарахувань та плати за землю за встановлені законодавством періоди; звільнення фізичних осіб-підприємців, які провадять незалежну професійну діяльність від сплати ЄСВ за встановлені законодавством періоди; відстрочення погашення податкового боргу платників податків, що не перевищує встановлених нормами законодавства сум; надання можливості отримання кредитів в межах державної програми доступних кредитів 5–7–9 % та інші.

У підсумку слід зазначити, що при будь-якому сценарії розвитку пандемії на COVID-19 готельно-ресторанний бізнес вистає, але йому доведеться серйозно трансформуватися, а для пом'якшення економічного удару необхідна системна та злагоджена співпраця бізнесу і органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо коригування зусиль по стабілізації готельно-ресторанного бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко А.М., Лелі Ю.Г. Проблеми та перспективи розвитку готельного бізнесу в умовах сьогодення. URL: http://bSES.in.ua/journals/2016/12-1_2016/39.pdf

Свищук Остап Володимирович

*студент 3 курсу юридичного факультету
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
м. Київ, Україна*

Науковий керівник:

*доцент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права ім. академіка
В.З. Янчука, д.ю.н., Краснова Ю.А.*

ПРОБЛЕМА ВИРУБКИ ЛІСІВ В КАРПАТАХ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Глобальне потепління прямо пов'язане з лісами: "Ліси – це легені планети". Останнім часом дана проблема набуває все більшого значення. На цьому фоні важливим стає питання правового регулювання вирубки лісів у Карпатах. З кожним роком Україна збільшує об'єми експорту деревини та кругляку, що змушує задуматись стосовно можливих проблем в найближчому майбутньому.

Основним Законом України є Конституція. Відповідно до статті 13: “Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об’єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Власність зобов’язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству” [1].

Виходячи з вищевказаних положень можна зазначити, що вирубка лісів є серйозною проблемою, яка приносить шкоду екології, людині та суспільству.

Загалом питання вирубки лісів у Карпатах було врегульовано Законом України від 23 травня 2017 року № 2063-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат»: “Було встановлено особливий правовий режим збереження та охорони лісів. Законом забороняються всі види рубок, у тому числі санітарні, рубки формування і оздоровлення лісів (крім догляду за лінійними об’єктами та вирубування окремих дерев під час гасіння пожежі), будівництво споруд, прокладання шляхів, лінійних та інших об’єктів транспорту і зв’язку, випасання худоби, промислова заготівля недеєрвинних лісових продуктів, проїзд транспортних засобів (крім доріг загального користування та служби лісової охорони)” [2].

На даний момент в Україні діє мораторій на вивезення необроблених лісоматеріалів, що передбачено Законом України «Про особливості державного регулювання діяльності суб’єктів підприємницької діяльності, пов’язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів», а саме: “строком на 10 років, забороняється вивезення за межі митної території України в митному режимі експорту лісоматеріалів необроблених, а саме: деревних порід, крім сосни, – з 1 листопада 2015 року; деревних порід сосни – з 1 січня 2017 року”.

Проте, якщо проаналізувати статистичні дані, то мораторій не вирішує проблему повністю, оскільки навіть у 2021 році фіксується велика кількість кримінальних правопорушень пов’язаних з незаконною вирубкою. Особливо активною дана проблема залишається у Закарпатській області.

Відповідно до положень ст.1 Лісового Кодексу: “Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезростаюванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах.

Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим ризначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави.” [3]

Також існують НПА, які регулюють власне правове становище Карпатських лісів та необхідність їх збереження.

Відповідно до Наказу Державного комітету лісового господарства України від 23.12.2009 “Про затвердження Правил рубок головного користування”: “Правила поширюються на всі ліси, в яких, згідно з Порядком спеціального використання лісових ресурсів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 761 (надалі – Порядок), проводяться рубки, крім гірських лісів Карпат” [4].

Проблема вирубки лісів також має міжнародно-правове регулювання, основним рамковим документом в сфері збереження біорізноманіття є Конвенція про охорону біологічного різноманіття 1992 р., що передбачає захист та збереження біологічного різноманіття та стале використання компонентів.

Особливе значення має Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, підписана у 2003 році. Відповідно до ст. 4 ч.6 Конвенції: “Сторони вживають відповідних заходів для включення цілей збереження та сталого використання біологічного та ландшафтного різноманіття до окремих напрямків державної політики, таких як гірське сільське господарство, гірське лісове господарство, управління басейнами річок, туризм, транспорт та енергетика, промисловість та гірничодобувна діяльність” [5].

Висновки. Отже, проблема вирубки лісів в Карпатах є актуальним на даний момент і потребує розвитку законодавства у даній сфері, задля збереження лісових масивів та підтримки принципу сталого розвитку у сфері лісів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254к/96-вр>
2. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат». **Закон України.** від 23 травня 2017 року № 2063-VIII. -Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2063-19#Text>
3. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 № 3852-XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України / Офіційний сайт Верховної Ради України: Законодавство. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
4. Наказ Держкомлісгоспу України від 23.12.2009 року № 364 "Про затвердження Правил рубок головного користування. Офіційний вісник України від 08.02.2010 — 2010 р., № 6, с.157
5. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат. Офіційний переклад, документ 998_164, <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>.

Шпаковская Вероника Валерьевна

консультант

нотариального бюро № 1 города Бобруйска

г. Бобруйск, Республика Беларусь

«ПОЗИТИВНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОБЩЕСТВЕННОГО И ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ»

Мы живем в век компьютеризации и высоких технологий, поэтому цифровая экономика проникает в важнейшие аспекты жизни общества: здравоохранение, образование, правительство, интернет-банкинг. Существуют

примеры успешного функционирования отдельных элементов цифровой экономики. Не вызывает сомнения тот факт, что, многие формы общения с государством переходят на электронную платформу, что обусловлено масштабным переносом документов и коммуникаций на цифровые носители, узакониванием использования электронной подписи. Действительно под влиянием современных технологий меняется мир, поэтому властям необходимо идти в ногу со временем и использовать новейшие инструменты регулирования экономики. Развитие цифровой экономики - это, без сомнения, мощнейший рычаг, повышающий конкурентоспособность страны, улучшающий качество жизни россиян, обеспечивающий экономический рост, и национальный суверенитет. В связи с этим цифровую экономику можно считать приоритетным вектором социально-экономического развития [1].

Сегодня «в тренде» говорить о минусах и негативных последствиях пандемии COVID-19 (далее – пандемия), но мало кто говорит о возможностях и перспективах, которые появились в этот непростой для нас всех период.

Дальнейшее развитие общественной жизни кардинально изменило вектор и скорость своего направления. Нельзя отрицать пандемию и её влияние на нашу жизнь уже не только уже сегодня, но и на будущее мирового сообщества.

Пандемия с легкостью продемонстрировала нам свою силу и могущество во всех сферах жизнедеятельности общества: экономика, политика, коммуникация, культура, образование, спорт, здравоохранение и так далее, этот список можно продолжать очень долго. Пандемия везде и всюду.

Очевидным является то, что пандемия ускорила развитие уже существовавших и только начинающих набирающих обороты таких направлений, как интернет, онлайн - шоппинг, онлайн - обучение, социальные сети, онлайн – услуги, онлайн - развлечение и многие другие.

Серьезные перемены произошли и происходят до сих пор в развитии бизнеса, экономики и общества. Эти перемены и последствия нужно применять не против себя, а во благо. Ведь конец - это всегда новое начало.

В 2020 году пандемия нанесла серьезный удар малому и среднему бизнесу. Основной их проблемой являлось то, что они надеялись, что период логдауна долго не продлится, негативных последствий не будет (или они будут совсем незначительные) и все вернется в прежний режим.

Ограничения на перемещение, социальное дистанцирование и карантинные меры, которые направлены на уменьшение распространения вируса, существенно повлияли не только на настоящее, но и на будущее экономики и общества.

Пандемия в первую очередь нанесла свой удар на жизнь и здоровье населения планеты, а уже после на спорт и туризм, на сферы услуг и развлечений, на внутреннюю и внешнюю торговлю, на логистику и транспорт, на коммуникацию и культуру, иными словами - на абсолютно весь реальный, так называемый «офлайн», сектор.

Что же касается «онлайн» сектора общественной жизни и экономики, то он показал значительный рывок в своем развитии. Пандемия увеличила вовлеченность населения в так называемую жизнь «онлайн». И это ожидаемый или иными словами «предсказуемый» результат. Будучи на изоляции, которая подразумевает ограничение на перемещение, люди переключаются на яркую, насыщенную и самое главное – многогранную жизнь онлайн.

Цифровая экономика, онлайн - развлечения, киберспорт и онлайн - гейминг, онлайн - кино, онлайн - обучение, онлайн - шоппинг, тренировки - онлайн, онлайн - услуги (юристов, экономистов, медицинских работников, психологов и т.д.), искусственный интеллект, удаленная работа, онлайн - мероприятия, онлайн – конференции, онлайн - заказ и доставка продовольственных (непродовольственных) товаров и многое другое – все эти направления рванули в развитии и скорость сдавать не намерены.

Именно в пандемию огромное количество людей обратило свое внимание на «онлайн» возможности. Помимо значительной экономии своего времени, перед нами открываются новые возможности, которые раньше ограничивались городом или государством (например, сфера обучения или удаленной работы).

Уже сегодня можно участвовать в различного рода онлайн - мероприятиях, которые проходят в любой точке мира, при этом находиться дома или в офисе. Не нужно получать визу, оформлять командировку и задумывать об иных организационных моментах. Как результат – экономия средств и времени, и как приятный бонус - новые знания, новые знакомства, новые идеи и новый опыт.

Уже видны существенные успехи в бизнес-среде, использующей цифровые сервисы, действуют электронные торговые площадки, повысилась численность домашних хозяйств, имеющих доступ к сети «Интернет». Развитию цифровой экономики также способствует создание широкой инфраструктуры науки и инноваций, представленной институтами развития, технопарками, бизнес-инкубаторами [2].

Чтобы остаться на плаву, бизнес начал внедрять различного рода дистанционные механизмы и цифровые решения, применение которых в условиях нашей так называемой «прежней» жизни, внедрялось бы не с такой скоростью, как в условиях пандемии. И хочется отметить, что бизнес не проиграл, применив в свою сторону эти онлайн возможности и цифровые площадки. Особенно это касается таких платформ, как Instagram, Tik-Tok, Youtube, Zoom, Skype, PayPal и другие.

В кратчайшие сроки население планеты переключилось с реального на «максимально возможное» виртуальное потребление, которое не требует передвижение людей в пространстве.

Ввиду карантина и изоляции миллионам людей пришлось сидеть дома. Как нам известно, человек – это существо социальное, а привычка общаться у нас давно сформирована и никуда не делась. Это наша жизнь. И что же мы

видим сегодня – в период пандемии коммуникация между людьми усиливается посредством интернет связи. Огромный рывок сделали компании, которые обеспечивают общение не только, между городами, но и между странами, посредством онлайн – звонков и видеосвязи.

Тоже самое касается различного рода мессенджеров и социальных сетей. Классические услуги данных компаний бесплатные и доступны всем желающим. Основной их заработок формируется за счет платных услуг (открывающие привилегированные возможности пользователям), которые они предоставляют потребителям, и рекламы. Хочется обратить внимание, что в связи с увеличенным спросом населения планеты на социальные сети и мессенджеры, нельзя упускать подобного рода многофункциональные цифровые платформы, которые являются прекрасными возможностями для размещения и продвижения своей рекламы, в целях наиболее результативной реализации своих товаров и услуг.

Естественно «онлайн» никогда не заменит реальность. Однако нельзя отрицать тот факт, что люди, их привычки и мышление кардинально изменились. Модели поведения покупателей постоянно меняются, ведь множество не только внешних, но и внутренних факторов влияют на нашу жизнь, вкусы, увлечения. Никогда не будет «быстрого» и «правильного» решения. Только методом проб можно достичь максимального результата.

Многие ждут вторую, третью, четвертую волны пандемии, а также сложностей, которые может вызвать пандемия. И это правильно, но ключевым является то, что не нужно жить в страхе кризиса и ограничений, нет, нужно приспособливаться, ведь на кону множество возможностей вырваться вперед. И нельзя упускать это время.

Цифровое развитие общества, переход из реальности в онлайн, в этот непростой для нас всех период, - прекрасная возможность переключиться и начать развиваться в новом направлении. И это касается не только бизнеса и экономики, но и населения планеты в целом.

Хочется уделить внимание и сказать спасибо тем компаниям, которые вовремя среагировали, на неожиданно появившиеся препятствия и ограничения, и приспособились в условиях пандемии. Тех, кто сделал ставку на удовлетворение искусственно созданного ажиотажа населения на продовольственные товары и средства первой необходимости в первую волну пандемии. В выгоде оказался тот бизнес, который сделал ставку на онлайн-шоппинг, бесконтактную оплату и доставку.

Уже сегодня, принято множество не только личных, но и государственных решений. Эти решения останутся в нашей жизни и послужат великолепным фундаментом для дальнейшего развития общества. Рано или поздно, мы вернемся к привычному для нас всех образу жизни. Однако наша жизнь уже не будет прежней. Но, нам это и не нужно. Не надо жить прошлым и оглядываться назад. В прошлом нет энергии и развития. Все в настоящем и будущем, все в новом.

Список использованных источников

1. Андреева, Г.Н. Развитие цифровой экономики в России как ключевой фактор экономического роста и повышения качества жизни населения / Г.Н. Андреева. - Нижний Новгород: издательство «Профессиональная наука», 2018. - 131 с.
2. Головченко В.И. Региональный аспект решения проблем цифровой экономики в современной России. // Базис - 2019. - №1 (15) - С. 64-68.

СЕКЦІЯ 11.
**ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ В
ОСВІТІ ТА НАУЦІ**

Гаркавенко Юлія Павлівна

студентка заочного відділення 4 курсу

*Навчально-наукового інституту історії,
права та міжнародних відносин*

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

м.Суми, Україна

**ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ОСІБ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ**

Кожна людина має право на освіту - це право гарантується Конституцією України [3; ст.53].

Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак [1; п. 2, ст. 3].

Держава забезпечує рівній доступ до освіти без дискримінації за ознакою інвалідності. А відповідно органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів [1; п. 1, ст.6; п.1, ст.19].

Саме поняття «інтеграції» тлумачиться, як поєднання, взаємопроникнення. Інтеграція визначається як процес взаємодії двох або більше систем з метою створення нової. Тому інтегроване навчання – це навчання яке базується на комплексному підході. Тобто, дії цього навчання спрямовані на об'єднання всього навчального матеріалу, без поділу на окремі дисципліни.

Інклюзивна освіта це «включення» дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю в загальноосвітні навчальні заклади. Створюється підхід, що базується на дотриманні права на освіту для всіх дітей, у тому числі дітей із соціально вразливих груп (дітей з особливими освітніми потребами, дітей з інвалідністю, дітей-сиріт тощо) [4; с.1].

Згідно Конвенції, держави-учасниці забезпечують, щоб особи з інвалідністю могли мати доступ до загальної вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і навчання протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими. Із цією метою держави-учасниці забезпечують, щоб для осіб з інвалідністю забезпечувалося розумне пристосування [2; п.5ст.24].

15 % земного населення – це люди з особливими потребами. Близько мільярду людей страждають інвалідністю, вони потребують особливого підходу та інклюзії. З них половина – діти. Вони мають потребу в інтеграції в суспільстві та соціалізації з самого народження.

Одною з перших країн, яка запровадила інтегроване навчання є Італія. Це відбулось завдяки громадському руху, який мав на меті : дати можливість дітям відчувати себе повноцінними членами суспільства. Італійські громади прийшли висновку, що психічні відхилення спричиняються саме в соціальних інститутах таких як, школа та дитячий садок, і сама громада сприяє їх утворенню. Саме через це, в цій країні запровадили нову освітню реформу. Яка через інтеграцію в класах фізіотерапевтів, логопедів і дефектологів впровадила інклюзію. Допоміжним кроком в сприянні інклюзії також є використання та обладнання шкіл спеціальними ліфтами та пандусами для пересування. Результатом даної реформи є 100% інклюзія дітей з особливими потребами до навчальних процесів. Такі високі показники залучення до освіти також спостерігаються у інших країнах Європи наприклад в Норвегії - це 90%. В автономних містах Німеччини Гамбурзі та Бремені - майже 70%. У Польщі - 42%.

В Україні все сумніше. Є майже мільйон школярів з інвалідністю, однак тільки 7% шкіл працюють з інклюзії. Не у всіх навіть є пандуси та ліфти, потрібні, щоб пересуватися по школі. Втім головною перешкодою інклюзивного навчання експерти називають масову свідомість. Суспільство не готове бачити таких дітей. Як наслідок - діти з інвалідністю часто змушені майже все своє життя перебувати в чотирьох стінах.

Кожен повинен усвідомити та зрозуміти, що інтеграція дітей з інвалідністю залежить не тільки від нових законопроектів, конвенцій, а й від самого суспільства, від кваліфікаційної підготовки працівників і від керівного складу закладів. Ми повинні навчитися бути більш толерантними та поважними один до одного.

Дослідивши інформаційні джерела, виявилось, що, хоча в Україні інклюзивна освіта тільки на початках впровадження, у Регіональному центрі професійної освіти інноваційних технологій будівництва та промисловості в місті Харків навчається 91 учень з особливими освітніми потребами. У центрі присутні всі умови для навчання, займання спортом, творчістю та навіть для самостійного заробітку. Незважаючи на вади слуху, чи порушення зору, учні наполегливо опановують різні професії, такі як : штукатур, маляр або електрик. На базі цього центру працює інклюзивна школа танцю, шумовий оркестр, а також проводять обласні рекреаційні ігри. Для учнів із інвалідністю тут організують безкоштовні заняття з плавання у місцевому басейні «Гарт».

За останні 5 років в Україні збільшилась кількість закладів загальної середньої освіти з інклюзивними класами – в 7 разів, і кількість учнів, на

жаль, зросла майже в 3 рази. За оперативними даними найбільше закладів знаходиться у західній частині країни.

У закладах освіти м. Умані в 2020 та 2021 навчальних роках на інклюзивному навчанні перебуває 57 учнів з ООП в 14 закладах загальної середньої освіти та 12 вихованців з ООП у 2 закладах дошкільної освіти. До штатного розпису закладів загальної середньої освіти введено 41 ставку посад асистентів вчителя та 4 ставки асистента вихователя. Також у закладах дошкільної освіти створені компенсуючі групи для дітей з порушеннями мовлення, де виховується 264 вихованці та одна компенсуюча група для 17 дітей з порушеннями зору.

Особам з особливими освітніми потребами (ООП) надається державна фінансова підтримка: для закупівлі засобів для корекційно-розвиткових занять; придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку.

У постанові Кабміну вказано, що тривалість здобуття повної загальної середньої освіти особами з ООП, які навчаються в інклюзивних класах, може бути продовжена на один рік на рівні початкової освіти та/або на один рік на рівні базової середньої освіти відповідно до індивідуального освітнього рівня.

Потреба щодо продовження тривалості навчання визначається командою психолого-педагогічного супроводу і зазначається в протоколі засідання, та є підставою звернення до інклюзивно-ресурсного центру для повторної комплексної оцінки розвитку дитини. На підставі висновку про повторну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, виданого інклюзивно-ресурсним центром, та заяви одного з батьків (іншого законного представника) дитини рішення про продовження тривалості навчання приймається педагогічною радою та вводиться в дію наказом керівника закладу освіти [5; п.1].

У 2020 році у сфері інклюзивного навчання було підготовлено 17,2 тис. асистентів вчителів для роботи в інклюзивних класах, вперше з бюджету профінансовано закупівлю обладнання для спеціальних шкіл та навчально-реабілітаційних центрів. Проект Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки та план заходів з її реалізації направлено на погодження до Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю, Мінсоцполітики, Мінреінтеграції, Мінфіну, Мінекономіки, Національної асамблеї людей з інвалідністю тощо.

Сподіваюсь, що цей проект все ж таки удосконалив законодавство та вплине на розвиток інклюзивної освіти в Україні. Збільшить фінансування освітніх закладів та підготує ще більше фахівців для роботи з особливими дітьми.

На мою думку інклюзія потрібна не тільки в закладах освіти, а й у самих громадах, прикладом може бути: будівництво абсолютно нових дитячих майданчиків для дітей з обмеженими можливостями. Дотримання стандартів щодо будівництва пандусів та їх поява в місцях громадського користування. У місцях де не можливо побудувати пандуси, обов'язково встановити кнопки, для виклику робітника.

Формування громадської думки щодо цієї проблеми має важливе значення, тому що саме громада є основним рушієм та механізмом сприяння інклюзії та інтеграції людей з особливими потребами в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017р. №2145-VIII, Дата оновлення: 23.04.2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Конвенції про права осіб з інвалідністю від 13.12. 2006р. № 995_g71, Дата оновлення: 06.07.2016р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
3. Конституція України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР, Дата оновлення: 01.01.2020р.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Основні поняття: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, універсальний дизайн, розумне пристосування [Електронний ресурс] // Всеукраїнський фонд "Крок за кроком". – 2016. – URL: <http://ussf.kiev.ua/a/FAQ1.html>
5. Про встановлення тривалості здобуття повної загальної середньої освіти особами з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти від 23.04.2003р. , № 585-2003-п, Дата оновлення: 28.10.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2003-п>

Мачуліна Ірина Іванівна

*кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету,
м. Кам'янське, Україна*

**ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19:
ОГЛЯД ОСНОВНИХ БАР'ЄРІВ ТА РИЗИКІВ**

Пандемія, що пов'язана з виникненням та розповсюдженням COVID-19 спровокувала певні ризики у різних сферах життєдіяльності суспільства. Не є виключенням і сфера освіти, зокрема вищої. З впровадженням карантинних обмежень, система освіти опинилася в складних умовах, коли треба було вирішувати, як навчатися далі. Навчальні заклади України всіх рівнів змушені були за короткий термін перейти на дистанційний навчальний процес.

Дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [2].

Треба зазначити, що така форма освіти є заздалегідь організованою, підготовленою. В сучасних умовах, коли заклади освіти екстрено перейшли на дистанційну освіту, треба зупинитися на понятті «екстрено організоване дистанційне навчання». Отже, термін «екстрено організоване дистанційне викладання» (або «екстрено організоване дистанційне навчання») відображає ідею, що дистанційне навчання організовується у відповідь на кризу, а не було заплановано або розроблено для забезпечення дистанційної освіти. Він стосується раптового (і часто квапливого) переходу від традиційного викладання до дистанційної освіти та (або) навчання у віртуальній аудиторії [3].

Саме це змушує нас визначити можливі бар'єри та ризики, пов'язані з екстремним переходом до такої форми навчання.

В цілому, дослідники, що займаються питаннями впровадження інноваційних технологій в освітній процес, зокрема дистанційного навчання, визначають, що така форма освіти має багато переваг. Принциповою відмінністю дистанційного навчання від традиційних форм є те, що в його основі лежить самостійна діяльність студента. Такий вид діяльності покликаний навчити молодь самостійно опрацьовувати необхідні джерела, виконувати практичні та індивідуальні завдання, чітко формулювати свої думки та відповідально ставитися до навчання. Студенти дистанційної форми навчання мають змогу навчатися в зручний час, у зручному місці; одночасно навчатися та працювати, самостійно обирати темп та швидкість отримання знань, що є проявом індивідуалізації навчання. Також серед переваг дистанційного навчання можна відзначити можливість цілодобового доступу до навчальних матеріалів, постійна підтримка й консультації викладачів, відео-лекції в режимі online. Беззаперечною перевагою дистанційного навчання є освоєння нових інформаційних технологій, як студентами, так і викладачами.

Отже, незважаючи на те, що пандемія значно порушила традиційний освітній процес у вищих навчальних закладах, вона відкрила можливості для трансформації сучасної освіти: впровадження нових методів викладання та навчання, нових способів комунікації.

Разом з тим, процес навчання за такою формою освіти має й певні ризики та бар'єри для всіх учасників освітнього процесу, особливо, коли мова йде про екстремне дистанційне навчання. Отже, чи готові заклади освіти до сприйняття змін? Чи мають інструменти адаптації до сучасних темпів розвитку освіти та науки? Для з'ясування ситуації, що пов'язана із використанням технологій дистанційного навчання в умовах пандемії, а також визначення основних тенденцій подальшого розвитку процесів використання технологій дистанційного навчання, державною службою якості освіти України упродовж 23.04.2020 – 05.05.2020 проведено анонімне опитування науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти закладів вищої освіти всіх типів та форм власності. Метою проведеного опитування було також і визначення факторів, що негативно впливають на якість впровадження технологій дистанційного навчання і призводять, зокрема, до низького рівня долученості студентів до навчання та заважають викладачу надати якісну освітню послугу [1].

Аналіз показав, що найчастіше опитані здобувачі стикаються з проблемою відсутності безперервного доступу до мережі Інтернет (38%), кожний четвертий відмічає, що вдома не має потрібної техніки, у 15% здобувачів освіти відсутні необхідні навички роботи з технікою, а на недостатність самоорганізації вказує кожний четвертий опитаний здобувач вищої освіти. Ці причини можуть провокувати ризики своєчасного долучення до навчання в дистанційному режимі під час карантину.

З такими оцінками ризиків згодні і викладачі вищих навчальних закладів: близько 40% опитаних відмічає ризик зменшення якості навчання внаслідок недостатнього рівня володіння всіма учасниками освітнього процесу технологіями дистанційного навчання та його недостатнє технічне забезпечення.

Про технічні проблеми та відсутність або нестабільність Інтернету, як фактору, що негативно впливає на реалізацію дистанційного навчання зазначити і опитані науково-педагогічні працівники (48,5%). Серед інших факторів варто відмітити недостатність навичок роботи з програмним забезпеченням майже у третини респондентів (27,7%), а також відсутність технічних засобів для відеозв'язку та нестабільність роботи серверу закладу освіти (16,1%). Позиції двох груп респондентів щодо цього питання також різняться: кожен третій студент нарікає на нестабільність роботи сайту ЗВО (35%), на відміну від думки викладачів – 16%. Лише у третини опитаних (31,2%) не виникало жодних проблем технічного характеру. Зазначене свідчить про те, що абсолютна більшість респондентів (майже 70%) мали певні проблеми з дистанційним навчанням, що безперечно могло відобразитися на якості освіти.

Окрім того, здобувачі вищої освіти, які взяли участь в опитуванні, серйозно ставляться до інших факторів, які ускладнюють навчання за дистанційними технологіями: кожний третій респондент допускає ризик можливості необ'єктивного оцінювання. На їхню думку, наслідком цього є нерегулярність комунікації з викладачем (25%).

Викладачі оцінювали фактори, які заважають їм надати якісну освітню послугу студентам в режимі дистанційного навчання. Найбільш суттєвим фактором дві третини опитаних науково-педагогічних працівників визначають відсутність живого контакту між викладачами та студентами (64%). Кожний третій викладач виявляє стурбованість тим, що на момент початку дистанційного навчання були відсутні розроблені досконалі он-лайн курси і їх розробка в умовах екстреної необхідності в короткий термін суттєво збільшує ризик використання недостатньо відпрацьованих курсів.

Оцінка результативності освітнього процесу в умовах дистанційної роботи у закладах вищої освіти здійснювалась за п'ятьма рівневими показниками (низька, нижче середнього, середня, вище середнього, висока). За результатами дослідження встановлено, що здобувачі вищої освіти менш оптимістично (більш критично) оцінюють результативність освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. При цьому переважна більшість як науково-педагогічних працівників, так і здобувачів вищої освіти визнали результативність середньою або вище середньої. Середньою результативність вважають 36% респондентів з числа здобувачів вищої освіти і 41% – з числа науково-педагогічних працівників; вище середньої 28,5% та 35,8% відповідно. Вдвічі більша частка опитаних з числа студентів, на відміну від науково-педагогічних працівників, оцінює результативність освітнього процесу як

низьку і нижче середнього (низькою вважає результативність кожний десятий здобувач вищої освіти (10%) і кожний 25-й науково-педагогічний працівник (4%); нижче середнього – відповідно 12% і 7,1%). Думка обох груп респондентів щодо високої результативності освітнього процесу в умовах дистанційної роботи повністю співпадає, але, на жаль, складає лише 12% [1].

Результати досліджень в цілому підтверджують, що і здобувачі вищої освіти, і науково-педагогічні працівники з розумінням поставились до необхідності працювати в дистанційних умовах, а швидке реагування на пандемію та впровадження екстреного дистанційного навчання навіть має багато переваг в галузі освіти: отримано цінний досвід, набуто цінних уроків, які можна буде використати при плануванні освітнього процесу та реформ на наступні роки. Разом з цим, коронавірус COVID-19 створив нові виклики для освітньої системи, які вимагають більш практичного та усвідомленого підходу до подолання існуючих цифрових бар'єрів та ризиків в системі освіти.

Список використаних джерел:

1. Інформаційно-аналітична довідка про результати опитування щодо стану використання технологій дистанційного навчання у закладах вищої освіти України. Державна служба якості освіти України. 2020. 25с. URL : <https://www.sqe.gov.ua/index.php/uk-ua/monitorynh-systemy-osvity/255-diialnist/monitorynh-systemy-osvity/monitorynh-systemy-osvity-2020/1365-monitorynhu-systemy-osvity-2020> (дата звернення: 7.05.2021).

2. Про освіту: Закон України, від 23.05.1991. № 1060-XII. Редакція від 23.04.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 7.05.2021).

3. Розбудова стійких освітніх систем після пандемії COVID-19: міркування для директивних органів у галузі освіти на національному, місцевому та шкільному рівнях. ЮНІСЕФ у Європі та Центральній Азії. Женева, Швейцарія, 2020. 46 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/8006/file/%20ECAR%20CONSIDERATIONS%20FOR%20EDUCATION%20PROVISION-%20v2.5_Ukr.pdf (дата звернення: 8.05.2021).

Радченко Юлія Олексіївна

студентка 4 курсу навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, м.Суми, Україна

Науковий керівник:

Іваній Олена Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент

**ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ ОСВІТНІХ ВІДНОСИН
В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Згідно з статтею 3 Закону України «Про освіту» та статтею 53 Конституції України зазначається що, кожен має право на якісну та доступну освіту. В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, націо-

нальності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес закладів вищої освіти створив нові потужні засоби для підвищення ефективності останніх. Зокрема, розвиток інформаційно-комунікативної технології дає можливість створення інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти, а також можливість створення викладачем власного інформаційно-освітнього середовища для організації більш якісного навчального процесу із власної дисципліни як частини загального середовища навчального закладу [1].

Дистанційний формат передбачає наявність всіх притаманних очному навчанню атрибутів, таких як групові дискусії, колективне обговорення пройденого матеріалу, живе спілкування тощо [2].

Дистанційне навчання – це принципово інший підхід до взаємодії, інша структура навчання. При дистанційному навчанні вчитель може взагалі не зустрічатись з учнями в онлайн-трансляціях, а лише за потреби супроводжувати в чаті.

Дистанційне навчання має широкий спектр технічних можливостей – аудіо-подкасти, відеоролики, різноманітні тренажери і онлайн-тести. Але головною особливістю є ретельне відстеження успішності учня, вибудовування його індивідуальної траєкторії.

Для забезпечення повноцінного освітнього навчального процесу на відстані, окрім технічного інструментарію, викладачу необхідно володіти низкою професійних та особистих компетентностей, які дозволять зацікавити, організувати учня на початковому етапі та втримати їхню увагу аж до завершального.

Взаємодія в процесі дистанційної освіти між учителем та учнем може бути побудована по-різному, але головне, щоб обидві сторони освітнього процесу отримали максимальний результат та задоволення.

Організувати якісне навчання з використанням цифрових технологій, комунікувати з учнями/студентами на відстані, надихати та мотивувати їх до навчання – це ті навички, якими тепер мають володіти вчителі [2].

Дистанційне навчання ставить перед педагогами нові вимоги не тільки в змістовій сфері освіти, та у технологічній. Воно вимагає створення спеціальних навчальних матеріалів. Технології дистанційного навчання можуть використовуватись не тільки в дистанційній освіті, а й в інших формах навчання: очній, заочній, а також в окремих дисциплінах або блоках дисциплін, призначених для підвищення освітнього рівня чи кваліфікації окремих осіб чи груп слухачів.

Організація освітнього процесу потребує від учителя володіння широким спектром сучасних технологій та засобів, а особливо в карантинний період. Під час навчання у дистанційному режимі активна роль учителя не зменшується, оскільки саме він має пропонувати матеріал для опанування, сервіси, які будуть використовуватись, забезпечувати контроль та зворотний зв'язок, ухвалювати рішення щодо коригування плану для покращення освітнього процесу.

Важливою складовою роботи вчителя в період режиму дистанційного навчання є самоосвіта: пошук і дослідження освітніх сайтів, методичних кейсів, участь у вебінарах, опрацювання фахової та науково-методичної літератури, онлайн-обмін інформацією і досвідом з колегами інших закладів освіти.

З метою виконання навчальних програм необхідно здійснювати пошук і дослідження освітніх сайтів, методичних кейсів, брати участь у вебінарах та обирати оптимальні освітні онлайн-ресурси [4].

Дуже важливою є чітка та ясна комунікація. В навчальному курсі від початку мають бути чітко обумовлені правила і вимоги щодо роботи в системі і взаємодії між учасниками курсу. Кожен має чітко розуміти свої обов'язки і та обов'язки інших учасників системи ДН. Студенти мають знати, чого від них очікують у будь-якому випадку [3].

Дистанційне навчання для кожного, хто навчається в теперішніх умовах, — унікальна можливість набуття нового освітнього досвіду, засіб розвитку самостійності та відповідальності за процес і результат своєї освіти, виклик для амбітних і креативних, підтримка для розгублених і дезорієнтованих.

При дистанційному навчанні штиль навчання, трансмісії знань та надбання вмінь є планованим та керованим вчителем безпосередньо. Від вчителя багато залежать результати учнівської успішності.

У дистанційній онлайн освіті також важливою стає учнівська роль, адже тут переважає самостійність, а отже: автономія, саморегуляція навчальної діяльності. Дозволено узріти чи має учень сформований свій навчальний тон, чи навчився він вчитися.

Список використаних джерел:

1. Інформаційно-освітнє середовище в умовах дистанційного навчання URL: <https://op.ua/ru/pedclass/nauchnaya-statya/informaciyno-osvitn-seredovische-v-umovah-distanciynogo-navchannya>
2. Дистанційне навчання: сучасний формат освіти, який має лишитися URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/07/2/241517/>
3. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / [М.Л. Смульсон, Ю.І. Машбиць, М.І. Жалдак та ін.] ; за ред. М.Л. Смульсон. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. — 240 с.
4. Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. Порадник. З досвіду роботи освітян міста Києва : навч.-метод. посіб. / Упоряд.: Воротникова І.П., Чайковська Н.В. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 456 с.

Сребняк Дар'я Віталіївна

студентка 4 курсу навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин

*Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка,
м.Суми, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА КОНТРОЛЬ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Останній рік в умовах пандемії набуває актуальності питання про дистанційне навчання. Викладачі готують електронні підручники, методичні посібники, які орієнтують на самостійне володіння предметом за допомогою інтернет мережі. Під дистанційним навчанням відповідно до Положення про дистанційне навчання [1] передбачається індивідуальний процес придбання знання, вміння, навички та способи пізнавальної діяльності людини, що виникає насамперед для непрямой взаємодії віддалених учасників навчального процесу у професійному середовищі, що діє на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

У сучасних умовах організація навчального процесу неможлива без використання Інтернету, комп'ютеру, але фахівець з права та правових наук має право на безпосередній зв'язок між студентом та викладачем. Відомо, що фахівець цього табору С. Д. Смірнов це помічає, що важливою потребою, яка лежить в основі людського суспільства і розчаруванням людини, є потреба у спілкуванні [2, с. 100]. Тому, коли кадрова комісія, яка обирає кандидата на посаду викладача повинна враховувати здібності спілкуватися та критично ставитися до будь-якої нової педагогічної технології, щоб не руйнувати результати, досягнуті працею поколінь.

Отже, дистанційне навчання, та використання комп'ютерів об'єктивно необхідні, але Інтернет не може замінити традиційне навчання. Деякі знання можна здобути без присутності вчителя, а навчальний процес – здійснити лише за допомогою прямих контактів між студентом і викладачем. Вчитель і студент були і будуть залишатися двостороннім процесом. Особистість вчителя відіграє важливу роль у формуванні професіонала, особистості, громадянина. Він також наголошує на необхідності контактів між викладачем та учнем.

М.М. Фіцула, наголошує, що педагогічна діяльність передбачає безпосередній контакт зі студентами. У процесі такого спілкування вчитель впливає на них не лише свої знання, а й емоційні та вольові якості, та світогляд. Ми погоджуємось, що стиль і тип спілкування повинні бути демократичними, заснованими на глибокій повазі, довірі та зосередженні на самоорганізації, самоуправлінні особистості та колективу, покликаних нагадувати про мету кожного студента та залучати всіх до активної участі у науковій роботі. Основними засобами такої взаємодії є заохочення, поради, є інформація [3, с. 46–47].

Держава також вживає заходів для вдосконалення виховної роботи з молоддю. Так, за указом Президента України від 12.06.2015 наголошено №334 / 2015 [4] на необхідність вжиття заходів щодо модернізації роботи навчальних закладів, музеїв, бібліотек, клубів та інших закладів культури для національно-патріотичного виховання, та їх активна участь дітей та молоді у вивченні історії та культури України, подвиги борців за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, та її демократичний вибір.

Важливим для української освіти є Закон України "Про вищу освіту" який передбачає формування нового органу, який контролює освітню діяльність, Національне агентство з питань забезпечення якості вищої освіти. Ця установа аналізує якість освітньої діяльності вищих навчальних закладів, формує критерії оцінки якості освітньої діяльності, включаючи наукові досягнення вищих навчальних закладів України, які можуть визначати свої оцінки. Новиною Закону є також положення про щорічну оцінку науково-педагогічних працівників та регулярне оприлюднення результатів таких оцінок на офіційному веб-сайті університету, на інформаційних стендах чи іншим чином. Закон наголошує на необхідності активізації досліджень та визнає інтеграцію наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності у вищому закладі. Предмет навчальної діяльності й виготовляється за ціллю інтеграції наукової, освітньої та виробничої діяльності в системі вищої освіти.

Закон України "Про вищу освіту" встановлює основні правові, організаційні та фінансові принципи функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення державної співпраці з органами державної влади та співпраця з іншими навчальними закладами на принципах співдружності, та поєднання освіти з наукою в порядку підготовки висококваліфікованих фахівців. В той самий час тимчасова автономія та самоконтроль вищої освіти не означають можливості ігнорування правил закону. Щоб досягти високої якості освітньої діяльності, навчальні заклади повинні чітко визначити правовий статус усіх учасників навчально-виховного процесу. Сприятиме спільна робота університетів з роботодавцями не лише визначення механізмів реалізації такої діяльності, а й впровадження Національної системи кваліфікацій, яка вимагає вищих навчальних закладів, не обмежуючись присвоєнням кваліфікації, а підтвердженням наявності у випускників певних навичок, умінь, здатності самостійно розв'язувати проблеми тощо.

Список використаних джерел:

1. Положення про дистанційне навчання : затв. наказом М-ва освіти і науки України від 25.04.2013 р. №466 // Офіц. вісн. України. – 2013. – №36. – Ст. 1288.
2. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: От деятельности к личности : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / С. Д. Смирнов. – 3-е изд., стереотип. – М. : Изд. центр «Академия», 2007. – 400 с.
3. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с.
4. Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді : указ Президента України від 12.06.2015 р. №334/2015 // Офіц. вісн. Президента України. – 2015. – №14. – Ст. 971.

Стаценко Олександр Олегович

студент 4 курсу навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, м.Суми, Україна

ВИЩА ОСВІТА ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Народна освітня політика є невідлучною частиною державного соціального уряду та інших суб'єктів для досягнення економічних, соціальних, культурних, науково-технічних цілей та розв'язанні проблем, які несуть національний і глобальний характер. В контексті поглиблення суперечностей розвитку освіти значно посилюється роль держави як головного регулятора процесів відтворення освітнього потенціалу суспільства, оскільки лише збалансована та виважена державна політика може забезпечити збереження та зміцнення освітньої галузі на основі з урахуванням національних та передових інтересів та світових тенденцій. У розробці сучасної державної освітньої політики.

Необхідно враховувати зовнішні фактори, які безпосередньо на це впливають. Їх можна розділити на п'ять груп: Економічні фактори: зміна пріоритетів економічного розвитку з адміністративно-планової економіки на ринкову; зміцнення конкуренція на всіх видах ринків, включаючи ринок освітніх послуг та ринок праці; рівень зайнятості населення; вимога до певного персоналу професійно-кваліфікаційна структура; перспективи розвитку галузей економіки, особливо тих, де зайняли основну частину службовців (промисловість, сільське господарство, сфера послуг); перспективи розвитку бізнесу. Політичні фактори: цінності політичних лідерів; роль і місце громадських організацій у реалізації освітньої політики; рівень централізації (децентралізоване) управління; ступінь демократизації суспільства [1].

Культурні фактори: вимоги до загальнокультурного рівня особистості, вимоги до професійного рівня культурної особистості, культурні цінності, що панують у цьому суспільстві. Сучасна державна освітня політика має реалізовуватися, виходячи з наступних принципів: Стабільний принцип: стан догляду створюють стабільні умови для роботи радикальний сектор освіти шляхом вдосконалення організації та економічного механізму розвитку освітнього потенціалу, зокрема: запровадження двосекторної бюджетної моделі на освіту. А другий - фінансувати розвиток потенціалу забезпечити диверсифікацію джерел фінансування освіти, насамперед шляхом запровадження нових механізмів кредитування та страхування освіти; сформувані домашню модель, вища освіта як запорука безпеки працевлаштування випускників навчальних закладів та основа розвитку освіти. Також слід врахувати принцип гласності де потрібно забезпечувати максимум повну гласність та правдиву інформацію громадянам щодо освітніх реформ з урахуванням громадської думки щодо доцільності та ефективності їх проведення [2].

Стратегічні напрями державної освітньої політики потрібно визначити загальні пріоритети та цілі для досягнення довгострокових і масштабних цілей. До таких пріоритетів належать: Забезпечити інтеграцію української освіти у міжнародний освітній простір, підвищити дружні відносини з освітою ЄС і запустити в дію міжнародне стажування для кращих студентів. Ця сфера передбачає розвиток багатостороннього міжнародного товариства і збільшення контактів в галузі освіти конкуренто - спроможності вітчизняної системи освіти. В даний час інтеграція вищої освіти в європейський освітній простір є фактом того що Україна та її освіта хочуть розвиватись і йти в ногу з суспільством. Прикладом цього є приєднання України до Болонського процесу. Ефективне перенесення до дистанційного навчання в умовах пандемії є вдосконалення якості вищої освіти та розширення можливості для населення отримати певну освіту та кваліфікований рівень (це особливо зручно для людей з обмеженим часом та фізичними можливостями) [3]. Розробка нових стандартів освіти повинна зосередитись на таких вихідних точках: сучасні вимоги інформаційного суспільства; особиста орієнтація на освіту, потреба у забезпеченні змінності та прийнятності в освіті; виконавський характер навчання, який передбачає здобуття учнем досвіду навчальної, комунікативної, пізнавальної та творчої діяльності; оновити надання компетентного доступу до змісту освіти, тобто формування в учнів (студентів) здатності використовувати набуті в процесі навчання знання, уміння, навички для розв'язання практичних проблем у реальному житті.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-ХІІ / Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
2. Комарова О. А. Пріоритетні напрями державної освітньої політики. Проблеми економіки. 2015. № 1. С. 107–113.
3. Корсак К. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз. Київ : Ніжин, 2004. 221 с.

Тараненко Володимир

студент 4 курсу навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, м.Суми, Україна

АДАПТАЦІЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ ОСВІТЯНСЬКИХ КРИТЕРІЇВ У КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Україна, як важливе геополітичне утворення на європейському континенті, є невід'ємною складовою нової системи європейських і глобальних зв'язків та відносин, зокрема і в сфері освіти. Істотними чинниками зростання міжнародного значення України є її надзвичайно сприятливе положення – у самому центрі Європи, на стику православної, західної та ісламської цивілі-

зацій. Завдяки цьому наша держава є повноправним учасником широкої взаємодії культур і цивілізацій у сучасному світі. Україна намагається сприяти подоланню геополітичних і культурних бар'єрів, створенню умов для глобальної взаємодії культур і цивілізацій, формуванню демократичного світового устрою. Наша держава зробила свідомий вибір на користь загальноєвропейської інтеграції [1, С. 24].

Сучасний етап розвитку людської цивілізації, що визначається як перехід до суспільства знань, характеризується якісно новими вимогами до розвитку освіти, основним критерієм якої є якість.

Стандарти та керівництва для забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) були прийняті міністрами освіти в 2005 році, слідуючи пропозиції, підготовленій Європейською асоціацією по забезпеченню якості вищої освіти у співпраці з Європейським союзом студентів, Європейською асоціацією вищих навчальних закладів та Європейською асоціацією університетів.

З 2005 року до 2021 року було досягнуто значного прогресу в сфері забезпечення якості, а також за іншими напрямками діяльності Болонського процесу, такими, як розробка структур кваліфікацій, визнання і просування використання результатів навчання. Все це сприяло зміні парадигми навчання і викладання [4, с. 163].

Вища освіта, наукові дослідження та інновації відіграють вирішальну роль в підтримці соціальної згуртованості, економічного зростання і глобальної конкурентоспроможності. Беручи до уваги прагнення європейської спільноти до створення міцного фундаменту знань, вища освіта є істотним компонентом соціально-економічного та культурного розвитку. У той же час зростаючий попит на навички та компетенції ставить перед вищою освітою нові шляхи вирішення завдань. Більш широкий доступ до вищої освіти надає вищим навчальним закладам можливість використання більш різноманітного індивідуального досвіду. У відповідь на різноманітність і зростаючі очікування вища освіта має здійснити кардинальні зрушення в наданні послуг; необхідно перейти до студентоцентричного підходу в навчанні і викладанні, шукати більш гнучкі напрямки в освіті і визнавати компетенції, придбані за рамками формальних навчальних програм. Самі вищі навчальні заклади все більше відрізняються один від одного в своїх місіях, в способах надання освітніх послуг та співробітництві, включаючи зростання інтернаціоналізації, цифрового навчання і нових методів передачі знань.

Роль забезпечення якості є вирішальною в підтримці систем вищої освіти і навчальних закладів в здійсненні цих змін, тому що гарантує, що кваліфікації, одержувані студентами, і досвід, отриманий в процесі навчання, залишаються пріоритетними в місіях вузів [2, С. 84].

Ключовою метою Стандартів в Європейському просторі вищої освіти є сприяння загальному розумінню забезпечення якості навчання в усіх країнах і серед усіх зацікавлених сторін. Стандарти грали і будуть продовжува-

ти відігравати важливу роль у розвитку національних і інституційних систем забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти та в міжнародному співробітництві. Залученість в процесі забезпечення якості, особливо зовнішньої, дає можливість європейським системам вищої освіти продемонструвати якість і збільшити прозорість, сприяючи, таким чином, взаємній довірі, визнанню кваліфікацій, програм та інших видів реалізації освітнього процесу.

У центрі всіх процесів щодо забезпечення якості знаходяться дві основоположні цілі - звітність і вдосконалення. В сукупності досягнення цих цілей сприяє формуванню довіри до діяльності вищих навчальних закладів. Успішно впроваджена система забезпечення якості надасть необхідну інформацію про якість діяльності вищого навчального закладу (звітність) для вузу і громадськості, а також надасть поради та рекомендації щодо її поліпшення (вдосконалення).

Таким чином, забезпечення якості та вдосконалення якості є взаємопов'язаними процесами. Вони можуть підтримувати розвиток культури якості, яка охоплює всіх, починаючи зі студентів і викладачів і закінчуючи керівниками ВНЗ і адміністрацією [4, С. 105].

Політика і процеси є основним стрижнем послідовної системи забезпечення якості вищого навчального закладу, що представляє собою цикл безперервного вдосконалення і сприяє встановленню підзвітності вищого навчального закладу. Все це підтримує розвиток культури якості, в якій всі внутрішні зацікавлені сторони беруть на себе відповідальність за якість освіти і беруть участь в процесах забезпечення якості на всіх рівнях навчального закладу. Для сприяння даному процесу політика має офіційний статус і доступна громадськості.

Політика в області забезпечення якості є більш ефективною, коли вона відображає зв'язок між науковими дослідженнями, навчанням і викладанням і приймає до уваги як національний контекст, в якому працює навчальний заклад, так і університетський контекст і його стратегічний підхід. Така політика підтримує:

- організацію системи забезпечення якості;
- кафедри, школи, факультети та інші структурні підрозділи так сам, як і адміністрацію вищого навчального закладу, співробітників і студентів, що виконують свої обов'язки щодо забезпечення якості;
- академічну чесність, свободу і пильність проти академічного шахрайства;
- захист проти будь-якого виду нетерпимості або дискримінації щодо студентів або співробітників;
- участь зацікавлених сторін у процесах забезпечення якості [4, с. 282].

Навчальні заклади повинні мати політику щодо забезпечення якості, яка доступна громадськості і є частиною їх стратегічного менеджменту. Внутрішні зацікавлені сторони повинні розробляти і впроваджувати цю політику

за допомогою відповідних структур і процесів із залученням зовнішніх зацікавлених сторін. Політика транслюється в практику через різноманітні внутрішні процеси забезпечення якості, які сприяють участі всіх підрозділів вищого навчального закладу. Як проводиться реалізація, моніторинг та внесення корективів в політику по забезпеченню якості, вирішує сам вуз.

Список використаних джерел

1. Бакуменко В. Інноваційні фільтри в науковому пізнанні суспільних процесів // Науковий вісник Академії муніципального управління: Державне управління та місцеве самоврядування. 2009. Вип. 2 (8). С. 19-27.
2. Грицаєнко Л. Європейський Союз як організація sui generis // Публічне право. 2011. №1. С. 82-87.
3. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія: монографія / за ред. В.Г. Кременя, Т. Левовицького. К.: Едельвейс, 2013. 460 с.
4. Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика: навч. посіб. Рівне: Овід, 2012. 352 с.

СЕКЦІЯ 12.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В КРАЇНАХ СВІТУ

Жильнікова Наталія Дмитрівна

*Старший викладач кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка,
м.Суми, Україна*

ПАРЛАМЕНТСЬКА ФОРМА ПРАВЛІННЯ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Доктрина конституціоналізму передбачає існування у державі конституційної системи правління, що є системою суб'єктів, інститутів, форм, засобів та методів правління, заснованих на ідеях свободи, верховенства права, демократії та обмеженого правління. Інституційною гарантією функціонування такої системи є принцип поділу державної влади на гілки, кожна із яких відповідальна за виконання відмінних функцій та «забезпечує рівність і справедливість у владних діях» [1, с. 42]. У сучасних європейських конституційних системах правління (парламентських монархіях, парламентських і напівпрезидентських республіках) спостерігаються стійкі тенденції розвитку парламентської демократії та парламентаризму [1, с. 43].

Парламентаризм є складним явищем суспільно - політичного життя сучасного суспільства. Будь-якій державі з більш-менш розвиненою демократією притаманне явище парламентаризму. Однак через різні форми правління, історичні та політичні традиції повноваження парламентів, їх фактична роль у країнах різна. Так, в одних країнах парламенти виконують номінальні функції, в інших їх повноваження широкі, а законодавчі органи уособлюють реальну політичну владу [2, с.12].

Незважаючи на наявність різного роду проблем, які пов'язані із організацією та функціонуванням парламентів, заміни парламентаризму сучасна політична, філософська та юридична науки не знайшли. Значний внесок у розробку проблеми парламентаризму зробили вчені А. Георгіца, В. Гончар, В. Грובה, В. Журавський, А. Любченко, В. Мельниченко, Н. Нижник, І. Процюк, М. Росенко, В. Шаповал.

У західній юридичній і політичній науках вживають поняття «парламентської системи» (інша назва – «парламентське правління»), котре покликане поєднати власне два феномени – парламентаризм як явище, притаманне сучасній державі, і власне специфічну форму правління, котра відображає місце і роль інституту парламенту в організації влади.

Парламентська демократія – «ланцюг» делегування повноважень або обов'язків та відповідальності від виборців до кінцевих політиків та державних службовців, у якому можна виявити принаймні чотири дискретних кроки

або частини делегування: 1) від виборців до обраних ними представників (законодавців); 2) від законодавців (парламенту) до ядра виконавчої влади, зокрема до глави уряду (прем'єр-міністра); 3) від прем'єр-міністра до глав різних міністерств та відомств виконавчої влади; 4) від глав різних міністерств і відомств виконавчої влади до їхніх відповідних держслужбовців. І так само у зворотному порядку [4, с. 54].

Парламентська республіка історично є найбільш розповсюдженою в Європі.

Головними ознаками парламентської республіки є, по-перше, вища державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову, провідна роль парламенту серед вищих органів державної влади, по-друге – нечітке закріплення теорії поділу влади і системи стримувань і противаг між гілками влади, над урядовою владою домінує парламент. Специфіка парламентських країн полягає в тому, що і президент, і уряд формуються парламентом, але виступають як відносно незалежні від нього інститути. До переваг парламентарної республіки відносять єдність ешелонів влади, оскільки виконавча влада (прем'єр-міністр і його кабінет) призначається і контролюється парламентом, президент відіграє значною мірою церемоніальну роль, а всі інші вищі органи ніби походять від законодавчої влади, тим самим можливий конфлікт між двома гілками влади зводиться до мінімуму. Важливою проблемою парламентської форми є подолання нестабільності у парламенті.

Президент отримує свої повноваження у три способи – через обрання парламентом (Угорщина, Албанія, Латвія, Греція, Мальта, Ізраїль), обрання ширшим представницьким органом (наприклад, Федеральними зборами в Німеччині, в Італії президент обирається парламентом на спільному засіданні палат, але у виборах беруть участь також делегати від провінцій країни) і врешті – шляхом прямих виборів (Молдова, Словаччина, Чехія, Болгарія, Австрія).

Конституційно визначений статус глави держави покликаний вирішити два завдання: 1) засвідчити єдність нації (держави), уособлену в особі глави держави (із сакральним змістом – у монархіях чи без нього – в республіках); 2) передбачити інститут влади, який був би достатньо віддаленим від політичного процесу, але міг би проявитися в період конституційної кризи.

В умовах систем позитивного парламентаризму довіра/інвеститура уряду постійна та забезпечується і на етапі його ініціювання/формування, і в процесі його функціонування. Це також передбачає, що в інструменті позитивного парламентаризму інкорпоровано механізм впливу на формування уряду вотуму довіри/вотуму інвеститури, тривалості формування уряду, ролі форматора, а також передбачуваних наслідків дострокового припинення повноважень урядів. Із прикладів систем позитивного парламентаризму в європейських парламентських демократіях вирізняють Бельгію (тут особливості вотуму довіри/інвеститури не окреслено формально, але їх застосовують на

практиці), Болгарію, Грецію, Естонію, Ірландію, Іспанію, Італію, Латвію, Литву, Мальту, Німеччину, Польщу, Румунію, Словенію, Словаччину, Угорщину, Фінляндію (з 2000 р.), Хорватію і Чехію.

Негативний вотум довіри урядові засвідчує: аби уряд почав функціонувати, він повинен отримати вотум довіри/вотум інвеститури, суть якої полягає у тому, що проти прем'єр-міністра, складу чи програми уряду не повинна проголосувати абсолютна більшість депутатів парламенту. Приклади систем негативного парламентаризму – Австрія, Данія, Ісландія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Сполучене Королівство, Фінляндія (до 2000 р.), Франція, Швеція [3, с.256].

Взаємодія між парламентською більшістю і створеного нею уряду, є основою ефективного функціонування цієї форми правління. Така ціль досягається групою конституційних засобів: і порядком формування уряду, і його відповідальністю. Але час від часу виникають ситуації, котрі засвідчують відсутність належної взаємодії між парламентом і урядом. По-перше, у передбаченій конституцією термін парламент у силу низької структурованості не є спроможним сформувати уряд. По-друге, уряд не отримує підтримку парламенту з найважливіших питань, у тому числі через відмову схвалити проект закону, з яким уряд пов'язує питання довіри до себе. По-третє, парламент не є спроможним вчасно схвалити закон про державний бюджет. Для виходу з такої ситуації якраз і передбачений інститут дострокового припинення повноважень парламенту.

Аналіз юридичних характеристик парламентської форми правління дозволяє зробити наступні висновки: притаманна виключно демократичним державам, умовами ефективного функціонування парламентської форми правління є економічна та соціально-політична стабільність, наявність чітко структурованої та консолідованої партійної системи, виборчої системи. Думається, що в Україні парламентська республіка, скоріше за все, сьогодні виявиться недієздатною, оскільки в парламенті навряд чи складеться стійка більшість і опозиція. У таких умовах парламентська республіка призведе до постійних урядових криз (якщо уряд взагалі вдасться сформувати), частих змін кабінету, а відповідно і політичного курсу. За таких умов суспільство взагалі може втратити керованість [5, с. 28].

Список використаних джерел:

1. Бариська Я. Парламентська форма правління: поняття й ознаки / Я. Бариська, В. Лемак // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 43 – 47 – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09bjorio.pdf>
2. Гончар В. Становлення парламентаризму: досвід Великобританії для України / В. Гончар // Державне управління та місцеве самоврядування. - 2017. - Вип. 3. - С. 12-16. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_3_4.
3. Панчак-Бялоблоцька Н. Особливості урядів меншості європейських систем позитивного та негативного парламентаризму / Н. Панчак-Бялоблоцька // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. - 2015. - Вип. 7. - С. 250-264. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2015_7_30

4. Панчак-Бялоблоцька Н. Інституціонально-процесуальна детермінація різних типів парламентських демократій та апробованих у них систем державного правління: європейський досвід / Н. Панчак-Бялоблоцька // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. - 2016. - № 4. - С. 47-57. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2016_4_9.

5. Процюк І. Законодавча влада у парламентській республіці / І. Процюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування. - 2014. - Вип. 27. - С. 22-38. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dbms_2014_27_4.

Макаренко Олена Володимирівна

*магістрантка Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна*

ПРОБЛЕМА БУДІВНИЦТВА ПАНАМСЬКОГО КАНАЛУ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стрімкий розвиток економічного потенціалу Сполучених Штатів Америки в кінці ХІХ ст. перетворював їх в одну з найбільш індустріально розвинених країн світу. Це сприяло намаганням правлячих кіл країни до активізації зовнішньополітичної експансії, до завоювання зовнішніх ринків збуту товарів і сфер вкладання капіталів. Тому будівництво міжокеанського сполучення та встановлення контролю над ним стало для США важливим зовнішньополітичним проектом.

Для Сполучених Штатів Америки питання про будівництво каналу між Тихим та Атлантичним океанами мало велике значення ще й в економічній та політичній боротьбі за вплив на світові ринки. У стратегічному плані канал дозволив би реалізувати амбітний план встановлення контролю над країнами Центральної Америки і Карибського басейну. Канал для Сполучених Штатів був важливим і в символічному плані. Він міг слугувати плацдармом для здійснення «цивілізаційної» місії США у світі.

Метою заявленої теми є аналіз місця і ролі проблеми будівництва Панамського каналу, особливостей її прояву та вирішення у зовнішній політиці США на початку ХХ ст. Хронологічні рамки охоплюють період з 190 до 1904 рр. – з початку англо-американських переговорів про будівництво міжокеанського каналу до ратифікації Сполученими Штатами Америки договору Хей-Бюно-Варильї.

Перший проект судноплавного міжокеанського каналу запропонував на початку ХVІ століття один із європейських дослідників Тихого океану першої половини ХVІ ст. Альваро де Сааведра Серон. Пізніше король Іспанії Філіп ІІ направив інженера Антонеллі досліджувати місцевість, щоб потім спорудити водний шлях – від Атлантичного океану до Тихого – уздовж русла річки Чагрес. Повернувшись до Іспанії, інженер повідомив, що будівництво каналу неможливо через високі гори, які перетинають Панаму зі сходу на за-

хід. І тоді іспанці стали будувати новий морський флот на Тихоокеанському узбережжі. Однак все одно розвантажені з каравел вантажі треба було перевозити на мулах і конях по «королівським шляхом» з одного узбережжя на інше. Мало того, що це було незручно, завжди існував ризик нападу піратів, які вже кілька разів спалювали місто Панаму [5, с. 34].

Проблема спорудження Панамського каналу займала найважливіше місце у зовнішній політиці США протягом декількох десятиліть ХІХ століття. Це було обумовлено особливою роллю каналу як провідної транспортної лінії у розвитку океанського транзиту Західної півкулі. Однак, якщо спочатку інтереси США носили здебільшого економічний характер, то в подальшому до них приєдналися обставини військово-стратегічного та геополітичного порядку [1, с. 107]. Тому політичні кола США з другої половини ХІХ століття стали поступово схилитися до необхідності більш активного втручання у вирішення цієї проблеми. До цього їх підштовхувала також обставина практичного завершення процесу утворення американської держави, що підсилювало національно-патріотичні настрої щодо участі США в спорудженні та управлінні каналом.

Загалом політику США щодо міжокеанського каналу можна розділити на три етапи. Перший етап (з 30-х років ХІХ століття – до Громадянської війни 1861–1865 рр.) характеризувався спробами обстеження можливих шляхів проходження каналу. Тут головне завдання США бачили у визначенні міжнародного статусу каналу. З підписанням у 1850 р. з Великобританією договору Клейтона–Булвера США заявили про себе як рівноправного партнера Великобританії у здійсненні спільного контролю над майбутнім каналом [3, с. 98]. Це дозволяло Сполученим Штатам також брати участь в «наведенні порядку» в латиноамериканських країнах і забезпечувати політико-економічні дивіденди від такого контролю.

На другому етапі, що охоплює період після закінчення Громадянської війни у США до 1902 р., визначилися два найбільш прийнятних з технічної точки зору маршрути каналу – панамський та нікарагуанський. При цьому з 1880-х рр. в умовах небезпеки успішного завершення будівництва каналу Францією нікарагуанський маршрут розглядався США як пріоритетний [2, с. 187]. Прояв експансіоністських тенденцій у зовнішній політиці в кінці ХІХ ст. посилював геополітичне значення міжокеанського каналу. Виходячи з таких обставин Сполучені Штати робили зусилля щодо перегляду міжнародного статусу каналу. Це закінчилося підписанням з Великобританією у 1901 р. договору Хей–Паунсфота [4, с. 218]. Великобританії довелося піти на поступки і відмовитися від принципу нейтралітету в силу об'єктивних обставин. Перш за все вони були пов'язані з розташуванням каналу в Західній півкулі. У результаті між двома державами фактично відбувся поділ сфер впливу. Великобританія визнала лідируючу роль США в контролі за каналом.

Питання про місце розташування майбутнього каналу, що став предметом гострих дебатів в американському конгресі у 1901–1902 рр., в основному

зводився до обговорення двох маршрутів – через Панамський перешийок і по території Нікарагуа та Коста-Ріки. Відповідно в Сенаті і Палаті представників склалися угруповання зі своїми лідерами, котрі намагаються лобіювати той чи інший проект. Аналіз дебатів доводить, що головними аргументами прихильників панамського проекту були менша протяжність і відносно низька вартість будівництва каналу [2, с. 234].

Аргументація ж нікарагуанського угруповання в основному спиралася на існування сприятливих політичних умов з боку Нікарагуа та Коста-Ріки для здійснення будівництва, близькість до американських кордонів. Характер обговорення питання про місцезнаходження каналу в конгресі у кінцевому підсумку змусив лобістів Нової компанії Панамського каналу маневрувати, намагаючись вплинути як на хід дебатів, так і на остаточний результат голосування за маршрутом каналу. Жорстка позиція Нікарагуа та Коста-Ріки, які відмовилися від досягнення прийнятної для США угоди в рамках договору Хея–Паунсфота 1901 р., стала вирішальним моментом у визначенні маршруту майбутнього каналу [4, с. 276].

Третій етап припав на 1902–1904 рр. і ознаменувався початком американо-колумбійських переговорів відповідно до прийнятого закону 28 червня 1902 р., які на ділі були приречені на провал через непоступливість двох держав щодо статусу зони каналу [1, с. 115]. Протиріччя, що виявилися між двома державами щодо статусу зони Панамського каналу, не тільки сповільнили хід переговорів, а й викликали різку критику уряду з боку американської громадськості. Наслідком цього стала активізація діяльності прихильників нікарагуанського проекту в американському Сенаті. Критика уряду з їх боку зосередилася на доказі неможливості отримати від Колумбії права на будівництво американського каналу під американським контролем.

Захоплення Сполученими Штатами в 1903 р. зони Панамського каналу і створення маріонеткової республіки Панама є прикладом здійснення на практиці нових зовнішньополітичних підходів США, сформованих у кінці XIX – на початку XX ст., які згодом отримали обґрунтування в «додатку» Т. Рузвельта до доктрини Монро в 1904 році [4, с. 265]. З моменту свого утворення Панамська республіка виявилася практично в повній залежності від Сполучених Штатів, які отримали винятковий контроль не тільки над зоною каналу, а й право втручатися у внутрішні та зовнішні справи панамської держави. Наявність такого роду підпорядкування дозволяє говорити про вироблення по відношенню до Панами нової форми залежності країни, коли при збереженні формального суверенітету всі сфери діяльності держави опинилися під контролем Сполучених Штатів.

Основа становлення американо-панамських відносин була закладена положеннями договору 1903 р., що об'єктивно викликало невдоволення з боку панамського керівництва. Здійснення Сполученими Штатами виняткового контролю над зоною Панамського каналу було утиском суверенітету Панами і джерелом протиріч між державами протягом усього XX століття. Однак,

незважаючи на розбіжності, що виникли з самого початку щодо статусу зони каналу, роботи з будівництва Панамського каналу було розпочато і в основному завершено до 27 вересня 1913 року. Сам канал в урочистій обстановці був відкритий 15 серпня 1914 р., коли по ньому пройшов перший океанський пароплав «Анкон» [2, с. 288]. Остаточо відкриття каналу для транзиту відбулося тільки в 1920 р. [5, с. 38]. Будівництво каналу в Панамі стало завершальною стадією процесу вирішення США проблеми міжокеанського каналу. Після завершення будівництва Панамський канал став невід'ємною складовою частиною військово-морських сил США, які зайняли домінуюче становище в Західній півкулі.

Список використаних джерел:

1. Ильина Н.Г. США и строительство Панамского канала. Социально-экономические процессы в Латинской Америке в новое и новейшее время. М.: Наука, 1988. С. 100–126.
2. История США. Хрестоматия / Сост. Э.А. Иванян. М.: Дрофа, 2005. 399 с.
3. Кубышкин А.И. Англо-американское соперничество в Центральной Америке в XIX начале XX века. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1994. 240 с.
4. Невинс А., Коммаджер Г. История США. От английской колонии до мировой державы. Нью Йорк: Телекс, 1991. 440 с.
5. Хованов А. Долгий путь Панамского канала. Наука и жизнь. 2011. №2. С. 34–40.

Орлова Олена Олександрівна

*доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
м. Дніпро, Україна*

**ПРАВО НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ:
ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТА КРИТЕРІЇ ОБМЕЖЕННЯ**

Однією із фундаментальних можливостей людини є свобода вираження поглядів. Слінько Т.М., зазначає, що це право є однією з основ демократичного суспільства, воно виражає загальнолюдські цінності, допомагає розкрити потенціал особистості, є однією з головних і безумовних досягнень здійснюваної в Україні політичної реформи. Разом з тим ... є, по суті, істотним фактором прояву людської індивідуальності, утвердження самотності й унікальності кожної особистості [1].

У відповідності із ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч.1), свободу інформації (ч.2) [2].

Стаття 19 Загальної декларація прав людини закріплює право на свободу переконань та їх вільне вираження, що передбачає свободу безперешкодно дотримуватися власних переконань і свободу шукати, одержувати та поширювати інформацію будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів [3].

У статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначено, що кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів; має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір [4].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у статті 10 закріплює право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів [5].

Отже, термін «свобода вираження» охоплює собою свободу слова, свободу преси та свободу інформації.

Європейський Суд з прав людини в своїй численних рішеннях звертав увагу на те, що Конвенція захищає не лише зміст, але й форму, в якій оприлюднюється інформація.

Розглядаючи право на свободу вираження поглядів необхідно зазначити що воно тісно пов'язана з правом на захист честі та гідності, яке впливає з ч. 2 ст. 10 Конвенції. Так, у справі «Сіреджук проти України» від 21.01.2016 р. [6]. Європейський Суд з прав людини зазначив, що навіть оціночне судження може бути надмірним, якщо воно не містить фактів для їх підтримки. Бо за відсутності таких доказів, вони можуть розглядатися як такі, що приносять честь і гідність.

Застосування права на свободу вираження не повинно порушувати права інших людей. І тут варто згадати такий вислів: «Свобода вираження поглядів однієї особи закінчується там, де починається свобода іншої» [7, с. 8].

Право на свободу вираження не є абсолютним. Так, відповідно до статті 18 Європейської Конвенції, обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей, ніж ті, для яких вони встановлені [5].

Отже, право на свободу вираження поглядів пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними для поважання прав і репутації інших осіб; для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення. Право на свободу вираження поглядів може бути обмежене також правом на свободу думки, совісті та релігії; правом на повагу до приватного життя та заборонаю всіх форм дискримінації.

Таким чином, свобода не є безмежною, проте її обмеження повинні бути законодавчо встановлені.

Список використаних джерел:

1. Слїнько Т.М. Конституційно-правові гарантії свободи слова. *Наше право*. 2014. №9. С. 11-16.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93.

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998 р. № 13.

6. Case of Siredzhuk v. Ukraine, 16901/03, Council of Europe: European Court of Human Rights, 21 January 2016, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-160088>

7. Macovei M. Freedom of Expression. A guide to the implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights. 2nd edition. 2004. Human Rights Handbook. № 2. 66 p.

Реньов Євген Владиславович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

провідний спеціаліст відділу представництва в судах та інших органах

Юридичного управління Головного управління Держгеокадастру у Харківській області,

м. Харків, Україна

**КОНСОЛІДОВАНА ДЕМОКРАТІЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД І
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ**

Незважаючи на кризові процеси економічного характеру, а також зовнішню агресію, що направлена на порушення суверенітету та територіальної цілісності України, наша держава продовжує своє поступове зближення з Європою. Однак ключовим індикатором є не безвізовий режим між Україною та Європейським союзом або ж підвищення соціальних стандартів до рівня наших західних сусідів. Першочерговим завданням є формування громадянського суспільства, яке має позбутися «радянських вад» і остаточно сприйняти філософію сім'ї цивілізованих європейських країн. Згодом демократичний поступ відобразиться і на якості життя населення.

Тож у цей момент, коли Україна зробила свій цивілізаційний вибір та залучилася підтримкою партнерів на міжнародній арені, необхідно проаналізувати причини, які не дозволяють ідентифікувати нашу державу як консолідовану демократію.

Конституція у ст. 1 визначає Україну демократичною державою. Принцип демократії означає, що держава заснована на здійсненні реального народовладдя, повазі до прав та свобод людини і громадянина, на їх активній участі у формуванні державного апарату і здійсненні контролю за його діяльністю через вибори та представницькі установи.

Тож маємо можливість констатувати, що в Україні існують усі зовнішні атрибути, а також інститути демократичної республіки. До них можна

віднести Президента України, функціонуючі Кабінет Міністрів України, Верховну Раду України, багатопартійну систему, демократичні вибори, свободу слова та свободу мирних зібрань. Попри це, за ключовими показниками Україна вважається електоральною демократією, а не консолідованою.

Режим електоральної демократії влучно описав австрійський політолог Андреас Шедлер, який розглядає його як граничний між авторитарним та ліберальним. Відзначається, що такий термін використовується для позначення якогось специфічного типу напівдемократії – того режиму, якому вдається проводити конкурентні, вільні та чесні вибори з залученням широкого кола населення, але який не може захистити політичні і громадянські свободи, що є суттєво важливими для ліберальної демократії [1].

У цьому контексті консолідована демократія має сприйматися як кінцевий етап демократичного транзиту, індикаторами якого є успішне інституційне закріплення демократії (ефективна діяльність політичних інститутів, громадянська активність).

Як слушно зазначав професор Каліфорнійського університету Джузеппе ді Пальма, консолідація демократії означає синхронне формування як діючих демократичних інститутів, так і демократичної політичної культури [2, 138].

Український демократичний поступ й досі вважається достатньо повільним, адже на заваді стають корупція та обмежене поле громадської ініціативи. Виходячи з теоретичних засад європейського конституціоналізму, який вказує на демократію, що детермінує свободу, справжня демократія може існувати лише в суспільстві політично рівних та вільних суб'єктів.

У Конституції зазначається, що народ може здійснювати владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Як основні форми безпосереднього народовладдя закріплюються вибори і референдуми.

Особливою формою безпосереднього народовладдя є всеукраїнський референдум. Ця форма характеризується особливим змістом прийнятих рішень, безпосередньою владною діяльністю виборчого корпусу. Нині є актуальною проблема надання справді реальної сили рішенням всеукраїнського референдуму, адже відсутність ефективного механізму імплементації результатів референдуму в національне законодавство дозволяло політичним елітам блокувати не вигідні для себе рішення народу.

Доречно згадати думку професора Стенфордського університету Ларрі Даймонда [3, 76]. Вчений стверджував, що демократія не може вважатися консолідованою, коли існують політично значимі колективні актори, які конкурують з легітимними демократичними інститутами та систематично порушують конституційні норми, закони і процедури.

Більше того, 26 квітня 2018 року Конституційний Суд України взагалі визнав таким, що не відповідає Конституції України, Закон «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року, в результаті чого

останній втратив чинність. Три роки держава не мала відповідного законодавчого акту, що фактично зумовило обмеження народовладдя і реалізацію конституційного права громадян самостійно та безпосередньо вирішувати державні питання.

І лише 11 квітня 2021 року набрав чинності Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 26.01.2021 року. Його впровадження у життя має повернути громадянам один з найважливіших важелів впливу на управління державою.

В той же час, нагальним є вирішення ще однієї проблеми у сфері народовладдя та прямої демократії, а саме законодавчого врегулювання питання місцевих референдумів, проведення яких фактично неможливе протягом останніх восьми з половиною років. Прийняття профільного закону має надважливе значення для нашого суспільства, оскільки може знизити соціальну напругу та змінити протестний майданчик – з неефективних демонстрацій до продуктивних та конструктивних голосувань.

У цьому контексті необхідно згадати слова батька транзитології Дан-кварта Растоу, який зазначав, що основа демократії – це не максимальний консенсус. Суть демократії полягає у звичці до розбіжностей та примирення з приводу постійно мінливих питань [4, 363].

Також досить часто постає проблема свідомості самих громадян, які не сприймають власний голос як ефективний інструмент, спроможний сприяти якісним змінам в державі, а також не розуміють власної відповідальності.

Як пояснює О.Ю. Тодика, народовладдя не завжди оцінюється громадянами як конституційно-правова цінність. Це обумовлюється такими факторами: а) рівнем правової і політичної культури громадян; б) якістю законодавства, що регулює відносини народовладдя; в) практикою його реалізації, в тому числі ступенем застосування «брудних» виборчих технологій і адміністративного ресурсу; г) якістю правовиховної діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування, структур громадянського суспільства, особливо політичних партій; г) ефективністю функціонування представницьких органів, відображення в законотворчій роботі парламенту інтересів народу [5, с. 170]

Таким чином, Україна за всіма показниками не може вважатися консолідованою демократією, що підтверджують розглянуті суттєві проблеми у сфері народовладдя та прямої демократії. У зв'язку з цим існує велика специфіка конституювання демократії як цінності. І для її ствердження остаточно, перетворення на консолідовану потрібно ще багато часу, а також необхідна постійна підтримка західних партнерів, які здатні пришвидшити демократичний транзит України.

Список використаних джерел:

1. Шедлер А. Что представляет собой демократическая консолидация? URL: http://old.russ.ru/politics/meta/20001003_schedler.html (дата звернення: 10.05.2021).
2. Di Palma Giuseppe. To Craft Democracies: An Essay on Democratic Transitions. Berkeley: University of California Press, 1990. 138 p.

3. Diamond Larry Jay. *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1999. 384 p.
4. Rustow Dankwart. *Transitions to Democracy: Toward a Dynamics Model*. *Comparative Politics*, 1970, Vol. 2, no. 3 (Apr. 1970), pp. 337-363.
5. Тодика О.Ю. *Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства*. Харків: Право, 2007. 480 с.

Самодай Валентина Петрівна

доцент кафедри

бізнес-економіки та адміністрування

Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кандидат

економічних наук

м. Суми, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В умовах глобалізації відбувається трансформація функцій держави, що виражається в уніфікації можливостей урядів країн контролювати економічні та соціальні аспекти життєдіяльності та управляти ситуаціями. Загалом багато функцій управління переходять до транснаціональних корпоративних структур та неурядових організацій, які значно впливають на думку громадськості, політичні аспекти, формування законодавчих актів та соціальний захист. Авторитарність державного управління послаблюється, демонополізується через виникнення певних впливових центрів регулювання процесами функціонування соціально-економічного розвитку держави.

Щоб більш детально розібратися в цих аспектах виникає необхідність деталізувати саме поняття глобалізація (табл.1).

Таблиця 1.

Сутність поняття глобалізація

№ п/п	Науковці	Визначення поняття глобалізація
1	2	3
1.	М. Кастельс	«...постійний процес розвитку капіталістичного способу виробництва, який, долаючи межі часу й простору, наприкінці ХХ століття перетворює світову економіку в глобальну, з новою інфраструктурою, створюваною інформаційними й комунікаційними технологіями» [1, с. 354].
2.	Експерти Міжнародного валютного фонду (МВФ)	«...як зростаючий ступінь інтеграції країн у всьому світі, вона обумовлена, насамперед, торговельними й фінансовими потоками, а також рухом робочої сили й технологій через міжнародні кордони» [4].
3.	Н. Гражевська	«...глобалізація є закономірним наслідком взаємовпливу та взаємопереплетення множинності локальних трансформацій різнорівневих соціально-економічних систем, планетарна самоорганізація яких породжує нову якість світогосподарського розвитку» [2, с. 133].

4.	А. Чухно	«Глобалізація формує нову еру взаємодії між націями та економічними системами, розширює сферу контактів людей – це і економіка, і технології, і культура, і управління» [1, с. 438].
5.	В. Лукашевич	«Це становлення постіндустріального суспільного ладу; утвердження нового світового порядку на основі врахування інтересів усіх членів світової співдружності, формування інституційних структур глобального регулювання світосистемних відносин; у духовно-моральній сфері – опора на ноосферу, етносферу людства, діалог цивілізацій, держав, духовне взаємозбагачення на основі рівноправних, суверенних відносин» [3, с. 17].
6.	Ян Шолте	«...глобалізація як механізм створення єдиного суспільного простору, що немає територіальних обмежень та визначеності. Вона є процесом, що трансформує реконфігурацію географії таким чином, що суспільний простір вже не відображається у поняттях територіальних просторів, територіальних відстаней і кордонів» [5, с. 223–224].
7.	Дж. Стігліц	«Глобалізація супроводжується створенням нових інституцій, які приєднуються до існуючих по різні боки кордонів» [5, с. 32].
8.	Г. Ділігенський	«...саме тому національна економіка стає частиною світової фінансово-економічної та інформаційної системи й регулюється наднаціональним економічним механізмом. Темпи цього процесу прискорились, і вигляд світу стрімко змінюється» [3, с. 47].
9.	О. Білорус	«...в її основі лежать уніфікація й інтеграція світової економіки та особливий синергетичний ефект. Глобальні комунікації роблять більш інтелектуальними виробництво й споживання, а також відкривають нову еру глобальної економіки, що здатна принести стрімке прискорення» [1, с. 568–569].
10.	А. Колганов, О. Бузгалін	«...як суб'єктивний процес експансії економічно розвиненими країнами національної економіки більш «слабких» країн. Отже, очікуваним результатом є підвищення економічної ефективності національних економік окремих країн, раціональне управління національними і світовими ресурсами та збільшення світового позитивного ефекту господарювання суб'єктів економічних відносин» [1, с. 665–667].

Згадані дослідники по різному виділяють різні нюанси й елементи процесу глобалізації. Перш за все, це соціально-економічні аспекти: вільний рух товарів, послуг, технологій, капіталів і людей; взаємозалежність національних економік; об'єднання світової економіки. Йде мова про реорганізацію сучасного ринку та його: формування єдиного ринкового простору, міжнародні управлінські утворення, роль держави на сучасному етапі, взаємопроник-

нення ринків, поява транснаціональних систем і форм господарювання.

На сучасному етапі глобалізація не вимагає авторитарної уніфікації контролювати та управляти процесами розвитку цивілізації, це ближче до рівня згоди між світовою спільнотою в тому, що відноситься до духовних та матеріальних цінностей народів. Звідси слідує, що поки що не стоїть питання про пріоритетність міжнародних та наднаціональних об'єднань, тому втрата суверенітету держав в економічному та політичному управлінні не загрожує. Дослідження цих напрямів потребує подальших розробок тенденцій впливу глобалізації на управління держави.

Список використаних джерел:

1. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / Д. Г. Лук'яненко та ін. ; за заг.ред. О. Г. Білорус. Київ : КНЕУ, 2011. 733 с.
2. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін : монографія. Київ : Знання, 2018. 431 с.
3. Лукашевич В. М. Глобалістика: навч. посіб. 2-ге вид., доповн. та випр. Львів : "Новий Світ–2000", 2015. 440 с.
4. Потенциал и опасности глобализации : тематический обзор МВФ от 12.04.2015. URL: <http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/rus/041200r.htm>.
5. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар. пер. з англ. А. Іщенко. Київ : Вид. дім "КМ Академія", 2003, 252 с.

Наукове видання

**РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ**

*Матеріали
IV Міжнародної науково-практичної конференції,
(м. Суми, 28 травня 2021 р.)*

Суми: Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2021 р.

Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000 р.

Відповідальний за випуск *О. М. Іваній*

Комп'ютерний набір *А. М. Кучук*

Комп'ютерна верстка *В. А. Замошнікова*

Здано в набір 12.04.21. Підписано до друку 26.04.21.
Формат 60x84/16. Гарн. Times New Roman. Друк ризогр. Папір офсет.
Умовн. друк. арк. 12,72. Обл.-вид. арк. 16,17.
Тираж 100. Вид. № 9.

Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено у видавництві СумДПУ імені А. С. Макаренка

